

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN ENERJİ MERKEZİ OLMA HEDEFİNİN UKRAYNA
KRİZİ’NDEN TÜRKAKIM’A GİDEN SÜREÇTE JEOPOLİTİK
TEORİLERE REFERANSLA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

AYŞENUR BAŞ

ANKARA - 2020

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN ENERJİ MERKEZİ OLMA HEDEFİNİN UKRAYNA
KRİZİ’NDEN TÜRKAKIM’A GİDEN SÜREÇTE JEOPOLİTİK
TEORİLERE REFERANSLA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

AYŞENUR BAŞ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞ. ÜYESİ SÜLEYMAN SEZGİN MERCAN

ANKARA – 2020

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın bütün aşamalarında değerli bilgi ve deneyimleriyle bana ışık tutan Saygıdeğer Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Sezgin MERCAN'a, katkılarından dolayı saygıdeğer jüri üyelerim Prof.Dr. Toğrul İSMAYIL ve Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ'a, yaptığım iyi kötü her şeyde, aldığım iyi kötü her kararda sonuna kadar arkamda olan babam Eyüp BAŞ'a, annem Emine BAŞ'a, yedi kardeşimin hepsine, özellikle bu süreçte bütün nazımı çeken küçük kız kardeşim Hatice Nur BAŞ'a, arkadaşlarıma ki özellikle her zaman her koşulda desteğini esirgemeyen M. Enes DOĞANLAR'a, iş arkadaşlarımdan bana her türlü desteklerini sunan ve bana inandıklarını her fırsatta hissettiren Sayın Soner Önder YILDIZ'a, Halit GÜLŞEN'e M. Çağrı GÜLER'e, Emrullah ULUDAĞ'a ve Esmâ Nur TUFAN'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma jeopolitik teoriler çerçevesinde Türkiye ve Rusya'nın enerji politikalarını sonuçlarından biri Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı olan 2014'teki Ukrayna Krizi'nden Türk Akım'a doğru giden süreç içerisinde inceleyecek olup; Türkiye'yi de transfer ülke bazında içine alarak Türk Akım Projesi ile Türkiye'nin enerji transferinde ne noktaya geldiğini, geleceğini ve enerji merkezi olup olamayacağını inceleme amacı taşıyacaktır. Ukrayna Krizi'nin ardından Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Rusya'nın doğal gazını Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşıma amacına sahip olan GüneyAkım projesini iptal etmiş ve yerine Rus gazını Avrupa'ya Türkiye üzerinden taşıyacak olan TürkAkım projesini önermiştir. Bugün gelinen noktada 2020 yılının Ocak ayında TürkAkım'dan Türkiye'ye gaz akışı sağlanmış, Avrupa kısmı üzerinde de çalışmalara devam edilmektedir. Jeopolitik Teorilerden faydalanılan çalışmada hâlihazırdaki jeopolitik kuramların sınıflandırmasında kullanılan basmakalıp çizgilerin dışına çıkılarak çalışmaya teorik çerçeve bağlamında özgünlük kazandırma adına Eleştirel Jeopolitik 'in temsilcileri "Geraroid Tuathail", "Simon Dalby" ve "Paul Routledge" in "The Geopolitics Reader"¹ isimli kitaplarında yapmış oldukları sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Konunun jeopolitik teorilere referansla ele alınmasının sebebi söz konusu boru hatlarının Türkiye'nin jeopolitik konumunun doğurduğu avantajlarla doğrudan ilişkili olmasıdır. Türkiye, sürekli enerji tüketen Batı ve enerji kaynaklarına sahip olan doğu coğrafyasının ortasında stratejik bir konumdadır. Söz konusu konumun doğal gaz boru hattı projelerinde enerji kaynak sahibi ülkeler için boru hatlarını geçirebilecekleri bir güzergâh olması, Türkiye'nin enerji transferinde merkez ülke olmasına olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: TürkAkım, Enerji, Jeopolitik, Ukrayna Krizi

¹ Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, (Taylor & Francis e-Library, 2003)

ABSTRACT

This study will examine energy policies of Turkey and Russia from the Ukraine Crisis which resulted with Annexation of Crimea in 2014 to the Project of Turkish Stream within the framework of geopolitical theories. In this point this study examine Turkey's role of energy transfer, Changes of Turkey's energy policies with Turkish Stream and whether Turkey can become an Energy Center in future. After the Ukraine Crisis, Russian President Vladimir Putin cancelled the South Stream project, which had the purpose of transporting Russian gas to Europe via Ukraine, and instead proposed the Turkish Stream project, which would carry Russian gas to Turkey and Europe via Turkey. At the point reached today, gas flow from Turkish Stream to Turkey was provided in January 2020 and work is continuing on the European part. In this study, geopolitical theories were utilized. The classification made by Gerard Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge in their book "The Geopolitics Reader" was used to give authenticity to the work in the context of the theoretical framework by going beyond the stereotypical lines used in the classification of geopolitical theories. The use of geopolitical theories in the study is due to the fact that these pipelines are directly related to the advantages of Turkey's geopolitical position. Turkey is in a strategic position in the middle of West which consuming energy and the East which has energy resources. The fact that this location is a route for energy source countries in natural gas pipeline projects to pass their pipelines will allow Turkey to move closer to its goals of becoming a central country in energy transfer.

Key Words: Turkish Stream, Energy, Geopolitics, Ukraine Crisis

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
HARİTALAR LİSTESİ.....	vi
GRAFİKLER VE TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. JEOPOLİTİK: TANIMI, UNSURLARI VE SINIFLANDIRILMASI.....	6
1.1. Emperyalist Jeopolitik.....	8
1.1.1. Kara Hâkimiyet Teorisi.....	9
1.1.2. Kenar Kuşak Teorisi.....	13
1.1.3. Deniz Hâkimiyet Teorisi.....	16
1.1.4. Hava Hâkimiyet Teorisi.....	18
1.2. Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitiği.....	20
1.3. Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği.....	28
2. TÜRKİYE VE RUSYA: ENERJİ GÖRÜNÜMÜ VE POLİTİKALAR.....	38
2.1. Türkiye'nin Enerji Görünümü ve Politikası.....	39
2.2. Rusya'nın Enerji Görünümü ve Politikası.....	47
3. TÜRYİYE'NİN MEVCUT VE PROJESİ DEVAM EDEN DOĞALGAZ	
BORU HATLARI.....	53
3.1. Türkiye'deki Mevcut Doğal Gaz Boru Hatları.....	53
3.1.1. Rusya- Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı).....	54
3.1.2. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı.....	55
3.1.3. Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran-Türkiye).....	55
3.1.4. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı.....	56
3.1.5. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkoneksiyonu (ITG).....	56
3.2. Türkiye'deki Projesi Devam Eden Doğal Gaz Boru Hatları.....	57

3.2.1. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP).....	58
3.2.2. TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı.....	61
4. UKRAYNA KRİZİ, TÜRKİYE, RUSYA VE JEOPOLİTİK.....	64
4.1.Ukrayna Krizi’nin İçeriği ve Analizi.....	66
4.2.Jeopolitik Teoriler Çerçevesinde Ukrayna Krizi.....	69
4.3.Rusya-ABD-AB-Türkiye Dörtgeninde Ukrayna Krizi’nin Etkileri.....	71
5. TÜRKİYE’NİN ENERJİ MERKEZİ OLMA HEDEFİ: JEOPOLİTİK, TÜRK AKIM VE UKRAYNA KRİZİ EKSENİ.....	82
5.1.Türkiye ve Rusya’nın Enerji Politikalarının Şekillenmesinde Jeopolitiğin ve Ukrayna Krizi’nin Etkileri.....	82
5.2.Türkiye-Rusya-AB ve Ukrayna Dörtgeninde Türk Akım.....	87
5.3.Türkiye’nin Enerji Merkezi Olma Hedefi, Jeopolitik ve TürkAkım.....	91
SONUÇ.....	103
KAYNAKLAR.....	119

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 1. Kara Hakimiyet Teorisi.....	10
Harita 2. Kenar Kuşak Teorisi.....	14
Harita 3. Deniz Hakimiyet Teorisi.....	16
Harita 4. Türkiye’deki Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri.....	54
Harita 5. TANAP Projesi Güzergahı.....	58
Harita 6. TürkAkım Projesi Güzergahı.....	61

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Türkiye'nin Enerji Tüketimi (milyon ton).....	39
Tablo 2. Türkiye'de Doğalgaz tüketimi (milyar metreküp)	40
Tablo 3. Türkiye'nin LNG ithalatı (milyar metreküp).....	40
Tablo 4. Türkiye'nin elektrik üretimi (teravat/saat).....	41
Tablo 5. Rusya'nın Enerji Tüketimi (milyon ton).....	48
Tablo 6. Rusya'nın Doğalgaz üretimi (milyar metreküp)	48
Tablo 7. Rusya'nın Doğalgaz tüketimi (milyar metreküp)	48
Tablo 8. Rusya'nın Doğal gaz İhracatı (milyar metreküp).....	49
Tablo 9. Rusya'nın LNG İhracatı (milyar metreküp).....	49
Tablo 10. LNG ve Boru hattı dahil Rusya'nın doğal gaz ihracatı(milyar metreküp).....	49
Tablo 11. 2019'da Rusya'dan boru hattıyla gaz ithal eden ülkeler(milyar metreküp).....	50
Grafik 1. Türkiye'nin Enerji Tüketiminin Kaynaklara Göre Dağılımı.....	39
Grafik 2. 2019 Doğal Gaz İthalatının İthal Edildiği Ülkelere Değeri(milyon metreküp).....	41
Grafik 3. Türkiye'nin Enerji Talebi.....	41

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AEB: Avrasya Ekonomik Birliği

BLACKSEAFOR: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu

BM: Birleşmiş Milletler

BOTAŞ: Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ

BP: British Petroleum

BTC: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

BTE: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı

CPD: Committee on the Present Danger

ÇEV: Çeviren

Der: Derleyen

END: European Nuclear Disarmament

ETKB: Enerji Ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı

GGK: Güney Gaz Koridoru

GWE: Gigavat Elektrik

IMF: International Monetary Fund

INOGATE: Interstate Oil and Gas Transport to Europe Program

ITG: Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonnektörü

İGSAŞ: İstanbul Gübre Sanayii A.Ş.

Km: Kilometre

LNG: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu

NATO: North Atlantic Treaty Organization

SCP: Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı

SCPX: Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı Genişleme Projesi

SOCAR: State Oil Company of Azerbaijan Republic

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi,

TAP: Trans-Adriyatik Boru Hattı

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

ÜDİK: Üst Düzey İşbirliği Konseyi

Vb : ve benzeri

GİRİŞ

Türkiye-Rusya-Ukrayna üçlü çerçevesinde Avrasya güzergâhının bir kanat, TANAP'ın diğer kanat, Güney Kafkasya ve Asya'nın da başka kanat olarak değerlendirilip Türkiye'nin de merkez profilinin sınındığı bu tez jeopolitik teorilere referansla Türkiye ve Rusya'nın enerji politikalarını Ukrayna Krizi'nden Türk Akım'a doğru giden süreç içerisinde inceleyecek olup; Türkiye'yi de transfer ülke bazında içine alarak Türk Akım Projesi ile Türkiye'nin enerji transferinde ne noktaya geldiğini, geleceğini ve enerji merkezi olup olamayacağını nitel araştırma yöntemlerinin veri toplama araçlarında doküman inceleme tekniği kullanılarak analiz etme amacı taşıyacaktır. Avrasya üzerinden resmin genelini anlaşılabilmesi için Rusya'nın Kuzey Akım 2 projesinin varlığı, Ukrayna enerji krizi ve Belarus petrolü farkedilmelidir. Türkiye'nin merkez olup olamayacağı buna istinaden değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Rusya'nın Türkiye'yi konumlandırışı da daha iyi anlaşılabilecektir. Buna Rusya, Türkiye ile enerji işbirliğini niçin güçlendirmeye çalışıyor sorusu da eklendiğinde, verilecek cevapta Türkiye'nin konuya ekonomik, Rusya'nın ise jeopolitik açıdan baktığı tespiti yer almalıdır. Bunun somut kanıtı, 4 hatta sahip olan ve 10 km'si Türkiye sınırları dışında kalan Güney Akım'ın yerini Türk Akımı'nın almasıdır. Ukrayna'nın tezde önemli görülmesinin sebebi, Ukrayna'nın Rusya'dan tedarik edilen gazın transfer güzergâhında bulunması olmakla birlikte, 2014'teki Ukrayna Krizi'nin başlangıç noktası olarak kabul edilmesinin sebebi olarak söz konusu krizden sonra Rus gazını Avrupa'ya Ukrayna üzerinden taşıyacak GüneyAkım'ın iptal edilerek, gazı Türkiye'den Avrupa'ya taşıyacak olan TürkAkım'ın işleme alınmasıdır. Buradan Türk Akım'a giden sürecin ele alınmasının sebebi ise Türk Akım projesi ile Ukrayna'nın enerji transferinde öneminin azalması, by-pass edilmesi olarak işlenecektir.

Çalışmada; Türkiye ve Rusya'nın 2019 yılı itibarıyla enerji görünümü BP'nin Haziran 2020'de yayımladığı "2019 Dünya Enerji Görünümü Raporu"ndaki verilerin ışığında incelenecektir. Buna göre söz konusu enerji görünümüne atıfla Türkiye ve Rusya'nın enerji politikalarının ne yönde olduğu incelenecek, Türkiye'de mevcut bulunan ve proje halinde olan doğal gaz boru hatlarının konumlarının enerji politikalarıyla olan ilişkilerine bakılacak ve buradan Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumun enerji politikalarına, enerji görünümüne, doğal gaz boru hatlarının konumları noktasında ne gibi katkısı olduğu incelenecektir. Türkiye'nin proje halindeki doğal gaz boru hatlarının yani TürkAkım ve TANAP projelerinin tamamlanmasının ardından Türk kamuoyunda "Türkiye'nin Enerji Merkezi Olacağı"na dair yer alan algının doğruluk payının olup

olmadığı; Türkiye'nin söz konusu boru hatlarının tamamlanmasının ardından enerji konusunda sahip olabileceği en yüksek sıfatın ne olacağı değerlendirilecektir. Rus gazını Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan GüneyAkım Projesi'nin Ukrayna Krizi'nden sonra meydana gelen gelişmeler ve Batının Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar sebebiyle Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından iptal edilmesi ve GüneyAkım yerine TürkAkım projesinin işleme alınması bu durumda Ukrayna'nın ve 2014'teki Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanan Ukrayna Krizi'nin ne kadar önemli olduğunu gösterdiğinden çalışmada Ukrayna Krizi jeopolitik teoriler çerçevesinde incelenecek, söz konusu krizin Rusya, ABD, AB ve Türkiye açısından etkileri ve sonuçlarına bakılacaktır. Buradan hareketle Türkiye ile Rusya'nın enerji politikalarına jeopolitiğin ve Ukrayna Krizi'nin etkilerinin neler olduğu incelenecek; TürkAkım'ın tam kapasite faaliyete geçmesinin ardından Rusya, AB, Türkiye ve Ukrayna açısından etkilerinin ne olduğuna bakılacak ve son olarak da Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefinde jeopolitiğin ve TürkAkım'ın etkilerinin neler olduğu ve Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda bir enerji merkezi olup olamayacağı incelenecektir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin üzerine inşa edildiği kavramsal ve kuramsal arka plan anlatılmaya çalışılacaktır. Jeopolitik Teorilerden faydalanan çalışmada hâlihazırdaki jeopolitik kuramların sınıflandırmasında kullanılan basmakalıp çizgilerin dışına çıkılarak çalışmaya teorik çerçeve bağlamında özgünlük kazandırma adına Eleştirel Jeopolitik 'in temsilcileri "Geraroid Tuathail", "Simon Dalby" ve "Paul Routledge" in "The Geopolitics Reader"² isimli kitaplarında yapmış oldukları sınıflandırmadan yararlanılacaktır. Buna göre Jeopolitik; Emperyalist, Soğuk Savaş ve Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği olarak üç ana başlığa ayrılacaktır. Çalışmada Emperyalist Jeopolitik üzerinde durulup hakkında ayrıntılı bilgi verilecek; diğer başlıklar olan Soğuk Savaş ve Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiğine de gerektiğinde değinilecektir.

"Emperyalist Jeopolitik" başlığı altında Klasik Jeopolitikçilerden yani Alfred Thayer Mahan³, Friedrich Ratzel⁴, Halford Mackinder⁵, Karl Haushofer ve Nicholas

² "Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, (Taylor & Francis e-Library, 2003)"

³ "Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power upon History (1660-1783)*, (London, Sampson Low, Marston&Company, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.49912/page/n1> Erişim Tarihi:10.06.2019)

⁴ Friedrich Ratzel, *Politische Geographie*, (1897)" <https://archive.org/details/politischegeogra00ratzuoft/page/n27>

⁵ "Halford J. Mackinder, *The Geographical Pivot of History*, (https://www.iwp.edu/docLib/20131016_MackinderTheGeographicalJournal.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2019)"

Spykman'dan⁶ ve kendileri ile özdeşleşen jeopolitik teorilerinden bahsedilecektir. Söz konusu jeopolitik teorilerin genelde fiziki coğrafyaya dayalı olmakla birlikte Mackinder'in dünya haritasını bölümlediği şeklin üzerinde yürütüldüğünden bahsedilecek, bununla birlikte söz konusu teorilerin Avrasya'ya hükmetme, Avrasya'da kural koyucu olabilme ve doğal kaynaklar yönünden zengin olan Avrasya'ya hâkim olarak dünya hâkimiyeti elde etme amacı taşıdığı anlatılacaktır. Bu noktadan çalışmaya bakıldığında ülke liderlerin hala jeopolitik teoriler çerçevesinde hareket edip etmediklerini değerlendirilerek, ABD'nin, Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltma çabalarına ve bu noktada uygulamaya soktuğu kaya gazı devrimi Rusya'nın TürkAkım projesi ile öngördüğü jeopolitik hedeflerin önüne geçmeye çalıştığı incelenecektir.⁷

“Soğuk Savaş Jeopolitiği” başlığı altında Soğuk Savaş dönemine yön veren George Kennan'ın Çevreleme Doktrini⁸; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Batı siyasi ve askeri liderlerinin görüşlerinden bahsedilecektir. “Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği” başlığı altında, “Francis Fukuyama'nın “Tarihin Sonu Tezi'nden”⁹, “ABD Başkanı George W. Bush'un” “Yeni Dünya Düzeni'nden”¹⁰, “Samuel Huntington'un” “Medeniyetler Çatışması Tezi'nden”¹¹, “Zbigniew Brzezinski'nin” “Büyük Satranç Tahtası”¹² tezinden ve “Aleksandr Dugin'in” “Yeni Avrasyacılık Teorisi”¹³nden bahsedilecektir. Tezde söz konusu kuramsal çerçevenin kullanılmasının sebebi yani jeopolitik teorilerden faydalanılmasının sebebi söz konusu boru hatlarının Türkiye'nin jeopolitik konumunun doğurduğu avantajlarla doğrudan ilişkili olmasıdır. Türkiye, sürekli enerji tüketen Batı ve enerji kaynaklarına sahip olan doğu coğrafyasının ortasında stratejik bir konumdadır. Söz konusu konumunu doğal gaz boru hattı projelerinin enerji kaynak sahibi ülkelerin geçirebilecekleri güzergâhta olması Türkiye'nin enerji transfer merkezi olma hedeflerine yaklaşmasında olanak sağlayacaktır.

⁶ Nicholas John Spykman, *The Geography of the Peace*, (New York, Harcourt Brace and Company, 1944)

⁷ Toğrul İsmayıl, *ABD'den Rusya'ya Karşı Metan Kuşağı*, (Enerji Günlüğü, 2013)

⁸ “George Kennan's 'Long Telegram'”, (Şubat 22, 1946, “History and Public Policy Program Digital Archive, National Archives and Records Administration, Department of State Records (Record Group 59), Central Decimal File, 1945-1949, 861.00/2-2246; reprinted in US Department of State, ed., *Foreign Relations of the United States, 1946*, Sayı VI, Eastern Europe; The Soviet Union” (Washington, DC: United States Government Printing Office, 1969), 696-709. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178> , Erişim Tarihi: 10.06.2019

⁹ “Francis Fukuyama”, *The End of History The National Interest*, (JSTOR, 1989), 3–18.

¹⁰ Joseph S. Nye, *What New World Order?* (Foreign Affairs, 1992)

¹¹ Samuel P. Huntington, “*The Clash of Civilizations?*” (Foreign Affairs, 1993), 22–49.

¹² Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, (New York, NY: BasicBooks, 1997)

¹³ Aleksandr Dugin, *The Fourth Political Theory*, (Arktos London, 2012)

Tezin ikinci bölümünde Türkiye ve Rusya'nın enerji görünümü 10 yıllık periyotta incelenecek olup, tezin ana konusunu doğal gaz oluşturduğu için enerji kaynağı olarak doğal gaz görünümü üzerinde durulacaktır. Söz konusu enerji görünümü verilerken BP'nin her yıl hazırladığı Enerji Görünümü Raporlarından yararlanılacaktır. Yakın zamanda yayınlanan “*BP Statistical Review of World Energy, 2020, 69th edition*”¹⁴ çalışmaya ışık tutmuş ve güncellik açısından fayda sağlamıştır. Sonrasında Rusya ve Türkiye'nin yakın dönemde yani Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan döneminde izledikleri Enerji politikalarından ayrı ayrı bahsedilecek ve ilerleyen bölümlerde jeopolitiğin Türk Akım ve Ukrayna Krizi ile etkileşimlerinin ne yönde olduğu incelenecektir.

Tezin üçüncü bölümünde Türkiye'de mevcut bulunan ve proje halinde olan doğal gaz boru hatları hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın ana hattı Türk Akım üzerine inşa edileceğinden ve Türkiye-Rusya enerji ilişkileri doğalgaz temelli olduğundan tez içerisinde Türkiye'de bulunan petrol boru hatlarına değinilmeyecek sadece doğalgaz boru hatlarına değinilecektir. Proje halindeki doğal gaz projeleri hakkında bilgi verilirken TürkAkım'ın ayrıntısına girilerek TANAP'ın sadece tanımı yapılarak Türkiye'nin enerji transferinde merkez ülke olabilmesine yaptığı katkıdan bahsedilecektir. Söz konusu çalışma Türkiye ve Rusya özelinde olduğu için Azerbaycan doğal gazını Avrupa'ya taşıma amacıyla olan TANAP ve TAP projelerinde sadece tanımlama yapılacaktır. İlk önce mevcut boru hatlarından bahsedilecek daha sonra da tamamlandığı kadarıyla proje halinde olan boru hatlarının üzerinde durulacaktır ve TürkAkım projesine geçiş buradan sağlanacak olup Türkiye'nin TürkAkım projesine bakışının ekonomik, Rusya'nın bakışının ise jeopolitik olduğu değerlendirilecektir.¹⁵ Çalışmanın Türkiye'de mevcut bulunan doğal gaz boru hatları kısmı genellikle “T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı” ve “T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan” alınan kesin ve kanıtlanmaya ihtiyacı olmayan verilerden oluşturulmuştur. Projeleri devam eden boru hatları kısmında ise yine bakanlık verileri önemli yer tutarken projelerin kendilerine ait donanımlı internet sitelerinden faydalanılmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde tezin zaman sınırlaması; Kırım'ın İlhakı ile sonuçlanan Ukrayna Krizi'yle başlatıldığı için 2014'teki Ukrayna Krizi'ne değinilecektir. Ukrayna bağımsızlığını kazandığından bu yana siyasal istikrarsızlıklarla boğuştuğu ve doğu ile batı arasında sıkıştığından dolayı sürekli siyasal krizlere sahne olmuş bir ülkedir. Bu sebeple

¹⁴ “*BP Statistical Review of World Energy, (2020, 69th edition)*”

¹⁵ Toğrul İsmayıl, *Türkiye İçin Rusya'ya Rağmen Dönemi*, (Enerji Günlüğü, 2016)

çalışmada yeri geldiğinde Turuncu Devrim’den, Ukrayna ve Rusya arasındaki 2006 ve 2009 yıllarındaki doğal gaz krizlerinden ve Maidan Olayları’ndan da bahsedilecektir. Zaman kısıtlamasının 2014’teki Ukrayna Krizi olarak ele alınmasının sebepleri olarak; Ukrayna Krizi ile birlikte enerji transferinde önemli değişiklikler olması, Rusya’nın Güney Akım Projesi’nden vazgeçip Türk Akım projesini açıklaması, Ukrayna Krizi’nden sonra Türkiye’nin enerji transferinde öneminin artması olarak ele alınmıştır. İlk olarak Ukrayna Krizi’nin boyutları ve içeriği incelenecek, analizi yapılmaya çalışılacaktır. Bu alt başlığın içerisinde Kırım’ın ilhakıyla sonuçlanan Ukrayna Krizi’nden bahsederken değinilmeden yapılamayacağı ve tezin kapsadığı ülkelerle doğrudan ilişkili olduğundan Kırım’ın ilhakının uluslararası siyasete etkilerine ve dünya kamuoyundaki yansımalarına da değinilecektir. Daha sonra Jeopolitik kuramlar çerçevesinde Ukrayna Krizi anlatılmaya çalışılacak ve “Rusya Federasyonu”, “Amerika Birleşik Devletleri(ABD)”, “Avrupa Birliği(AB)” ve “Türkiye’nin” dış politikalarında meydana getirdiği etkilere bakılacaktır.

Beşinci Bölüm tezin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir teorik çerçeve ve tez konusunun birlikte ele alınması hedeflenmektedir. Konu ile ilgili soru işaretlerinin giderilmesi ve araştırma sorularının büyük ölçüde cevaplanması amaçlanmaktadır. Öncelikle Türkiye ve Rusya’nın Enerji Politikalarının Şekillenmesinde Jeopolitiğin ve Ukrayna Krizi’nin Etkilerinden bahsedilecek daha sonra Türkiye, Rusya, AB ve Ukrayna Dörtgeninde Türk Akım projesinin etkilerinin ne olduğuna ve bundan sonra söz konusu ülkelerin politikalarının ne yönde değişeceğine ve son olarak da Türk Akım projesinin jeopolitiği ve enerji kapsamında getirileri, geleceği incelenip tartışılarak Türkiye’nin yeni dönemde söz konusu projeler tam anlamıyla gerçekleşince Enerji Merkezi olarak değerlendirilip, değerlendirilemeyeceği tartışılmaya çalışılacaktır.

1. JEOPOLİTİK'İN TANIMI, UNSURLARI VE SINIFLANDIRILMASI

Anlamı ve tanımı üzerinde kesin net bir yargı olmayan Jeopolitik kavramı, en genel tabiriyle ülkenin bulunduğu coğrafya ile uyguladığı politikalar arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Yani jeopolitik, coğrafyadan faydalanarak siyasi veriler üretmektedir. Bu kavram anlamı bakımından milattan önce Antik Yunan'da "Platon (427-347)", "Aristoteles (384-322)", "Herodot (485-425)" ve "Strabon (M.Ö. 63-M.S.24)" gibi isimlerin yaptıkları çalışmalara kadar uzanmaktadır. Lakin jeopolitik, politik bir kavram olarak coğrafi keşiflerin de oynadığı büyük rolle 15. yüzyıldan itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Coğrafi keşiflerden sonra ülkeler arasında meydana gelen rekabet ortamı 15. yüzyılda coğrafi temellere dayanan ittifak arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Bir kavram olarak "jeopolitik" ilk defa 19. yüzyılda İsveçli siyaset bilimci "Rudolf Kjellen" tarafından "İsviçre'nin sınırlarını konu edinen makalesinde(1899)" diplomasi ve askerliğin ilişkilerini açıklamak için kullanılmıştır. Kjellen'den önce Alman coğrafyacı "Friedrich Ratzel" jeopolitik terimini kullanmadan jeopolitiği "devletlerin coğrafi özellikleriyle siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim" olarak tanımlamıştır.¹⁶ Kjellen, "Ratzel'in 1897'de yayınlanan "Politik Coğrafya(Politische Geographie)" adlı kitabından etkilenmiş ve jeopolitiği "devletin coğrafi oluşum veya mekân içinde bilimsel olarak incelenmesi" ve "Devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi" olarak tanımlamıştır."¹⁷ Jeopolitik, güç mücadelesi ve rekabet ortamının derinlemesine yaşandığı 19.yüzyıl ile birlikte jeopolitik kavramı teori halini almaya başlamıştır. Özellikle dünya üzerinde hakimiyet amaçlayan "Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında" jeopolitiğin etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

"Jeopolitik kavramı, Yunanca 'da toprak anlamına gelen "geo" ve politika anlamına gelen "politeia" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir."¹⁸ Üzerinde tam anlamıyla anlaşılmış bir tanımlaması olmamasına rağmen en genel anlamıyla; uluslararası siyasette coğrafi faktörlerin güç ilişkilerine etkilerinin incelenmesi anlamını taşır.¹⁹ Jeopolitiğin kesin bir tanımının olmaması tarihçilerin, jeopolitikçilerin ve coğrafyacıların jeopolitik üzerinde farklı tanımlamalar yapmamalarına sebebiyet vermiştir. Kjellen'e göre; "Devletin coğrafi oluşum ya da belirli bir yer içerisinde bilimsel şekilde incelenmesi, devlet varlığının doğa yasaları ve insanoğlunun yaradılışı gereği sergilediği davranışlar

¹⁶ Gearóid Tuathail, *Critical Geopolitics*. (London: Routledge, 1996) s.33

¹⁷ A.g.e. s.34

¹⁸ Ramazan Özey, *Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*, (Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2017)

¹⁹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, (DER Yayınları, 2010) s.373

bakımından incelenmesi ve bu bağlamda değerlendirilmesi"²⁰ olan jeopolitik Ratzel'e göre "coğrafi açıdan izah edilen siyaset" anlamına gelir.²¹ Kenar kuşak teorisinin öncüsü "ABD'li jeopolitikçi Nicholas John Spykman'a" göre jeopolitik; "Herhangi bir devletin güvenlik siyasetinin coğrafi faktörler ve yaşanan gelişmeler doğrultusunda tasarlanması"dır.²² "İngiliz jeopolitikçi Geoffrey Sloan'a" göre jeopolitik; "Siyasi tarih içinde belirli coğrafi modellerin önemine dikkat çekme girişi"dir.²³ Eleştirel jeopolitik yaklaşımının öncüsü Gearoid O Tuathail'e göre Jeopolitik; "Devlet idaresinin kavramlaştırılmasına ve devletin yönetilmesine dönük bir sorun çözme teorisi yani bir güç politikası"dır.²⁴ "Prof. Dr. Ramazan Özey'e" göre ise jeopolitik "Geçmiş, bugün ve gelecekteki iktidar ilişkilerinin incelenmesi; Politika ve coğrafya, demografi ve ekonomi arasındaki ilişkinin, özellikle bir ulusun dış politikasına göre anlatımı; uluslararası politikada, coğrafi unsurların güç ilişkileri üzerindeki tesirinin mercek altına alınması"dır.²⁵ Atatürk, 1920 yılında herhangi bir ülkenin oluşturduğu politikalarda jeopolitiğin önemini, "Ben, askeri meseleleri olduğu gibi siyasi meseleleri de haritadan mütalâa ederim" sözüyle ifade etmiştir.²⁶

"Coğrafyanın özellikleri jeopolitiğin özünü oluşturmaktadır. Jeopolitiğin unsurları ise; değişen ve değişmeyen unsurlar ile zaman olarak üç başlık altında incelenebilir."²⁷ Jeopolitiğin değişmeyen unsurları; ülkenin dünyada bulunduğu sınırları ve konumu, ülkenin kıta ülkesi mi, ada ülkesi mi, kenar ülkesi mi, kıta içi ülkesi mi olduğuna göre coğrafi karakteri, ülkenin fiziki ve coğrafi olarak arazi yapısıdır. Jeopolitiğin değişen unsurları ise ülkenin nüfusu, nüfusunun niteliğinin neler olduğu ve nüfus yoğunluğu gibi sosyo-kültürel değerler, ülkenin doğal kaynakları, sermayesinin yönetimi gibi ekonomik değerleri, ülkenin siyasi rejiminin ne olduğu, siyasi partileri, ittifakları ve benzer politik değerleri ve ülkenin askeri değerleridir.²⁸ Jeopolitiğin alt birimleri ise jeostrateji, jeoekonomi ve jeokültür olarak incelenmektedir.²⁹

Jeopolitik teoriler sınıflandırılırken genellikle Klasik Jeopolitik Teoriler ve Modern Jeopolitik Teoriler üzerinden gidilmektedir. Bu çalışmada çalışmanın özgünlüğünü

²⁰ Tuathail, 1996, s.34

²¹ A.g.e. s.28

²² A.g.e. s.39

²³ Geoffrey Sloan, Colin S. Gray, "Jeopolitik Strateji ve Coğrafya", (Asam Yayınları, 2003)

²⁴ Tuathail, 1996, s.12

²⁵ Özey, 2017

²⁶ Sait Yılmaz, Jeopolitik ve Strateji, *Jeopolitik Strateji Dergisi*, 8,61, (Şubat 2009):74-77

²⁷ Servet Cömert, *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, (Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2000) s.3.

²⁸ A.g.e, s.5

²⁹ A.g.e, s.5

korumak adına sınıflandırma yapılırken Eleştirel Jeopolitiğin öncülerinden “*Geraroid Tuathail*”, “*Simon Dalby*” ve “*Paul Routledge’in*” “*The Geopolitics Reader*”³⁰ isimli kitaplarında yapmış oldukları sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre Jeopolitik; Emperyalist, Soğuk Savaş ve Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği olarak üç ana başlığa ayrılmıştır. Burada Emperyalist Jeopolitik Başlığı altında Klasik Jeopolitik teoriler ele alınmış; Soğuk Savaş Jeopolitiği başlığı altında “George Kennan’ın” “Çevreleme Doktrini”; SSCB ve Batı siyasi ve askeri liderlerinin görüşlerinden bahsedilmiş; Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği başlığı altında “Mikhail Gorbachev’in” “Yeni Siyasi Düşünce’sinden”, “Francis Fukuyama’nın” “Tarihin Sonu Tezi’nden”, “ABD Başkanı George W. Bush’un” “Yeni Dünya Düzeni’nden”, “Samuel Huntington’un” “Medeniyetler Çatışması Tezi’nden”, “Zbigniew Brezisinski’nin” “Büyük Satranç Tahtası” tezinden ve “Aleksandr Dugin’in” “Yeni Avrasyacılık” tezinden bahsedilmiştir.

1.1.EMPERYALİST JEOPOLİTİK

Gücün/bilginin bir çeşidi olan jeopolitik, 1870’lerden 1945’e kadar uzanan yıllar arasında iki tanesi dünya çapında olan sayısız savaşta rekabet içinde olan ve savaşan imparatorlukların dünya siyasi haritasının sınırlarını, güç çizgilerini üreten, ayarlayan, değiştiren ve yeniden düzenleyen emperyalist rekabet ortamında doğmuştur. Bu ortam yurtdışında sömürge yayılmacılığı; yurtiçinde endüstriyel modernizasyonla karakterize edildiği, muazzam teknolojik başarıların, sosyal büyük değişimlerin ve kültürel dönüşümün zamanıydı. Çağın baskın emperyalist yapısı olan İngiltere, yükselen toprak genişliğine rağmen 20.yüzyılın başlarında dünya gücü olmanın şartlarındaki dönüşümü ayarlamaya çalışıyordu. Çağın diğer büyük emperyalist güçleri ise –Rusya, Fransa, İtalya, ABD, Almanya, Japonya- onun genel rakipleriydi ve İngiltere’nin yaşadığı zorluklardan yararlanmaya çalışıyorlardı. Bu emperyalist devletlerin her biri devlet idaresi için kendi aydınlarını yetiştiriyor, jeopolitik bilgileri ve emperyalist güç stratejileriyle kendi jeopolitiklerinin kültürel çeşitliliğini geliştiriyorlardı. Tarihsel ve jeopolitik açıdan dönemin en kaçınılmaz emperyalist rekabeti, 20. yüzyılda milyonları yok eden iki ölümcül dünya savaşının en önemli noktasında olan İngiltere ve yükselen emperyalist arzusuyla Orta Avrupa’daki Almanya arasındaki rekabetti. Sınıflandırmasından esinlenen Gearoid Tuathail’e göre Jeopolitiği derinlemesine anlayabilmek için İngiliz coğrafyacı Halford Mackinder, Alman general ve coğrafyacı Karl Haushofer ve siyasi figür Almanya’nın

³⁰ Gearóid Ó Tuathail, vd. 2003.

“Führer”i Adolf Hitler’in jeopolitik yazılarının dikkatlice incelenmesi gerekmektedir.³¹ Bu sınıflandırmadan yararlanılmasının sebebi emperyalist jeopolitiğin aslında realizmin izlerine sahip olduğunu fark etmek ve Tuathail’e göre klasik realizm olarak yorumlanmasıdır. Realist düşünürler de, yüzyıllardır coğrafya içindeki zengin kaynaklara nasıl ulaşılacağını ve bu kaynakların nasıl temin edileceğini bulmaya çalışmışlar, bunu anlamak için de insanların hayatlarına ve oluşturdukları gruplara odaklanmışlardır. Bunu hedef edinen emperyalist devletler de jeopolitiklerini buna göre kullanmışlardır. “Güç politikaları ve jeopolitiğe yeni bir yön veren 19. yüzyıldaki sanayileşme ile birlikte Avrupa ve dünyada meydana gelen önemli değişiklikler; ülkelerin ve orduların gücünü önemli ölçüde artırmıştır.”³² Haberleşme ve ulaştırma alanındaki yenilikler dünyayı küçültmüş, insanları yakınlaştırmıştır. Bilim, yeni teknolojilerin ve bilgilerin üretimini çok önemli hale gelmiştir. “Bütün bunlar coğrafyaya bakışı değiştirmiş; büyük güçler, orta büyüklükte güçler ve bunların ilişkileri ile ilgili bakış açıları oluşmuştur. Buradan hareketle Avrupa’da oluşan büyük güçler, yeni kaynaklar peşinde koşarak sömürgecilik yarışına başlamıştır. 19. yüzyıl, bilimsel gelişmelerin bütün alanlara yayılması ile ekonomik ve soysal kalkınmanın tüm dünyada egemen olmaya başladığı bir yüzyıl haline gelmiştir.”³³ “Modern coğrafya bu şekilde doğmuş ve dallarından bir tanesi olan “Jeopolitik” alanında Batı literatürüne hâkim olan dört ülkede (Almanya, ABD, İngiltere ve Fransa) her birinin eğilimleri çok belirgin bir şekilde ülkelerinin özellikleri ve teorisyenlerin entelektüel eğilimi ile uyumlu halde çeşitli ekoller ortaya çıkmıştır.”³⁴

1.1.1. Kara Hâkimiyet Teorisi

İngiliz coğrafyacı ve jeopolitikçi “Halford J. Mackinder’ın” teorisi olarak bilinen “Kara Hâkimiyet Teorisi” ya da diğer bir deyişle “Kalpgâh (Heartland) Teorisi”, Mackinder tarafından İngiliz Kraliyet Coğrafya Cemiyeti’ne “Tarihin Coğrafya Mihveri (The Geographical Pivot of History-1904)” adlı eserinde sunulmuştur. Mackinder’in jeopolitik konusunda birçok çalışması vardır lakin bu eseri jeopolitiğin temel eseri olarak kabul edilir.³⁵ Mackinder’a göre devletlerin sınıflaması deniz gücü ve kara gücü olarak yapılmalıdır ve bu sınıflandırma arasındaki denge yani kara ve deniz gücü dengesi tarihsel süreçte değişebilir özelliğe sahiptir. Lakin onun teorisine göre yeni uluslararası sistemde

³¹ Gearóid Ó Tuathail, vd. 2003.

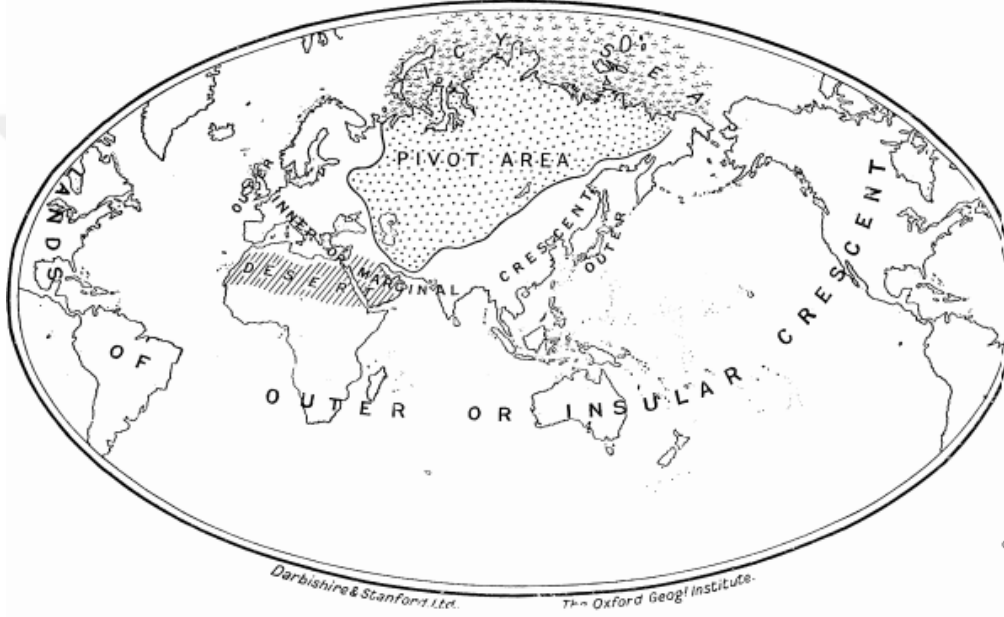
³² Yılmaz, 2009.

³³ A.g.e.

³⁴ A.g.e.

³⁵ Halford J. Mackinder'in jeopolitik eserleri: "The Scope and Methods of Geography", "The Geographical Pivot of History", "Democratic Ideals and Reality", "The Round World and the Winning of the Peace"

dünya egemenliğini kara gücüne sahip olan devlet üstlenecektir.³⁶ “Mackinder’a göre bir devlet için coğrafya açısından en uygun yer merkez bölgesidir. Ona göre kara gücünün ortaya çıktığı merkez Avrasya’nın iç bölgesidir ve bu bölgeyi “Tarihin Coğrafya Miğferi (The Geographical Pivot of History)” olarak adlandırmış, daha sonra da “Kalpgâh(Heartland)” olarak değiştirmiştir”³⁷ Mackinder’a göre bu bölge “dünya adasında” bir güç merkezi oluşturabilecek kendi kendine yeterli bir bölgedir.³⁸ Asya, Avrupa ve Afrika’nın “dünya adasını”; Asya ve Avrupa’nın da Avrasya’yı oluşturduğunu ve Kalpgâh’ın da bu kıtanın merkezinde olduğunu belirtmiştir. Kalpgâh’ın dünya adasını kontrol etmek için anahtar bölge olduğunu savunmaktadır (Bkz. Harita 1).

Harita 1: Tarihin Coğrafi Miğferi(The Geographical Pivot of History)-
Kalpgâh(Heartland)³⁹

“Batıda Volga, Doğuda Sibirya, Güneyde Himalayalar, Kuzeyde Buz Denizi ile sınırladığı alanı Heartland(Mihver Alan, Kalpgâh, Pivot Area) olarak belirtmiş lakin daha sonra sınırları genişleterek Avrupa Rusya’sının tamamını merkez bölgesinin içine almıştır.”⁴⁰ Bölgeyi bu şekilde tanımlayan Mackinder, geride kalan kısım için sahip

³⁶ Halford J. Mackinder, *The Geographical Pivot of History*(1904), (The Geographical Journal, Sayı 170, Aralık 2004) s. 298-321, https://www.iwp.edu/docLib/20131016_MackinderTheGeographicalJouH.J.mal.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2019

³⁷ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, (National Defense University Press, 1919, https://www.files.ethz.ch/isn/139619/1942_democratic_ideals_reality.pdf Erişim Tarihi: 11.06.2019)

³⁸ Klaus Dodds, *Geopolitics: A Very Short Introduction*, (Oxford University Press, 2007, s. 90, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tccb/reader.action?docID=415338&query=mackinder> Erişim Tarihi:11.06.2019)

³⁹ Mackinder, 1904.

⁴⁰ A.g.e.

oldukları özelliklere göre jeopolitik bir değerlendirme yapmıştır. “Mackinder’a göre Kalpgâh’ı kontrol eden iki önemli kuşak vardır ve bu kuşaklarda oluşturulacak güç merkezleri Kalpgâh’a egemen olacak gücün yayılmasını önleyecektir.”⁴¹ Bu kuşaklar; “Kalpgâh’ın çevresinde Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin’i kapsayan İç(Kenar) Kuşak (Inner or Marginal Crescent-Rimland- İç Kenar Ay); İngiltere, kuzeybatı Afrika, Avustralya, ABD ve Kanada’yı kapsayan Dış (Kenar) Kuşak (Outer or Insular Crescent-Dış Kenar Ay)’tır.”⁴² “Mackinder zaman geçtikçe teorisini geliştirmiş, merkezi Batıya kaydırmış ve "Doğu Avrupa'ya hâkim olan, Merkez Bölgesini kontrol eder; merkez bölgesine hâkim olan, ‘Dünya Adası’nı kontrol eder; ‘Dünya Adası’na hâkim olan dünyayı kontrol eder." olgusu ile tezini sonuçlandırmıştır.”⁴³ “Mackinder 1943’te yayınladığı “The Round World and the Winning of the Peace” isimli makalesinde Heartland’ın doğusunda yer alan Doğu Sibirya ve SSCB’nin doğu bölgelerini Heartland’den çıkarmış ve bu bölgeyi “Lenaland”⁴⁴ olarak adlandırmıştır.”⁴⁵

Alman Jeopolitikçi ve General Karl Haushofer, Mackinder’ın fikirlerinden esinlenmiş, onun fikirlerini geliştirerek jeopolitiğe önemli katkılar sunmuş, devleti yaşayan bir organizma olarak gören Ratzel’in görüşlerini savunmuştur. Ayrıca Adolf Hitler’in fikirlerinin meşruiyet kazanmasında rol oynamıştır. Haushofer’ın kullandığı “Lebensraum(hayat alanı)” kavramı bir bakıma Nazi dış politikasının strateji unsurunu oluşturmuştur. Haushofer’a göre jeopolitik açıdan Rusya ile ittifak kurulmalıdır. Bunun için ise öncelikle Batıda zafer kazanılmalı yani İngiltere ve Fransa’ya saldırılmalıdır.⁴⁶ Haushofer’a göre devletin konum alanı elindeki en önemli güçtür; Almanya, Avrasya’nın merkezindedir doğal olarak da SSCB’nin müttefikidir.⁴⁷

“*Lebensraum(Hayat Alanı)*” teorisini literatüre kazandıran Karl Haushofer, bu kavramla Almanya’nın genişlemesine meşruiyet kazandırmak istemiştir. Haushofer ve bazı Alman jeopolitikçilerine göre Almanya’nın içerisinde bulunduğu jeopolitik dezavantajlarından kurtulmasının tek yolu genişlemek ve “*Lebensraum*” güdüsü ile hareket etmektir. Adolf Hitler’in Almanya’yı dünya gücü haline getirmek istemesi ve

⁴¹ Mackinder, 1919

⁴² A.g.e.

⁴³ Eldar Ismailov, Vladimer Papava, *Rethinking Central Eurasia*, (Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Haziran 2010) s.86

⁴⁴ Lena nehrinden gelen isim; Dünyanın en uzun akarsularından olan Lena, Baykal Dağları’ndan doğarak 4400 km sonra Kuzey Buz Denizi’ne dökülür.

⁴⁵ Halford Mackinder, *The Round World and the Winning of the Peace*, (Foreign Affairs, Temmuz 1943)

⁴⁶ Henning Heske, *Karl Haushofer: His Role in German Geopolitics and in Nazi Politics*, (Political Geography Quarterly, 1987), s.7

⁴⁷ A.g.m, s. 9

bunun için merkez bölge hâkimiyetinin şart olması durumu, Hitler'i diğer Avrupa devletlerini işgal etmeye iten sebeplerden biriydi. Almanların savaş sonuna kadar sloganlarından biri olan *Lebensraum* kendilerinden daha aşağı saydıkları “aryan”⁴⁸ olmayan ırkların arazilerinden faydalanmayı ve bu yolla devleti genişletmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan stratejik kavramdır.⁴⁹ Adolf Hitler'in “Kavgam (Mein Kampf)” adlı eserinde Haushofer'in fikirlerinden etkilendiği ve “Lebensraum” kavramına sık sık yer verdiği görülmektedir:

*“Başka milletler daha geniş topraklara yayılıp yerleşirken, iç kolonizasyona yönelmiş bir millet nüfus artışını sınırlamak zorunda kalacak, fakat geniş topraklara yayılan milletler artmaya devam edecektir. Bir ülkenin hayat alanı ne kadar azsa, bu durumla o kadar çabuk karşılaşır.”*⁵⁰

*“Toprak insanlar üzerine nasıl tesir ederse etsin, bu tesirin sonuçları ona maruz kalan çeşitli ırklara göre değişik olacaktır. Hayat alanının verimsiz oluşu bir ırkı daha çok çalışmaya, büyük işler yapmaya sevk eden bir iğne olur. Bir başka ırka ise sefalet getirir. Milletlere gelecek dış etkiler, onlara kabiliyetlerine göre tesir eder. Bazılarını açlığa sürükler, bazılarını ise gayretli çalışmaya”*⁵¹

“Karl Haushofer, kara gücü ve deniz gücü arasındaki çıkar çatışmalarının jeopolitik teoriye uygun çözümlere ulaşmasını sağlayamamış olsa da jeopolitiğe önemli katkılar sunmuştur.”⁵² Lakin Haushofer'in Hitler ve Nazi rejimi ile yakın işbirliği ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın karşı karşıya kaldığı yıkım belli bir döneme kadar jeopolitiğin gözden düşmesine sebep olmuştur.

⁴⁸ Aryan: “Saf Irk düşüncesini ileri sürer. Nazi düşüncesinde İskandinav Irkı, Kuzey Almanya ovalarında milattan önce yaşadığına inanılan ve Proto-Aryanlar olarak adlandırılan ırkçı düşüncedeki bazı kişilerin en saf ırk olarak açıkladığı ırktır. Bu ırkın kayıp kıta Atlantis'in en üstün saf ırkı olduğuna inanılır. Bu kavram aynı zamanda İskandinavcılık olarak da bilinir. Bu ırkçılıktaki uygulanan asıl politika ise Nazilerin Aryan olduklarını kanıtlamaya çalışmalarıdır.”

⁴⁹ Hüseyin Zengin, Karl Haushofer ve Jeopolitik Teorileri, (https://www.academia.edu/4022290/Karl_Haushofer_ve_Jeopolitik_Teorileri, Erişim Tarihi: 12.06.2019)

⁵⁰ Adolf Hitler, Kavgam, (çev. Ergün Aydın, EN Kitap, 2016)

⁵¹ A.g.e.

⁵² İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, (Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 2004), s. 47-79.

1.1.2. Kenar Kuşak Teorisi

İkinci Dünya Savaşı boyunca ve sonrasında etkili olan Mackinder'ın jeopolitik görüşleri ve dolayısıyla İngiliz Jeopolitiği, ABD'li jeopolitikçiler için ilham kaynağı olmuştur. Jeopolitik konusunda birçok kitap ve makale yazan ABD'li jeopolitikçiler arasından geliştirdiği “Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi” ile sıyrılan “Nicholas Spykman (1893-1943)”, Amerikan Jeopolitik Ekolü'ne öncülük etmiştir. Spykman, jeopolitik düşünceleri ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD dış politikasının en önemli etkileyicilerindendir. “1913-1920 yılları arasında Uzakdoğu ve Ortadoğu’da gazetecilik yapmış olan Spykman, California Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler dersleri vermiş ve Yale Üniversitesi’nin 1935’te kurduğu Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü’nün ilk yöneticisi olmuştur.”⁵³

Spykman'ın yazdığı “Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi(America’s Strategy in World Politics)” ve “Barışın Coğrafyası (The Geography of Peace)” adlı temel iki eserinden kendisinin jeopolitik görüşlerini elde etmek mümkündür. “Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi” adlı eseri 1942’de Yale Üniversitesi tarafından yayınlanmış ve eserinde devletlerarası ilişkilerde güç kullanımı ile güç dengesi siyasetini konu edinmiştir. “Barışın Coğrafyası” isimli eseri ise, “Spykman’ın adının jeopolitik düşünce dünyasında bu kadar sık dile getirilmesini sağlayan, Mackinder’ın Heartland teorisine karşılık geliştirdiği Rimland teorisini ortaya koyduğu eseridir.”⁵⁴

Spykman’a göre doğal kaynaklar ve nüfus yoğunluğu sebebiyle tarih, kuzey yarım kürede yazılmaktadır. Ayrıca ona göre “ABD, kuzey yarım kürede kıta büyüklüğü ve zengin toprakları, Meksika ve Kanada gibi siyaseten zayıf devletlere komşu olması, iki okyanusa da kıyısı olduğundan dünya deniz yollarına kolaylıkla ulaşabilmesi gibi avantajlara sahiptir.”⁵⁵ Lakin Batı Avrupa ve Doğu Asya kıyıları arasında kalmıştır; yani ABD, Avrasya tarafından kuşatılmıştır.⁵⁶ “Spykman, jeopolitiğin coğrafyaya bağlı unsurlarını kullanmaktan ziyade jeopolitiği pratik amaçlar için özellikle ABD’nin güvenliğinin sağlanmasına yönelik ele almış ve dış politikada ülkenin kullanabileceği analitik bir araç olarak görmüştür.”⁵⁷ Mackinder’ın çalışmalarından esinlenen Spykman,

⁵³ Colin S. Gray, *Nicholas John Spykman, the Balance of Power, and International Order*, (Journal of Strategic Studies 2015, 38:6) 873-897

⁵⁴ A.g.m.

⁵⁵ A.g.m.

⁵⁶ A.g.m.

⁵⁷ A.g.m.

Kara Hâkimiyet Teorisine karşılık, Kenar Kuşak Teorisini geliştirmiştir.⁵⁸ İki teori de ayrı ayrı incelendiğinde Mackinder ve Spykman'ın dünyayı hemen hemen aynı jeopolitik bölgelere ayırdığı görülmekle birlikte Spykman *Heartland* yerine *Rimland*'in önemini vurgulamıştır.⁵⁹ Mackinder'in, "*Doğu Avrupa'ya hâkim olan, Merkez Bölgesini kontrol eder; merkez bölgesine hâkim olan, 'Dünya Adası'nı kontrol eder; 'Dünya Adası'na hâkim olan dünyayı kontrol eder*" "*(Who rules East Europe commands the Heartland, who rules the Heartland commands the World island, who rules the World- island commands the World)*"⁶⁰ tezine karşılık Spykman, "*Kenar Kuşak ülkelerine hâkim olan Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hükmeden dünyanın kaderini kontrol eder*" "*(Who controls the Rimland rules Eurasia; who rules Eurasia controls the destinies of the World)*"⁶¹ tezini savunmuştur.

"Spykman'ın "*Rimland*'ı" Batı Avrupa'dan başlamakta ve Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore'yi içine almaktadır."⁶² Spykman'a göre "bu bölge deniz gücü ve kara gücü arasında tampon bölgedir. Ona göre merkez bölgesine değil, merkez bölgesini çevreleyen kuşağa sahip olan ülke dünyaya hâkim olabilir."⁶³ (Bkz. Harita 2)

Harita 2: Barışın Coğrafyası (The Geography of Peace)- Rimland⁶⁴

⁵⁸ A.g.m. s.883-884

⁵⁹ Bert Chapman, "Sloan on Geopolitics, Geography and Strategic History in Geopolitics," (Geopolitics, History, and International Relations, 2018, 10(2)): 7–16.

⁶⁰ Mackinder, 1904

⁶¹ Nicholas John Spykman, *The Geography of the Peace*, (New York, Harcourt Brace and Company, 1944), s.43

⁶² Spykman, 1944

⁶³ A.g.m.

⁶⁴ Alexander Dugin, *Geopolitics: Theories, Concepts, Schools and Debates*, <https://www.geopolitica.ru/en/article/geopolitics-theories-concepts-schools-and-debates>

Spykman, “Balkanlardan Çin’ e kadar olan bölgenin (*Rimland*) temel hareket noktası olması gerektiğini iddia etmekte; Avrupa ve Asya’daki kenar kuşak ülkelere kimin hâkim olacağı konusunun kritik öneme sahip olduğunu belirtmekte ve bu bölgenin ABD dışındaki güçlerin boyunduruğuna girmesinin ABD’yi büyük bir tehlikede bırakacağını düşünmekteydi.”⁶⁵ Spykman’ın jeopolitik düşüncelerinde İngiltere özel bir konuma sahiptir. Spykman; “İngiltere’nin, Avrupa’dan Kuzey Amerika’ya yapılabilecek bir saldırıda tampon devlet işlevi görerek, İngiltere ve Avrupa’nın siyasi ortaklıkla hareket etmesi durumunda ABD’nin gücünü zayıflatabileceğini; ABD’nin Avrupa’da etkili bir askeri harekât yürütmek istiyorsa İngiltere’ye ihtiyacı olduğunu yani ABD açısından İngiltere ile ittifakın zorunlu olduğunu savunmuştur.”⁶⁶ Bütün bu görüşlerle birlikte Spykman, ABD’ye kenar kuşak bölgesindeki ülkelerde herhangi hâkim bir devletin olmasını engellemelerine yönelik dış politika tavsiyeleri vermiştir. Ona göre ABD kendi ulusal güvenliğini sağlamak istiyorsa Avrasya coğrafyasında tek bir gücün hâkim olmasını engellemek zorundadır.⁶⁷ Spykman, modern devletlerin kendi kuvvet durumlarını, stratejik ve siyasal düşüncelerini ancak dünya bazında yürütürlerse koruyabileceklerini belirtmiş, güvenlik politikasının coğrafi faktörlerle planlanmasını jeopolitiğe uygulamıştır.⁶⁸ Buradan varılan nokta ise ABD kültürü ve hayat tarzının tüm dünyaya yayılmasına aslında Spykman’ın görüş, öneri ve dış politika adımlarıyla, bilimsel bir zemin hazırlandığıdır.

ABD’nin 1945’ten sonraki dış politika pratiklerinde, Spykman’ın jeopolitik görüşlerinin önemsendiği ve Kenar Kuşak Teorisi’nin etkisinde kalındığını; İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya’nın ikiye bölünmesi ve Japonya’nın atom bombalarıyla yerle bir edilmesiyle ABD’nin Batı Avrupa ve Doğu Asya’nın bir Avrasya kuşatmasını engellemesi; 1949’da Avrupa’ya politik olarak etki edebilmek ve Avrupa’ya herhangi bir müdahale olursa önlem alabilmek amacıyla NATO’nun kurulması; SSCB’ye karşı çevreleme politikası izlemeye başlaması; “Soğuk Savaş döneminde Kore ve Vietnam’a askeri olarak müdahale etmesi; 2001 yılında *Heartland* ve *Rimland*’in kesişim

⁶⁵ Nicholas Spykman, *America’s Strategy in World Politics*, (New York, Harcourt Brace and Company, 1942, s.123 <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.5673/page/n25> Erişim Tarihi: 28.06.2019)

⁶⁶ Gray, 2015

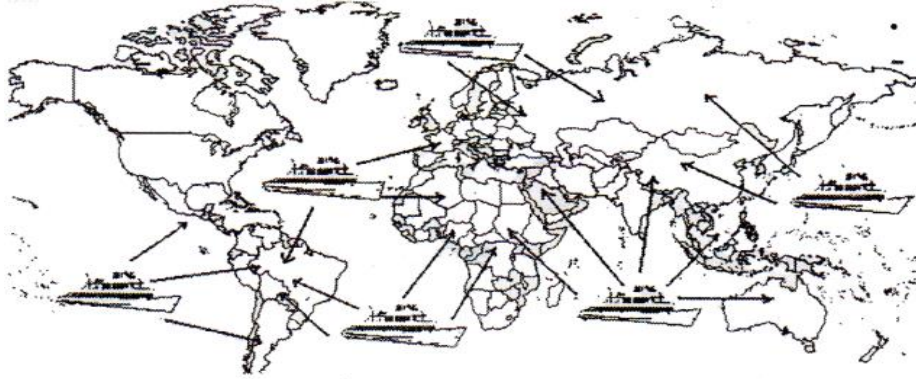
⁶⁷ Sören Scholvin, *Geopolitics: An Overview of Concepts and Empirical Examples From International Relations*, (The Finnish Institute of International Affairs, Sayı:91, Nisan 2016)

⁶⁸ Peter Coogan, *Geopolitics and the Intellectual Origins of Containment, the University of North Carolina* (Yayınlanmış Doktora Tezi, 199), s. 426

noktasındaki Afganistan'ı, 2003'te Irak'ı işgal etmesi; İngiltere ile stratejik ortaklıklar kurması" gibi örneklerle görmekteyiz.”⁶⁹

1.1.3. Deniz Hâkimiyet Teorisi

ABD'li Amiral “Alfred Thayer Mahan(1840-1914)”, en genel ifade ile dünya hâkimiyeti için deniz hâkimiyetini savunmuştur. Mahan, ABD Deniz Harp Koleji'nde başkanlık görevlerinde bulunmuş; donanma tarihi ve stratejileri konusunda dersler vermiştir. Bir jeopolitikçi olmayan Mahan eserlerinde, jeopolitik kavramına yer vermemekle birlikte küresel hâkimiyette deniz gücünün rolünü tartışmış ve dünya hâkimiyeti için denizlere hâkimiyetin ne kadar önemli olduğunu sürekli altını çizmiştir. ABD'nin 20.yüzyıl deniz stratejilerinin kurucusu olan Mahan, İngiltere, Almanya ve Japonya'nın da deniz güçlerinin gelişimine katkıda bulunmuştur.⁷⁰ Mahan'ın deniz gücüne önemini atfettiği en önemli ve bilinen eseri 1890'da yayınlanan “*Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi (1660-1783)(The Influence of Sea Power upon History (1660-1783))*”⁷¹dir. 1892'de yayınladığı “*Deniz Gücünün Fransız Devrimi ve İmparatorluk Üzerine Etkisi (1793-1812)(The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire(1793-1812))*”⁷² isimli eserinde de deniz gücünün öneminin üzerinde durmuş ve fikirlerini devam ettirmiştir. (Bkz: Harita 3)

Harita 3: Deniz Hâkimiyet Teorisi ve ABD'nin Dünya Deniz ve Okyanuslarını Kontrolü⁷³

⁶⁹ Mustafa Kocakınar, *Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler*, TASAM

⁷⁰ Greg Russell, *Alfred Thayer Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist*. (Geopolitics 11, 2006) s.22

⁷¹ Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power upon History (1660-1783)*, (London, Sampson Low, Marston&Company, 1890, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.49912/page/n1> Erişim Tarihi: 01.07.2019)

⁷² Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire(1793-1812)* (London, Sampson Low, Marston&Company, 1892, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.284352> Erişim Tarihi: 01.07.2019)

⁷³ Çağdaş Duman, *Jeopolitik Teoriler*,(<https://www.researchgate.net/publication/339145698>)

Mahan'ın deniz gücünün önemini keşfetmesi, üzerinde durması ve ABD'ye de üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu anlatmasının sebebi, İngiltere'nin deniz gücü olduğu bir dönemde bu kavramları incelemesidir. İngiltere'nin sahip olduğu dünya gücünün anahtarı olarak deniz gücünü görmüştür.⁷⁴ Mahan'a göre Deniz gücünü korumak ve geliştirmek için 6 unsur çok önemlidir "(Mahan's Six Principles of Sea Power)". Bunlar; "coğrafi konum(geographical position)", "fiziki yapı(physical comformation)", "toprakların genişliği(extent of territory)", "nüfus sayısı(number of population)", "milli karakter(national character)", "hükümetin karakteri ve politikasıdır(character and policy of government)".⁷⁵ Mahan, deniz gücünün korunması ve gelişimi için gerekli olan bu altı unsurdan en önemlisini milli karakter olarak görmektedir. Çünkü ona göre "bir ülkenin coğrafi konumu denizcilik ve deniz gücü olmak için çok uygun koşullara sahip olsa bile o ülkenin vatandaşlarında denizci ruhu yoksa bu durum mümkün olmayacaktır".⁷⁶

Mahan, karalara göre denizlerin daha iyi ulaşım ve hareket kabiliyeti sağladığını savunmakla birlikte; Süveyş Kanalı, Cebelitarık Boğazı, Hürmüz Boğazı, Babülmendep Boğazı gibi kritik noktaları kontrol altında tutarak küresel hâkimiyetin kontrol altına alınabileceğinden yanadır.⁷⁷ "Ona göre, kara sınırlarını emniyete almamış hiçbir devlet herhangi bir güçlü ada devleti ile hem deniz üstünlüğü hem de küresel hâkimiyet için rekabet edemez."⁷⁸ Mahan'a göre ABD dünya hâkimiyetini Avrasya'yı çevreleyen karalara dayanarak sağlayacak; ABD, Japonya, Almanya ve İngiltere, Çin ve SSCB'ye karşı birleşecek ve bu sayede Çin kontrol altına alınırken SSCB de çevrelenmiş olacaktır.⁷⁹ ABD'nin gelişmesi ve güçlenmesi için serbest ticareti en önemli koşul olarak ileri süren Mahan, Çin, Rusya ve Almanya'yı ABD için stratejik bir düşman olarak görmektedir.⁸⁰

Amiral Alfred Mahan'ın deniz gücü ve "Dünya egemenliğinin anahtarı, deniz yollarının kontrolündedir"⁸¹ tezini ABD dış politikasında pratiğe dökülmüş halini

⁷⁴ Thomas Varacalli, "National Interest and Moral Responsibility in the Political Thought of Admiral Alfred Thayer Mahan." (Naval War College Review 69 (2) 2016)

⁷⁵ Mahan, 1890

⁷⁶ A.g.e.

⁷⁷ Ronald D. Parker, *Mahan for the Twenty First Century: His Principles Still Apply to National Power*, (United States Marine Corps, Command and Staff College, Marine Corps University, 2003) s. 15

⁷⁸ Mahan, 1890

⁷⁹ Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect upon International Politics*, (Boston, LittleBrown, 1900, <https://archive.org/details/problemsiaandi04mahagoog/page/n8>, Erişim Tarihi: 03.07.2019)

⁸⁰ Jon Sumida, "Alfred Thayer Mahan, geopolitician", (The Journal of Strategic Studies, 22:2-3, 39-62, 1999)

⁸¹ J. Michael Robertson, "Alfred Thayer Mahan and the Geopolitics of Asia", (Comparative Strategy, 15:4, 353-366, 1996)

Theodore Roosevelt döneminde görmekteyiz.⁸² Amiral Mahan, ABD için beş temel esas belirlediği jeopolitik stratejilerini, 1904 yılında Theodore Roosevelt'e sunmuştur. Bu stratejiler; ABD'nin Atlantik ve Pasifik kıyılarını tutan Panama Kanalı'nın açılması, Karayipler bölgesinin kontrolü, Pasifik'e uzanmak için Hawaii Adası'nın işgali, savaşların Amerika kıtasından uzak tutulması ve askeri güç ile büyük donanmalara sahip olarak savaşı Avrupa ve Avrasya'da tutmaktır.⁸³ Mahan'ın bu önerilerinden sonra Panama Kanalı'nın açılması, Karayipler'i kontrol altında tutmaya özen gösterilmesi, Hawaii Adası'nın işgal edilmesi ve savaşın sürekli Amerika kıtasından uzak tutulması Roosevelt'in Mahan'ın stratejilerini pratikte uyguladığını göstermektedir. Günümüze yaklaşırken Mahan'ın stratejilerinin hala ABD dış politikasında etkin olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki Başkan Barack Obama döneminde Dışişleri Bakanı olan Hillary Clinton, "*America's Pacific Century*" isimli makalesinde "ABD'nin önceliğinin Ortadoğu değil Pasifik olması gerektiğinin üzerinde durmuş ve gelecek on yılda dünyadaki bütün denizler ve okyanuslardaki ABD deniz güçlerinin en az %55'inin Pasifik'e konuşlandırılacağını belirtmiştir".⁸⁴ Amiral Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi'nin ABD dış politikasını ciddi ölçüde etkilediği görülmekte ve bugün ABD'nin denizlerdeki gücü ve sıralaması Mahan'ın stratejilerinin ciddiye alındığını ve ona göre dış politika geliştirildiği anlaşılmaktadır.⁸⁵

1.1.4. Hava Hâkimiyet Teorisi

Hava Hâkimiyet Teorisi, gücünü ve önemini İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemde göstermiş olsa da temelleri Birinci Dünya Savaşı döneminde "İtalyan General Guilio Douhet'in" "Hava Hâkimiyeti (The command of The Air)"⁸⁶ isimli çalışması ile atılmıştır. Douhet, "düşman orduları yok edilmek isteniyorsa ikmal yolları ve kaynakların yok edilmesi gerektiğini; sivil halkın bombalanması ile herhangi bir ulusun savaşıma isteğinin daha çabuk kırılacağını böylece zafere daha çabuk ulaşılacağını savunmaktadır".⁸⁷

⁸² J. Simon Rofe , "*Under the Influence of Mahan*": Theodore and Franklin Roosevelt and their Understanding of American National Interest, (Diplomacy & Statecraft, 19:4, 2008) s.732-745

⁸³ A.g.m, 2008

⁸⁴ Hillary Clinton, *America's Pacific Century*, (Foreign Policy, Ekim 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>, Erişim Tarihi: 04.07.2019)

⁸⁵ <https://www.globalfirepower.com/navy-ships.asp>, Erişim Tarihi: 04.07.2019

⁸⁶ Guilio Douhet, *The Command of The Air*, Air Force and History Program (Washington D.C. 1998, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/readings/command_of_the_air.pdf, Erişim Tarihi: 05.07.2019)

⁸⁷ A.g.e. s.22,25

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kara ve deniz gücünün önemi yerini hava gücüne bırakmış; İkinci Dünya Savaşı zamanında Alman Nazileri büyük oranda kara gücünü ve Mackinder'ın Kara Hâkimiyet Teorisi'nden etkilenen Haushofer'in fikirlerinin etkisinde kaldığı ve savaş büyük bir yıkıma sahne olduğu için jeopolitik teorilerin üstünlüğü kaybolmuştur. "İki savaş arası dönemde "İtalyan General Giulio Douhet'in" yanında ABD'li "William Billy Mitchell" ve "İngiliz J.C. Slessor" gibi teorisyenlerinin ortaya koyduğu görüşler, İkinci Dünya Savaşı'nda hava gücünün kullanılma yöntemi üzerinde etkili olmuştur."⁸⁸ "Bu dönemde, "*Taktik Bombardıman*"⁸⁹ yerine; "*Stratejik Bombardıman*"⁹⁰ yöntemiyle düşmanın en kısa sürede mağlup edilebilmesi görüşü önem kazanmıştır".

ABD'li General "William Mitchell" de General Douhet'in fikirlerini benimsemiş, hava kuvvetlerinin öncelikli görevinin düşman halkının savaşıma isteğinin yok edilmesi olduğunu savunmuştur. Ayrıca Mitchell hava kuvvetlerinin en kritik hedeflerinin de düşman ülkesinin endüstriyel kaynakları olduğu görüşündedir.⁹¹

İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri Subayı "J.C. Slessor" da Douhet ve Mitchell'in görüşlerini devam ettirmekle birlikte, hava kuvvetlerinin düşman üzerinde fonksiyonel etki yaratarak başarı kazanılabileceği görüşünü savunmuştur. Hava gücünün her zaman daha önemli olduğunun altını çizen Slessor, müşterek harekâtlarda⁹² hava gücü ve kara gücünün birlikte kullanılmasının zafere daha kolay katkı sağlayacağını savunmuştur.⁹³

Hava Hâkimiyet Teorisi gelişmesini İkinci Dünya Savaşı'nda hava gücünün sık kullanılması ve elde edilen sonuçlarına borçludur. Yukarıda da bahsedildiği üzere Haushofer'in fikirlerinin Nazi fikrini desteklemesi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir yıkıma sahne olması Kara Hâkimiyet Teorisi'nin üstünlüğüne ket vurmuştur. Savaştan sonra etkisini artıran teori devletlere, sahip oldukları denizler dağlar ve çöllerin etkilerinin hava gücüyle değişebileceğini göstermiştir. Savaştan sonra SSCB izlediği

⁸⁸ Brian P. O'Neill, *The Four Forces Airpower Theory*, (School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, 2011)

⁸⁹ "Taktik Bombardıman: düşman birliklerinin bombalanmasıyla direkt etkinin elde edildiği bombalama yöntemi"

⁹⁰ "Stratejik Bombardıman: Limanlar, endüstriyel alanlar, demiryolları gibi ağırlık merkezlerinin imha edilmesini hedefleyen bombardıman yöntemi"

⁹¹ Minnie L. Jones, *William Billy Mitchell- The Father of the United States Air Force*, (2010, https://www.army.mil/article/33680/william_billy_mitchell_the_father_of_the_united_states_air_force, Erişim Tarihi: 09.07.2019)

⁹² *Müşterek Harekât: Ortak Harekât*

⁹³ Michael Howard, *Marshal of the Royal Air Force Sir John Slessor and the Prevention of War*, (RAF CASPS, 2018, <https://medium.com/raf-caps/marshal-of-the-royal-air-force-sir-john-slessor-and-the-prevention-of-war-ef1f122cbe54>, Erişim Tarihi: 09.07.2019)

yayılmacı politikalar ve Doğu Avrupa'daki hâkimiyeti ile Kara Hâkimiyet Teorisi'ni benimsediğini, kara ve denizlerde batı ülkelerinden üstün konuma geçtiğini göstermiştir.⁹⁴ Kara ve denizde böylesi bir gücü yakalamış olan SSCB'yi mağlup etmenin tek yolu ise hava gücüdür. Bakıldığında Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin dünya egemenliği elde etmek için herhangi bir güç kullanmamasının sebebi de kendisine karşı yapılacak olan nükleer bir saldırıyı göze alamamasıdır.⁹⁵

Teknolojinin hızla ilerlemesi jeopolitik alanda da kendisini göstermiş, Hava Hâkimiyet Teorisi'nin beraberinde Uzak Hâkimiyet Teorisi'nin de gelişmesini sağlamıştır. Gelecek için büyük bir stratejik öneme hâsıl olan bu kavram önemini, Soğuk Savaş'ın sonunda SSCB'nin ABD'nin "uzay savaş programına" herhangi bir karşıt üretemeyip en sonunda dağılmasında göstermiştir.⁹⁶ Günümüzde dünyada yaşanan süreç Uzak Hâkimiyet Teorisi'nin "Uzaya hâkim olan, dünyaya hâkim olur" tezi ile şuanda ABD'de egemen olduğu gibi tüm dünyada egemen bir teori olacağını göstermektedir.⁹⁷

Söz konusu jeopolitik teoriler genelde fiziki coğrafyaya dayalı olmakla birlikte Mackinder'in dünya haritasını bölümlediği şeklin üzerinde yürütülmüştür. Bununla birlikte söz konusu teoriler Avrasya'ya hükmetme, Avrasya'da kural koyucu olabilme ve doğal kaynaklar yönünden zengin olan Avrasya'ya hâkim olarak dünya hâkimiyeti elde etme amacı taşımaktadır. Bu noktadan çalışmaya bakıldığında ülke liderlerin hala jeopolitik teoriler çerçevesinde hareket ettiğinin açık olduğu görülmüştür. ABD'nin, Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltma çabaları ve bu noktada uygulamaya soktuğu kaya gazı devrimi Rusya'nın TürkAkım projesi ile öngördüğü jeopolitik hedeflerin önüne geçme noktasında bu duruma örnektir.⁹⁸

1.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ JEOPOLİTİĞİ

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Doğu Avrupa ülkeleri SSCB rejiminin etkisi altına girmiştir. SSCB'yi yöneten Stalin rejimi kendisine Batılı güçlerin ona saldıramayacağı güvenli bir bölge oluşturmaya çalışmıştır. Stalin'in kafasındaki güvenli

⁹⁴ Osman Yalçın, *II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci*, (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Sayı: 8/5, 2013), s. 919-958

⁹⁵ Ayça Ülker Erkan, *Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası*, (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8 Sayı:1, 2010)

⁹⁶ Eray Kılınç, *Soğuk Savaş Uzay Rekabeti: Sputnik*, (Havass, 2017, <https://havassblog.wordpress.com/2017/05/02/sputnik-olayi/>, Erişim Tarihi: 09.07.2019)

⁹⁷ Ramazan Özey, *Uzak Hâkimiyet Teorisi*, (Altınoluk Portal, Sayı:187, 2001) s.42

⁹⁸ Toğrul İsmayıl, *ABD'den Rusya'ya Karşı Metan Kuşağı*, (Enerji Günlüğü, 2013)

barış fikri en genel anlamda Doğu ve Orta Avrupa'daki SSCB etki alanının güvenliği ve barışı anlamına gelmektedir. ABD'nin ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki deneyimleri biraz daha farklıdır. ABD'nin ulusal toprakları ve sivil halkı Avrupa kıtası, Kuzey Afrika ve Asya'da devam eden bütün savaşların korkunç yıkımından ve ayırım gözetmeyen toplu katliamından kaçmış; onunla rekabet içinde olan bütün rakipleri harabeye dönmüş olsa ABD hala kendi milliyetçi mitleri ve fikirleri ile dünyada tek başına en güçlü devlettir. Lakin savaş bittikten sonra ABD; tüm dünyayı siyasi, demokratik ve kapitalist ekonomi ideallerine göre tasavvur etmekte zorlanmıştır.⁹⁹ Kendisinden önceki diğer dünya güçleri gibi, ABD'nin liderleri de ABD'nin ideallerinin herkesin evrensel idealleri olduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle Doğu Avrupa'nın geleceği konusunda SSCB ile ABD arasında bir çatışma yaşanması kaçınılmaz olmuş ve iki devlet arasındaki bu uyuşmazlık Avrupa kıtasını ikiye bölmüştür. Harry S. Truman yönetimi içerisindeki bazı gruplar diplomasi ve Stalin ile ilgili reel politikten¹⁰⁰ yanayken, diğerleri, SSCB'nin hızlı bir şekilde ortodoksluğa dönüşen yani doğal olarak genişleyen bir güç olduğu görüşünü savunmuştur. SSCB'nin bu özcü anlayışına dair tanımlayıcı ilk açıklama ABD'nin Moskova Maslahatgüzarı George Kennan tarafından yapılmıştır. Kennan'ın "Long Telegram" olarak bilinen 8 bin kelimelik tebliği ile SSCB'nin, tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş bir güç olarak sürekli genişlemek için açılma zorunluluğu olduğunu, bununla ilgili bir şey yapılmadığını ve en önemlisi SSCB ile hiçbir anlaşmaya varılamayacağını savunmuştur.¹⁰¹

1946'da İngiltere eski Başbakanı Winston Churchill, Truman yönetimindeki kuvvetleri Avrupa kıtasında bir "demir perde" örmekle suçlamış ve böylece kendi iktidarını güçlendirmiştir.¹⁰² Churchill, ABD ve SSCB tarafından İngiltere'ye karşı oluşturulacak antiemperyalist ittifakı etkisizleştirme amacını güden bir gündeme sahiptir. Karşılıklı şüphe ve uzlaşmazlık, 1947'de, İngiliz hükümetinin savaştan sonra Yunan monarşisine yardım etmekte zorlandıklarını söylemesi ile derinleşmiştir. Bunun üzerine Truman yönetimi Truman Doktrini'ni¹⁰³ açıklamıştır. ¹⁰⁴ Truman Doktrini, ABD Soğuk Savaş

⁹⁹Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, (Taylor & Francis e-Library, 2003)

¹⁰⁰Reel politik: *Siyaset ile ahlâk arasında kesin bir ayırım olduğu varsayımına dayanarak, hükümet yahut devlet politikalarını ahlaki kaygılardan arındırarak siyasal kararların gücün gereklerine göre ayarlanması gerektiğini ve yegâne ölçünün başarı olduğunu ileri süren yaklaşım.*

¹⁰¹"George Kennan's 'Long Telegram'," (Şubat 1946)

¹⁰²Churchill delivers Iron Curtain speech, (1946, <https://www.history.com/this-day-in-history/churchill-delivers-iron-curtain-speech>)

¹⁰³Truman Doktrini: *Sovyet Rusya'nın İran ve Doğu Avrupa üzerine yayılmasının, Türkiye ve Yunanistan'ı tedirgin etmesi ve İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'ndan bitkin çıkması üzerine Türkiye ile Yunanistan'a yardım etmekte zorlandığını bildirmesi üzerine 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Harry Truman Kongre'de, "Truman Doktrini" olarak adlandırılan konuşmayı yapmıştır.* .

jeopolitiğinin kamuya açık ilk önemli ifadesidir.¹⁰⁵ Truman'a göre ABD, komünizm tehdidi ve baskısı altında olan ülkelere askeri ve mali yardım yapmalıdır ve “Bu amaçla Kongre’den 400 milyon dolar kullanma izni istemiş ve ABD tarafından Türkiye’ye 100 milyon, Yunanistan’a ise 300 milyon dolar yardım yapılmıştır”.¹⁰⁶ Truman’ın bu söylemsel atılımı yerelden evrensele; özelden genele ABD’nin Soğuk Savaş jeopolitiğinin karakteristiği haline gelmiştir. Savaştan önceki emperyalist jeopolitikçiler gibi, Truman da zihinsel olarak siyah ve beyaz bir uluslararası politika haritası oluşturmak için “özgür dünya” ve “köleleştirilmiş dünya” kategorilerini soyut örtük örnekler olarak kullanmıştır.¹⁰⁷ Ve böylece; iyiye karşı kötü, kapitalizme karşı komünizm, Batıya karşı Doğu, ABD’ye karşı SSCB gibi karşıtlıkların olduğu siyah beyaz bir haritaya dönüşmüştür. Truman Doktrini ile başlatılan uluslararası siyaseti anlamak için kullanılan bu siyah beyaz akıl yürütme yöntemi de ABD’nin Soğuk Savaş jeopolitik söyleminin bir başka unsurudur. Yunanistan veya Türkiye’de olduğu gibi belirli çatışmaların coğrafi özgüllüğü ve karmaşıklığı önemli değildir. Önemli olan dünya haritası üzerinde totaliterlik ve özgürlük arasındaki mücadelenin gerçekliğidir. Truman’ın konuşmasındaki “yalnız bir haritaya bakmanın gerekli olduğu”¹⁰⁸ açıklamasında kastettiği haritadaki devletlerin düşmek için domino taşlarına eş tutulmasıdır. Sadece fiziksel yakınlık coğrafya olarak görülür ve başka bir şey yoktur.

George Kennan’ın “Sovyet Davranışının Kaynakları(The Sources of Soviet Conduct)”¹⁰⁹ isimli makalesi Truman Doktrini’nden birkaç ay sonra “Dış İlişkiler Konseyi(Council on Foreign Relations-CFR)’nin” dergisi “Foreign Affairs”da yayınlanmış ve bu makale, savaş sonrasında ABD’nin SSCB’yi “çevreleme” politikasının entelektüel temelini oluşturmuştur. SSCB’yi fanatik ve genişlemeci olarak nitelendiren Kennan onlarla herhangi bir müzakere ya da diyalog gerçekleştirilemeyeceğini savunduğu için bu noktada diplomasiyi yok saymaktadır. Kennan’a göre “kapitalist kuşatma” altında olduğuna

¹⁰⁴The Truman Doctrine, (1947,<https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine> Erişim Tarihi: 09.07.2019)

¹⁰⁵ Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, (Taylor & Francis e-Library, 2003)

¹⁰⁶ İlhan Lütem, *Harry Truman: The Man and His Doctrine*, (Hofstra University, The International Conference on Harry S. Truman, (1983, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5155.pdf>, Erişim Tarihi: 10.07.2019)

¹⁰⁷ A.g.m.

¹⁰⁸ Harry Truman, *Truman Doctrine*, (1947, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp, Erişim Tarihi: 10.07.2019)

¹⁰⁹ George Kennan, *The Sources of Soviet Conduct*, (Foreign Affairs, Temmuz 1947, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, Erişim Tarihi: 10.07.2019)

inanılan SSCB; “Batı ülkelerindeki legal ve illegal örgütlenmeler eliyle etki alanını genişletebileceğinden, bu anlamda kendisine karşı gelebilecek yönetimleri toplumsal ve ekonomik açıdan istikrarsızlığa sürükleyebileceğinden, Batılı hükümetlerin kararlarını kendi amaçları doğrultusunda şekillendirebileceğinden, ayrıca kapitalist ülkeler arasındaki görüş farklılıklarının ve çatışmaların SSCB’nin gücünün arttırılması amacıyla kısıktırılması ve devrimci ayaklanmalara dönüştürülebileceği tehlikesinden bahsedilmiştir”.¹¹⁰ “SSCB’nin Batı karşıtı olan üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek isteyeceği varsayılmıştır”.¹¹¹ Kennan’ın bu görüşleri Truman Doktrini’nin retoriği ile de ayrıca eşleşmektedir.

Kennan, SSCB’nin askeri değil politik bir tehdit olduğu düşüncesindedir. “SSCB’nin maceracı olmadığını, güç mantığı ve sebep-sonuç ilişkilerine hassas olduğuna değinmiş, SSCB’nin sabit hedeflerinin olmaması ve amaçlarına ulaşmak için herhangi bir plana bağlı olmamaları nedeniyle sabırlı olduklarını ileri sürmüştür.”¹¹² “Rusların barışçıl ve istikrarlı bir dünya düzenine karşı çıktığı her noktada kat’i bir güçle karşı koymak suretiyle, yumuşak bir çevreleme siyasetinin izlenmesi gerektiğini” söyleyen Kennan, SSCB’nin çevrenmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.¹¹³ Kennan, “gücün barışçıl bir şekilde el değiştirmesi konusunda henüz test edilmemiş, sanılanın aksine halkı yönetime bağlı olmayan ve ekonomik örgütlenmesinde verimsizlikler bulunan SSCB rejiminin, uygulanacak çevreleme politikası sonucunda, içerden gelen baskılarla uluslararası toplumla uyumlu hale geleceğini öne sürmüş ve SSCB’nin yapısal sorunları nedeniyle kendi çöküşlerinin tohumunu, rejimin içinde sakladığına inanarak kapitalist kuşatmanın SSCB rejimine karşı bir silah olarak kullanılabileceğini savunmuştur.”¹¹⁴ “Kennan çevreleme konusunda diplomatik çabalarla desteklenen psikolojik, ekonomik ve siyasi tedbirlerle düşmanın caydırılmasını, diğer bir ifadeyle bugün yumuşak güç olarak tabir edilen enstrümanlarla hem iç kamuoyunun hem de dış dünyanın desteğinin sağlanmasını esas almıştır.”¹¹⁵

¹¹⁰ Kennan, 1947

¹¹¹ A.g.e.

¹¹² A.g.e.

¹¹³ A.g.e.

¹¹⁴ A.g.e.

¹¹⁵ Giles Harlow, George Maerz, *Measures Short of War: The George Kennan Lecture At the National War College*, (Washington, DC: National Defense University Press, 1991, https://www.files.ethz.ch/isn/139669/1991-05_Measures_Short_War.pdf, Erişim Tarihi: 10.07.2019)

Kennan'ın bu yaklaşımı bazı çevreleri rahatsız etmiş, Walter Lippmann¹¹⁶ Bay X'in makalesini "stratejik canavarlık (strategic monstrosity)" olarak nitelendirmiştir.¹¹⁷ ABD dış politikasının saygın köşe yazarı ve eleştirmenlerden biri olan Walter Lippman çevreleme politikasını eleştirmek için yazdığı yazılarını daha sonra "Soğuk Savaş: ABD Dış Politikası Üzerine Bir Çalışma (The Cold War: A Study of U.S. Foreign Policy)"¹¹⁸ ismiyle kitaplaştırmıştır. Lippman, Kennan'ın çevreleme politikası hakkında düşündüklerini; Kennan'ın SSCB davranışının kaynaklarını yanlış anladığı ve ABD dış politikasına stratejik ve diplomatik olarak 'canavarlık' önerilerinde bulunduğu gerekçeleriyle karşı çıkmıştır. Kennan'a göre SSCB eylemlerinin kaynağı Marksist ideolojiden¹¹⁹, Lippmann'a göre Rus tarihinin temelinde genişleme anlayışı komünist bir yenilik değil, çarlık döneminden miras kalan bir hırsır.¹²⁰ Yani Lippmann, Rus ve SSCB tarihinin sürekliliğini vurgulayarak, komünist ideolojinin rolünü en aza indirmiştir. Diğer yandan Lippmann, Kennan ile SSCB gücünün ABD gücüyle karşılaşmadıkça genişleyeceği konusunda hemfikiridir. Lippman'a göre Kennan'ın bu tezi gerçeklikle uyuşmamakta ve ABD gücünün sınırlarını tanımamaktadır. Lippmann'ın alternatif stratejisi "disengagement"¹²¹, Almanya'dan ve nihayetinde ABD, SSCB ve Büyük İngiltere ordusunun kıta Avrupa'sından çekilme çağrısında bulunmuştur. Lippmann'a göre bu politika SSCB için bir test olacaktır ve eğer başarılı olursa; gerginliği azaltacak, sorunları giderecek, iki büyük gücün birçok Avrupalı için daha iyi bir yaşama katkıda bulunmasını sağlayacak ve ABD kaynaklarını koruyacaktır.¹²² Bundan daha da önemlisi Lippmann, en azından kısmi bir SSCB-ABD anlaşması elde etmek için müzakerelerin devamına, diplomasinin kullanılmasına danışmanlık yapmıştır. Lippmann, Kennan'ın görüşlerini ve Truman Doktrini'ni diplomasiyi terk ettikleri için de ayrıca eleştirmiştir. Lippman'ın en büyük korkusu da ABD dış politikasının diplomasiden vazgeçip militaristik bir hale bürünmesidir.

¹¹⁶ Walter Lippmann: (23 Eylül 1889 - 14 Aralık 1974), "Soğuk Savaş" kavramını ilk tanıtanlar arasında yer alan, ayrıca Public Opinion adlı kitabında "stereotip" terimini modern psikolojideki anlamıyla ilk kez kullanan Amerikalı yazar, gazeteci ve siyaset bilimcidir.

¹¹⁷ Matthew A. Wasniewski, *Walter Lippmann, (Strategic Internationalism, The Cold War, And Vietnam, 1943-1967*, s.102, <https://drum.lib.umd.edu/bitstream/handle/1903/1763/umi-umd-1741.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 11.07.2019)

¹¹⁸ Walter Lippmann, *The Cold War: A Study of U.S. Foreign Policy*, (London: Hamish Hamilton, 1947)

¹¹⁹ Kennan, 1947

¹²⁰ Lippmann, 1947

¹²¹ Disengagement: *Ayrılma, muharebeyi kesme*. Walter Lippmann, *George Kennan'ın Mr. X isimli Sovyet Davranışının Kaynakları* makalesini eleştirirken bu kavramı kullanmış ve ilk savunucusu olarak kabul edilmiştir.

¹²² Containment - *Critiques of mr. x's doctrine, American Foreign Relations*, <https://www.americanforeignrelations.com/A-D/Containment-Critiques-of-mr-x-s-doctrine.html>, Erişim Tarihi: 12.07.2019

Soğuk Savaş aslında jeopolitik sistemi yeniden tanımlamıştır. Kapitalist devletlerin olduğu “Birinci Dünya ülkeleri” ile Komünistlerin olduğu “İkinci Dünya ülkeleri”; kapitalizm ve komünizmin birlikte var olduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan nüfus artış hızı yüksek olup ve ekonomik sıkıntılar yaşayan, ABD ve SSCB merkezli olmayan bağımsız ülkeleri temsil eden “Üçüncü Dünya ülkeleri” kavramını ortaya çıkarmıştır.¹²³ ABD’liler tarafından İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan jeopolitik düzen, coğrafi olarak SSCB düzeninden daha kapsamlıdır. İlk olarak, ABD iç politikası, “Sovyet tehdidinin” abartılı vizyonlarıyla meşrulaştırılan çevreleme militarizmi ile organize edilmiştir.¹²⁴ Bu durum da, bir ulusal güvenlik devletinin yaratılmasını ve genişletilmesini kolaylaştırmıştır.¹²⁵

ABD Soğuk Savaş jeopolitik söyleminin aynı zamanda önemli bir ekonomik boyutu vardır. Soğuk Savaş, savaş sonrası ABD’de uzlaşmaya dayalı bir büyüme politikası yaratmada önemli bir rol oynamıştır.¹²⁶ SSCB tehdidinin abartılmasıyla ABD devlet aydınları, ABD’yi izolasyonist güçten; açık dünya ekonomisini teşvik eden ve serbest girişim sistemini koruyan, müdahaleci bir güce dönüştürmüştür. “Çevreleme” ABD dış politikası için tartışmasız bir zorunluluk haline gelmiştir. Soğuk Savaş’ın “Çevreleme” vizyonu zamanla ABD iç yaşamına ve popüler kültüre de yayılmıştır. Örneğin Ronald Reagan gibi figürler, Muhafazakâr ve ataerkil beyaz bir kurumun kültürel otoritesini, fikirlerini bu hegemonik kültürel düzene itiraz edenleri “kara listeye alarak” güçlendirmeye çalışmıştır.¹²⁷

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından SSCB’nin komünist seçkinleri tarafından kurulan jeopolitik düzen büyük ölçüde Doğu Avrupa ve SSCB ile sınırlandırılmıştır. Düzen ilk olarak iç siyasetin ve siyasal kültürün Komünist Parti tarafından tahakküm edilmesi ile tanımlanmıştır.¹²⁸ Yurtseverlik komünizmle iç içe geçmiş, onu sorgulayan herkes otomatik

¹²³ Bernard W. Greene, *Toward a Definition of the Term Third World*, (1 B.C. Third World L.J. 13, 1980, <http://lawdigitalcommons.bc.edu/twlj/vol1/iss1/10> Erişim Tarihi: 15.07.2019)

¹²⁴ Jeremy Caddel, *"Domestic Political Institutions in U.S. Foreign Policy Decision Making"*, (2013, <https://openscholarship.wustl.edu/etd/1126>, Erişim Tarihi: 14.07.2019)

¹²⁵ A.g.m.

¹²⁶ Fred Bergsten, *The World Economy After The Cold War*, (Weinstock Lecture on the Morals of Trade at the University of California, 1991, <http://twin.scribhub.tw/6854/d0d17138c0d63d73546c38c1618b9c55/bergsten1992.pdf>, Erişim Tarihi: 15.07.2019)

¹²⁷ Ronald Reagan, *Foreign Policy*, (<https://www.khanacademy.org/humanities/us-history/modern-us/1980s-america/a/ronald-reagan-as-president-part-2-foreign-policy>, Erişim Tarihi: 15.07.2019)

¹²⁸ Mark Harrison, *The Soviet Union After 1945: Economic Recovery and Political Repression*, (Department of Economics, University of Warwick Centre for Russian & East European Studies, University of Birmingham Hoover Institution on War, Revolution, and Peace, Stanford University, 2006)

olarak “emperyalist Batı”nın bir ajanı olarak nitelendirilmiştir. Muhalif aydınlara zulmedilmiş ve sürgüne gönderilmişlerdir. Tıpkı ABD'nin ulusal güvenlik durumunu desteklemek için askeriyeğe ağırlık vermesi gibi, SSCB de devlet yapısı ve kurumlarını ABD'dekinden daha militarize hale getirmiştir.¹²⁹ SSCB jeopolitik düzeni, Moskova yanlısı komünist seçkinler ve Varşova Paktı Örgütü'nün askeri yapıları aracılığıyla Doğu Avrupa'da geniş bir caydırıcılık sisteminin sürdürülmesiyle karakterize edilmiştir.¹³⁰ SSCB, kapitalist Batı'nın kaynaklarına ve servetine sahip olmadığı için Üçüncü Dünya'ya kararsız bir biçimde müdahale etmiş; Mısır, Kuzey Kore, Vietnam ve Küba gibi birkaç radikal devlete seçici bir şekilde destek vermiştir. Avrupa, her iki rakip jeopolitik düzenin birbiriyle karşı karşıya kaldığı ve askeri güçlerini birbirlerine gösterdiği ana sahne haline gelmiştir. Her iki süper güç de, Soğuk Savaş'a bir sistem olarak karşılıklı ilgi duymaya başlamış; çünkü Avrupa kıtasındaki karşılıklı konumlarını garanti etmişlerdir.¹³¹

1970'lerde değişen dünya iktidar koşullarına uyum sağlama yönünde, ABD'de dış politika da görüş birliği yapılmış, Richard Nixon danışmanı Henry Kissinger ile birlikte, SSCB ile bir détente (yumuşama) politikası uygulamıştır.¹³² Nixon-Kissinger yönetimi, ultra militarist SSCB üzerindeki askeri üstünlüğü sürdürme politikasını yerine, her iki devletin de diğerini etkili bir şekilde yok etme yeteneğine sahip olduğunu kabul etmeye dayanmaktadır. Nixon yönetimi, nükleer caydırıcılık doktrini teşvik etmiş ve SSCB ile sınırlı silah kontrolü anlaşmalarını müzakere etmeye çalışmıştır. Yine de, Nixon ve Kissinger, ABD'nin ABD'yi suikastlara, darbelere ve Şili, Angola ve Kamboçya gibi yerlerde yasadışı savaflara karıştıran Üçüncü Dünya'daki algılanan solcu SSCB yanlısı hükümetlere karşı uzun zamandır devam eden mücadelesine devam etmiştir.¹³³

ABD ulusal güvenlik camiasındaki herkes, Nixon yönetiminin SSCB'ye yönelik détente politikasıyla aynı fikirde değildir. Nixon yönetiminde ve Nixon'ın istifasından sonra, Gerald Ford yönetiminin içindeki bir grup; SSCB ile ilgili eski gerçekleri geri getirmek istemiş ve SSCB'nin dünya egemenliği için büyük bir askeri birikime giriştiklerini iddia etmiştir. Kendilerini Mevcut Tehlike Komitesi (Committee on the

¹²⁹ Harrison, 2006

¹³⁰ A.g.m.

¹³¹ Melvyn P. Leffler ve David S. Painter, *Origins Of The Cold War*, (Routledge 270 Madison Ave, New York, 1994, http://www.hist.asu.ru/faculty/cafedrs/library/Origins_of_Cold_War.pdf, Erişim Tarihi: 16.07.2019)

¹³² Raymond L. Garthoff, *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, (The Brookings Institution, 1982, <https://www.ucis.pitt.edu/nceer/pre1998/1982-625-4-Garthoff.pdf>, Erişim Tarihi: 25.07.2019)

¹³³ A.g.m.

Present Danger(CPD))¹³⁴ olarak adlandıran bu grup Jimmy Carter başkan olduktan sonra “Common Sense ve Common Danger”¹³⁵ adlı bir bildiriyle basın toplantısı düzenlemiştir. CPD’nin bildirisi çevreleme militarizminin eski mutlak gerçeklerini tam olarak yeniden yerine getirme girişimi açısından önemlidir. CPD, ülkeyi Soğuk Savaş’ın başlarındaki geleneksel tehlike söylemlerine geri döndürmeye çalışmaktadır. Bildiri; ulusun, dünya barışının ve insan özgürlüğünün önündeki asıl tehdidin, benzersiz bir askeri birikimle dünya egemenliği için güdülenen SSCB olduğunu belirtmektedir¹³⁶. Aynı zamanda bildiri küresel komünist tehdidi kontrol etmek ve SSCB ile “sıkı ve doğrulanabilir anlaşmalar” üzerinde müzakere etmek üzere ABD tarafında büyük bir askeri birikim yapılması çağrısı yapmıştır.

Batı Avrupa’da, Ronald Reagan yönetimi, “sınırlı” nükleer silah sistemlerinin Avrupa toprağına yerleştirilmesiyle kıtanın askerileştirilmesinde yeni bir tur başlatmıştır. NATO’nun Doğu Almanya’yı ve diğer Orta Avrupa’yı hedefleyen orta menzilli nükleer silahlar getirme çabası, Avrupa sivil toplumu karşısında direnişe yol açmıştır. Ulusal sınırlar ve Doğu Batı bölgesinde ortak çalışarak, Avrupa çapında binlerce önde gelen muhalif entelektüel, ilk olarak 28 Nisan 1980’de bir grup sponsor ve Russell Barış Vakfı tarafından başlatılan Avrupa Nükleer Silahsızlanma Çağrısı (END) imzalamıştır.¹³⁷ Bu belge de tıpkı CPD’nin manifestosu gibi SSCB’nin tehlikesi ile ilgilenmiştir lakin onu sadece bir düşman olarak tehlikeli görmemiş, aksine END manifestosu Soğuk Savaş militarizminin yükselmesiyle ortaya çıkan tehlikeyle ilgilenmiştir.

1980’lerin sonunda SSCB’nin başına geçen komünist ülkenin komünist olmayan lideri politikacı Mihail Gorbaçov’un¹³⁸ dış politikası Reagan yönetiminin, SSCB’nin üzerinde kurduğu düşman imajını ve kötü imparatorluk etkisini kırmaya yöneliktir. 1986’da SSCB toplumunda bir “glasnost” veya “açıklık” politikası başlatan Gorbaçov, modern ve insancıl komünist ilkelere dayanan SSCB’nin radikal bir yeniden yapılanması ve

¹³⁴ Robert Kagan and William Kristol, *The Present Danger*, (The National Interest, Sayı 59 2000), s. 57-69, <https://www.jstor.org/stable/pdf/42897261.pdf>, Erişim Tarihi: 25.07.2019

¹³⁵ *Common Sense and Common Danger, Policy Statement of the Committee on The Present Danger*, (1976, [http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Common%20Sense%20and%20Common%20Dange](http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Common%20Sense%20and%20Common%20Danger.pdf) r.pdf, Erişim Tarihi: 25.07.2019)

¹³⁶ A.g.e.

¹³⁷ Ken Coates, *European Nuclear Disarmament*, (Spokesman 38, 1980, <http://www.spokesmanbooks.com/Spokesman/PDF/100Coates.pdf>, Erişim Tarihi: 26.07.2019)

¹³⁸ Joseph Nye, *Gorbachev and The End of The Cold War*, (New Straits Times, 2006, <https://www.belfercenter.org/publication/gorbachev-and-end-cold-war>, Erişim Tarihi: 26.06.2019)

yenilenmesini (perestroyka) öngörmüştür.¹³⁹ Gorbaçov'un komünist sistemi koruma konusundaki özerk girişimi ve SSCB dış politikasındaki "yeni siyasi düşüncesi"¹⁴⁰ Soğuk Savaş'ın sona ermesine yardımcı olmuştur. Reagan yönetimi ve akabindeki George H. W. Bush yönetimi içindeki pek çok entelektüel devlet aydını Gorbaçov'dan derinden şüphelenmiş ve onu barışçıl yeni siyasi düşüncesini kötülermeye çalışmışlardır. Gorbaçov'un silahların azaltılması yönünde yaptığı itirazı ve 1989'un sonbaharında Doğu Avrupa'daki komünist diktatörlüklerin kurtarılmasına müdahale etmeyi reddetmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını ve sonunda Avrupa'nın Soğuk Savaş'ının da sona ermesini sağlamıştır.¹⁴¹ Radikal yeni politikalarının derin jeopolitik sonuçları, 1991'de SSCB'nin dağılmasını ve 1990'ların "Yeni Dünya Düzeninin" uygun bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1.3.YENİ DÜNYA DÜZENİ JEOPOLİTİĞİ

1989'da Berlin Duvarı yıkılırken, kadife ve şiddetli devrimler Doğu Avrupa'nın komünist diktatörlüklerini devralmaya başlamış; üç yıl sonra da emperyal bir yapı olan SSCB çökmüştür. İki süper güç arasındaki rekabetin düşmanca ilişkisi olarak tanımlanan Soğuk Savaş, rekabet eden süper güçlerden birinin kendi çelişkilerinin ağırlığı altında ezilmesiyle sona ermiştir. Lakin Soğuk Savaş hiçbir zaman iki süper güç arasındaki basit düşmanca ilişki olmamıştır. Soğuk Savaş, her iki taraftaki ayrıntılı devlet kurumları, askeri güçler, ekonomik çıkarlar, siyasi koalisyonlar, kültürel değerler ve devlet aydınlarının bulunduğu jeopolitik bir kontrol sistemi yaratmıştır.¹⁴² SSCB tarafı dağılmaya başlarken, Batı ideolojisi, kurumları ve aydınları tutarlı ve yerli yerinde kalmıştır. SSCB'nin parçalanışının kanıtları, 1947'den bu yana entelektüeller ve jeopolitikçiler için küresel mekânsal stratejiyi belirleyen Soğuk Savaş jeopolitiği anlatıları adına dünya siyasetinde ciddi bir anlam krizi yaratmıştır.¹⁴³ Soğuk Savaş ulusal güvenlik devletin kurumları ve entelektüelleri için, jeopolitik bir baş dönmesi olarak deneyimlenmiştir. Bu kaos, karışıklık ve jeopolitik akışın haritalandırılması ihtiyacı Batı'nın Soğuk Savaş bürokrasileri için SSCB'nin çöküşüyle birlikte resmi jeopolitik yükselişlerinin ortadan kalkması için

¹³⁹ Judy Marie Sylvest, "Glasnost: The Pandora's box of Gorbachev's reforms", (Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers. 2458, 1999)

¹⁴⁰ Robert Patman, *Reagan, Gorbachev and the emergence of 'New Political Thinking'*. (Review of International Studies, 25(4), 1999), 577-601

¹⁴¹ A.g.m.

¹⁴² Nye, 2006

¹⁴³ A.g.m.

kurumsal bir zorunluluk doğurmuştur.¹⁴⁴ Pentagon, CIA, jeopolitik düşünce kuruluşlarının ve diğer askeri-sanayi bilgi kurumlarının hiçbirisi komünizmin çöküşünü, SSCB'nin dağılmasını ve Soğuk Savaş'ın bitişini öngörememiştir.¹⁴⁵ SSCB'nin çöküşü, yalnızca komünizmin iflasını değil, Batı'nın kendi jeopolitik uzmanlık kurumlarının entelektüel iflasını da ortaya çıkarmıştır. Lakin ulusal güvenlik devletiyle ilişkili entelektüeller ve kurumlar istihbarat başarısızlıklarını anlama konusunda yavaş kalmışlar ve Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin biçimsizliğini bir tehdit haline getirerek kendilerini meşrulaştırmak için hızla hareket etmişlerdir.¹⁴⁶

Bush yönetimindeki ABD, Soğuk Savaş'ın sona erdiğini kabul etmiş ve Soğuk Savaş sonrası jeopolitiğinde kendine yeni bir meşruiyet bulmuştur. Bush yönetimi, “hoşnutluk” tehlikesine karşı konsey kurarak “belirsizlik”, “öngörülemezlik”, “kararsızlık” ve “kaos” u yeni tehditler olarak ilan etmiştir. Ayrıca Irak'ın Kuveyt'i işgaline yanıt olarak, ABD ile “yeni bir dünya düzeni” tanımlamanın gerekçesini ve rasyonel tanımını bulmuştur. Bush'un 1990-91'deki Körfez Savaşı boyunca Yeni Dünya Düzeni deklarasyonu ile karakterize edilen istisnacılık¹⁴⁷ ve zafercilik¹⁴⁸, ABD'nin stratejik ve politik kültüründe 1989'dan önce yerleşmiştir.¹⁴⁹ Soğuk Savaş'ın ardından sona eren süper güç olma rekabeti, uluslararası normların genel kabulü noktasında “liberal barış” olasılığını doğurmuştur. 1989'da Francis Fukuyama'nın; “Tarihin Sonu Mu?”¹⁵⁰ teziyle ortaya attığı gibi bir tartışma da liberal barış olasılıklarını incelemekte ve bu yönde Soğuk Savaş'ın sona ermesinin liberalizme son karşıt ideolojinin de ortadan kalktığını ifade etmesi ve bu durumun ise “liberalizmin zaferi” olarak nitelendirilebileceği görüşü çoğunlukla hâkim olmuştur. Fukuyama, bu kapsamda “Soğuk Savaş sonrası, dünya tarihinin sona ermesine değil; insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin

¹⁴⁴ Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, (Taylor & Francis e-Library, 2003).

¹⁴⁵ A.g.e.

¹⁴⁶ A.g.e.

¹⁴⁷ *İstisnacılık(exceptionalism)*: “ABD'nin, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerden farklı ve onların geçmiş hatalarından ders alarak kurulmuş yeni bir siyasi sistem olması nedeniyle, Avrupa'dan daha ileride, daha liberal ve başarılı bir model oluşturması, bu nedenle de dünya siyasetinde öncü bir rol oynamaya hakkının olduğunu, ABD'nin üstün olduğunu savunan görüştür.” Ayrıntılı bilgi için Bkz. <http://politikaakademisi.org/2015/10/20/amerikan-istisnaciligi/>

¹⁴⁸ *Zafercilik(Triumphalism)*: “Özellikle dini yahut siyasi bir öğretinin, diğer tüm öğreti ve kabullerden üstün olduğunu kabul eden yaklaşım.”

¹⁴⁹ Raymond Hinnebusch, *The American Invasion Of Iraq: Causes And Consequences*, (Perceptions, 2007, <http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/01/Raymond-Hinnebusch.pdf>, Erişim Tarihi: 29.06.2019)

¹⁵⁰ Francis Fukuyama, *The End Of The History?* (The National Interest, 1989, https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf, Erişim Tarihi: 29.06.2019)

sonuna tanıklık edildiğini” belirtmektedir.¹⁵¹ Bush, Irak’ın Kuveyt işgali ile ilgili Kongrede yaptığı konuşmada, birlikte hareket etmenin tarihi dönemine girildiğini vurgulayarak “Yeni Dünya Düzeni” olarak tanımladığı kavramı tartışmaya açmıştır.¹⁵² Bush bu düzeni “Terör tehdidinden arındırılmış, adalet ilkelerini daha güçlü yansıtan ve barış arayışı temelinde daha güvenli bir dünya ve Doğudan Batıya, Kuzeyden Güneye, Dünya milletlerinin bir uyum içinde olacağı bir çağ” şeklinde tanımlamıştır. Bush’un Soğuk Savaş dönemi sonrası ilk yıllarda yaptığı bu konuşma, küresel güvenlik önlemleri temelinde, yeni dünya düzenine, diğer bir deyişle “liberal barış” ilkelerini temel alan bir düzene, geçildiği ya da geçilmesi gerektiği düşüncesinin altını çizmektedir.

1991’de SSCB’nin resmi olarak dağılmasıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonundan beri ideolojik rekabet çerçevesinde gerçekleşen “iki kutuplu dünya düzeni” sona ermiş ve bu durum “Yeni Dünya Düzeninin” nasıl oluşacağı ile ilgili soruları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda ABD’nin tek süper güç olarak kalması, oluşacak yeni jeopolitik yaklaşımların da bu ülke ve değerleri temelinde gerçekleşeceği beklentileri doğmuştur. Soğuk Savaş sona erdikten sonra Fukuyama gibi liberal düşünürler, “Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık edildiğini” ve liberal barış olasılığının tüm dünyada egemen olacağını vurgularken¹⁵³; Huntington gibi teorisyenler ise; “Yeni Dünyada en önemli ve tehlikeli çatışmaların ideolojik ya da ekonomik değil, farklı kültür yapılarına ait olan insanlar arasında meydana geleceğini” öne sürmüştür. Huntington bu anlamda Yeni Dünya Düzeninin ABD’nin tek kutuplu konumuna değil aksine çok kutuplu ve çok medeniyet barındıran bir yapıya pencere açtığını düşünmektedir.¹⁵⁴ Fukuyama ise, ABD’den yayılan liberal ilkelerin tüm dünyada barış iklimi oluşturacağı düşüncesinden hareketle tek kutuplu dünyaya geçildiğini ifade etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası “Yeni Dünya Düzeni” ilk yıllarda genel olarak ABD ve Batı düzleminde değerlendirilmiştir. Bu anlamda özellikle yeni jeopolitik yaklaşımların en azından 2000’li yıllara kadar ABD perspektifi ile düşünüldüğü söylenilebilir. Fakat özellikle 2000’li yıllar ile birlikte değişen koşullar, ABD’nin dünya politikasına bakış açısında önemli kırılmaların yaşanmasına neden olmuş ve bununla beraber Rusya, Çin gibi

¹⁵¹ Fukuyama, 1989

¹⁵² The other 9/11: George H.W. Bush's 1990 New World Order speech, <https://www.dallasnews.com/opinion/commentary/2017/09/08/the-other-9-11-george-h-w-bush-s-1990-new-world-order-speech/>, Erişim Tarihi: 29.06.2019

¹⁵³ Fukuyama, 1989

¹⁵⁴ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, (Touchstone, 1996)

başka güçlerin ortaya çıkması ve küresel politikada daha fazla yer edinme çabaları gibi gelişmeler, yeni yüzyılın ilk dönemini belirleyen unsurlar olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sonu, uluslararası ilişkilerde dünyanın jeopolitik yapısının tekrar düzenlenmesi ve buna yönelik beklentileri ortaya çıkarmıştır. 1991'de Varşova Paketi'nin dağılması ve devamında SSCB'nin de aynı akıbete uğramasından sonra, ABD tek süper güç olarak kalmış ve birçok kişi ABD'nin dünyada bir "Pax Americana"¹⁵⁵ uygulayacağını düşünmüştür. 11 Eylül 1990'da, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası, Bush'un kongreye yaptığı konuşmanın an temasını oluşturan "Yeni Dünya Düzeni" söylemi bu yönde bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bush; "işgal sonrası oluşan Körfez Krizi ne kadar tehlikeli olursa olsun, aynı zamanda eşine az rastlanır tarihi bir işbirliği fırsatı da doğurduğunu, ABD'nin Yeni Dünya Düzenindeki liderliğinin yerine konulabilecek bir alternatif olmadığını, yaşanan son gelişmelerin kanıtladığını ifade etmiştir."¹⁵⁶ Bush'un anlayışı Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde ve liberal barış söylemleri temelinde bir ortak hareket şansı içeriğine sahip olmakla beraber, aynı zamanda ABD'nin küresel liderliğini yani bir Pax Americana'yı öne sürmektedir.¹⁵⁷ Bununla birlikte Bush'un Ocak 1991'de ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni" sadece birkaç ay sürebilmiştir. Zira SSCB 1991 yılının sonlarında tam olarak dağılmış ve bahsedilen bu düzen, son zamanlardaki BM aracılığı ile uygulanma şansı yakalayan ABD- SSCB işbirliğine de dayanmıştır.¹⁵⁸ Fakat sonrasında SSCB'nin dağılması ve özellikle bir tarafta ABD ve İngiltere'nin, diğer tarafta Rusya ve Çin gibi devletlerin sorunlar üzerinde fikir ayrılığına düşmeleri gibi nedenler, BM anlaşmalarını bir kenara itmiştir. "SSCB 1991'de dağıldıktan sonra yerine kurulan Rusya Federasyonu, ABD'nin yeni jeopolitik hedefleri doğrultusunda, uluslararası sisteme entegrasyon çalışmalarına dahil edilmiş ve ABD'nin Yeni Dünya Düzeni idealleri ve hedefleri, 'Amerikan Büyük Stratejisi' olarak tanımlanabilecek ilkeler kapsamında yeniden tanımlanmıştır."¹⁵⁹ Bu ilkeler; "barış, çoğulculuk ve refahtır". Yani, "ABD'nin dış politikası; uluslararası barışın teşviki, liberal demokrasilerin gelişiminin desteklenmesi,

¹⁵⁵ Patrick O. Cohrs, "Pax Americana": the United States and the transformation of the 20th century's global order, (Revista Brasileira de Política Internacional, 2018, <http://www.scielo.br/pdf/rbpi/v61n2/1983-3121-rbpi-61-2-e002.pdf>, Erişim Tarihi: 30.06.2019)

¹⁵⁶ The other 9/11: George H.W. Bush's 1990 New World Order speech, (<https://www.dallasnews.com/opinion/commentary/2017/09/08/the-other-9-11-george-h-w-bush-s-1990-new-world-order-speech/>, Erişim Tarihi: 29.06.2019)

¹⁵⁷ Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, (Taylor & Francis e-Library, 2003).

¹⁵⁸ Faye Donnelly, *Security Matters: The Reconstruction of the 'New World Order' in American Foreign Policy*, (Journal of Global Faultlines, 2014, 2(1)), 17-43.

¹⁵⁹ Tuathail vd. 2003

evrensel ortak değerlerin tesisi ve ticaretin teşvikinin katkılarıyla ulusal ve uluslararası refahı yayma doğrultusunda şekillenmektedir”.¹⁶⁰ ABD’nin en önemli stratejist ve siyaset bilimcilerinden olan “Zbigniew Brzezinski’ye” göre, Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD sunduğu bu amaçları gerçekleştirme adına küresel gücün belirleyici dört alanında üstün durumdadır.¹⁶¹ “Birincisi, özellikle askeri alanda en büyük rakibi olan SSCB’nin dağılmasından sonra, ABD bu alanda eşi olmayan bir küresel güce sahip olmuştur; ikincisi ekonomik olarak liderdir ve küresel büyümenin lokomotifi olmaya devam etmektedir; üçüncüsü teknolojik olarak yeniliğin tüm modern alanlarında liderliği elinde bulundurmaktadır ve sonuncusu kültürel olarak da rakipsiz bir cazibeye sahiptir.”¹⁶² Söz konusu alanlar ABD’ye siyasi üstünlük sağlamaktadır. “ABD, bu özelliklerini, Askeri yönden NATO gibi ortak güvenlik sistemleri; ekonomik yönden, Dünya Bankası, IMF gibi küresel işbirliği kurumları; hukuki yönden Uluslararası Adalet Divanı gibi küresel hukuk normlarını barındıran örgütler aracılığı ile ABD’nin küresel etkisi daha yapıcı bir zemine oturtmak gibi belli bazı uluslararası kurumlara aktif katılım sağlayarak ya da yönlendirme becerisi göstererek gerçekleştirmektedir.”¹⁶³ ABD’nin 1990’lı yıllar ile birlikte direkt olarak ifade edilmese de bahsedildiği gibi bir Pax Americana yaratma düşüncesinin, Bush’un dört yıllık başkanlık süresi sonunda seçilen Bill Clinton döneminde açık olarak uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle liberal söylemler ve demokratik barış teorileri kapsamında uygulama alanı bulan Pax Americana, Clinton döneminde dış politikada sıkça kullanılan argümanlardan biri haline gelmiştir.¹⁶⁴ Clinton’un Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ideallerini ve hedeflerini açıklarken, “ABD’nin yeni oluşan uluslararası sisteme sadece angaje olmamasını aynı zamanda sürece liderlik etmesini doğru bulduğunu” belirtmiştir.¹⁶⁵ Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle Clinton Dönemi ile beraber, ABD’nin çevreleme stratejisi yerine “Genişleme Stratejisi” uygulanmaya başlanmıştır.¹⁶⁶ Lake, bu stratejinin geliştirilmesi için bazı önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar;

¹⁶⁰ Robert J. Art, *America’s Grand Strategy and World Politics*, (Routledge Taylor and Francis Group, 2009)

¹⁶¹ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostategic Imperatives*. (New York, NY: BasicBooks, 1997, http://www.takeoverworld.info/Grand_Chessboard.pdf, Erişim Tarihi: 05.07.2019)

¹⁶² A.g.e.

¹⁶³ Ali Balci, *Yeni Dünya Düzeninde Jeopolitiğin Değişen Konumu*, (Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl:5 Sayı:10, 2016).

¹⁶⁴ Bernard Rostker, *I Want You! The Evolution of the All-Volunteer Force-Chapter Seventeen Pax Americana and the New World Order: The Clinton and Bush Years (1992–2004)*, (RAND Corporation, 2006)

¹⁶⁵ Frank L. Jones, *Engaging The World: Anthony Lake and American Grand Strategy, 1993-1997*, (*The Historical Journal*, 2016)

¹⁶⁶ The White House, *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, 1996

“başlıca demokrasilerin güçlendirilmesi, yeni demokrasilerin ve liberal ekonomilerin teşvik edilmesi, demokrasi ve liberal ekonomiye tehdit içeren saldırganlıklara karşı bir tutum alınması ve son olarak insani krizlere karşı sadece yardımlarla değil, aynı zamanda demokrasinin ve liberal ekonominin gelişimini destekleyerek müdahil olunması” gereklilikleridir.¹⁶⁷

ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB yerine kurulan Rusya’nın uluslararası sisteme adapte edilmesi, Rusya’da demokrasini teşvik edilip güçlendirilmesi adına yapılan çalışmalara Clinton döneminde özel önem vermiştir. “Rusya’nın siyasi ve ekonomik olarak gelişme çabaları desteklenmiş ve bu kapsamda bu ülkenin Batı değerleri ve liberal ekonomik ilkeler çerçevesinde yapısal olarak dönüştürülmesi amaçlanmıştır.”¹⁶⁸ ABD’li stratejist Brzezinski de, Rusya’ya uygulanan bu stratejiye destek verdiğini “*Soğuk Savaş sonrası dünyayı tanımlarken küresel düzeni tehdit eden ya da küresel düzen tesis edilirken belirsizliğe yol açan üç boyut vardır. Bunlar; jeopolitik, sosyoekonomik ve ideolojik boyutlardır.*” “*Bu boyutlardan ilk ikisi direkt olarak Rusya’nın yarattığı jeopolitik ve bu ülkenin dönüşümü/dönüştürülmesi ile ilgilidir. Birincisi, yeni küresel düzen, SSCB’nin dağılması ile birlikte oluşan jeopolitik ortamı, bunun ortaya çıkardığı güç değişimini ve bölgesel çatışmaların gelişme potansiyelini ifade ederken; ikincisi “komünizm sonrası Rus toplumunun dönüşümünü ve bu dönüşümün modern liberal demokrasinin uygunluğu için bir test alanı olmasıdır”*”¹⁶⁹ ifadelerinde belirtmiştir. Buradan da görüleceği üzere; Soğuk Savaş sonrası, ABD’nin, Clinton döneminde amaçladığı Rusya eksenli jeopolitik dünya, Batı düşüncesine genel olarak hâkim olmuş görünmektedir. Bu bağlamda SSCB’nin dağılması sonrası oluşan jeopolitik boşluk ve bunun ortaya çıkardığı güç değişimi, ABD’nin bölgede yeni kurulan SSCB’nin varisi Rusya’nın kurgulanmış olan “Yeni Dünya Düzeni” ekseninde dönüştürülmesi için bir fırsat ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş’ın özellikle etkin olduğu yılların belirgin ABD stratejisi olan “Çevreleme Politikası” ile yeni dönemde yerini alan “Genişleme Politikası” arasındaki fark aslında bazı yönlerden kavramsal düzeydedir. Genişleme stratejisi kapsamında uygulanmak istenen Rusya’nın liberal ilkeler ekseninde dönüştürülme politikası, Çevreleme Politikasına benzer şekilde fakat bu defa Rusya’nın Batılı araçlarla uluslararası sisteme entegrasyonunu sağlamak suretiyle bölgesinde denetim altına alınması amacını taşımaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Jones, 2016

¹⁶⁸ Rostker, 2006

¹⁶⁹ Brzezinski, 1997

¹⁷⁰ Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, 2003.

Dolayısıyla her ne kadar Rusya, Soğuk Savaş yıllarındaki konumunu ve etkinliğini kaybetmiş olsa da, ABD'nin eski rakibini kendi ilkeleri çerçevesinde dönüştürmesi kendine önemli bir avantaj sağlayacaktır. ABD'nin Rusya için güttüğü politikalar, Clinton'un ilk iki yıllık başkanlığı döneminde, özellikle Rusya tarafından da olumlu tepkiler gelmesi nedeniyle, uygulanmaya başlanmışken; 1993 yılı ile beraber ikili ilişkilerde önceki iki yıla nazaran değişimler yaşandığı görülmüştür. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in ABD ile yakın ilişkileri, kendisinin politik muhaliflerini harekete geçirmiştir. Bu hareketler 1993 yılında ilan edilen "Dış Politika Konsepti Belgesi" içerisinde görülmüştür. Bu belgede, "Rusya'nın dış politikasında artık milliyetçi bir politikanın hâkim olacağının sinyalleri verilmiştir".¹⁷¹ Buna göre Rusya'nın, "Yakın Çevre"¹⁷² olarak adlandırdığı bölgede "eskiden olduğu gibi hâkimiyet kuracağını ve başka yabancı güçlerin bu bölgede etkin olmaması yönünde önlem alacağını belirtmiştir".¹⁷³ "1996'da Dışişleri Bakanı olarak Yevgeni Primakov'un gelmesinin; Rus Diplomasisinde Batılı politikalardan Avrasyacı politikalara doğru bir dönüşümün belirtisi olduğu görülmektedir."¹⁷⁴

Tarih boyunca birçok devletin mücadelesine tanıklık etmiş, nice savaşlar ve yıkımlar görmüş olan Avrasya, Çin'den Avrupa'ya kadar olan coğrafyayı ifade eder(Bkz. Harita 4). Avrasya terimi ilk olarak Alman Bilim Adamı Alexander Von Humboldt tarafından kullanılmış ve Klasik Avrasyacılık ile özdeşleşen bütün Avrupa ve Asya'yı içine alan geniş bir alanı ifade etmektedir.¹⁷⁵ Avrasya tabiri Rusça'da ilk defa "İ. Lamanski(1833-1914)" tarafından kullanılmış ve daha sonra Rus düşünürler "Nikolay Truvbetskoy (1890-1938)", "Petr Savitskiy(1895-1968)", "Georgiy Florovski(1893-1979)" ve "Georgiy Vernadskiy(1887-1973)" de bu fikri benimsemiştir.¹⁷⁶

Klasik Avrasyacılık'ta Avrasyalı bir kimliğe sahip olan Rusya'nın Batı ile Doğu'yu bir araya getirerek, Asya ve Avrupa'dan farklı olarak şahsına münhasır bir coğrafi- kültürel

¹⁷¹ Kenan Turgutluoğlu, *Rusya Federasyonu'nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması*, (Ankara Üniversitesi, Yayınlanmış yüksek Lisans Tezi, 2006)

¹⁷² Nataliia Donchenko, *The Variation in Russia's Foreign Policy in Near Abroad After the Disintegration of the USSR*, (CUNY Academic Works, 2017)

¹⁷³ Donchenko, 2017

¹⁷⁴ Pihla Bernier, *Yevgeny Primakov's Operational Code and Russian Foreign Policy*, (University of Tampere Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2018)

¹⁷⁵ Lerna K. Yanık, *Debating Eurasia: Political Travels of a Geographical Concept in Turkey*, (Uluslararası İlişkiler, Sayı 16, No. 63, 2019), s. 33-50

¹⁷⁶ Mark Bassin, *Eurasianism "Classical" and "Neo": The Lines of Continuity*, (http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no17_ses/14bassin.pdf, 2003)

yapısı olduğu savunulur. Bununla birlikte Avrupa'dan daha çok Asya yanlısıdır. ¹⁷⁷ “Klasik Avrasyacılık'ın öncelikli amacı, Rus kimliğini tanımlayarak Rusya'nın Batılılaşma sürecine alternatif yaratıp Batı etkisini zayıflatmaktır ki zaten Rusya'nın kendi başına bir medeniyet olduğunu ve bu yönüyle diğer bütün uluslara örnek olduğunu da sık sık vurgularlar.” ¹⁷⁸

Rusya'nın kıtasal genişliği yani hem Avrupa hem Asya'daki konumu onun hem doğu hem de batı kültürünü içerisinde yaşamasını sağlamıştır. Ortodoksluk mezhebini içselleştiren Rusya, ülke politikalarını da buna göre şekillendirmiştir. İçerisinde çok fazla etnik dini grup barındıran ülke bu unsurlardan sürekli olarak güç almıştır. Sahip oldukları bu güçle politikalarını şekillendiren Ruslar bu politikayı “Avrasyacılık” olarak nitelendirilmiştir. ¹⁷⁹ Rus İmparatorluğu Dönemi'nde Batı ile rekabeti tanımlamak için kullanılan Avrasyacılık terimi; I. Dünya Savaşı ile birlikte farklı bir boyut kazanmış ve SSCB'nin çöküşüyle birlikte iyice ön plana çıkmaya başlamıştır. Çar I. Petro ile başlayan Avrasyacılık serüveni Yeltsin dönemine kadar sürmüş ve bir bakıma Atlantikçilik-Avrasyacılık çatışmasına dönüşmüştür. ¹⁸⁰

Yeni Avrasyacılar ise, Avrasyacılık'a jeopolitik açıdan yaklaşmış ve bu düşünceyi Rusya'nın dış politikası ve küresel sistem içerisine yerleştirmeye çalışarak bir araç olarak kullanmışlardır. Yeni Avrasyacılar, Avrasyacılık'a jeopolitik açıdan yaklaşırken Rusya'nın ne doğuda ne de batıda olduğunu savunmuşlardır. Rusya'nın bütün bunların ötesinde jeopolitik manada kendi başına bir önder; etnik ve kültürel açıdan da kendi özgü bir uygarlık olduğunun üzerinde durmuşlardır. ¹⁸¹ Yeni Avrasyacılar gelenek olarak *Slavofillikten* ¹⁸² beslenerek dünya üzerindeki kötü şeylerin kaynağı olarak Batıyı görerek onu bir tehdit olarak algırlar. Uluslararası ilişkilerde dostluğun bir anlamı olmadığını ve ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini belirterek Rusya'nın güttüğü dış politikanın insan hakları ve demokrasi gibi olgulardan arındırılarak, çoğulculuk yerine tek

¹⁷⁷ Bassin, 2015

¹⁷⁸ Vera Tolz, *Conflicting Homeland Myths and Nation-State Building in Postcommunist Russia*, (Cambridge University Press, 2017)

¹⁷⁹ Vladimer Papava, *The Eurasianism of Russian Anti-Westernism and the Concept of "* (Central Caucaso-Asia, Russian Politics and Law Vol.51 No.6, 2013)

¹⁸⁰ Igor Torbakov, *Russia's Eastern Offensive: Eurasianism Versus Atlanticism*, (Eurasia Daily Monitor Volume: 1 Issue: 38, 2004)

¹⁸¹ Nadezhda Arbatova, *Three Faces of Russia's Neo-Eurasianism, Survival: Global Politics and Strategy* (V.61, 2019) s.7-24

¹⁸² Avrasyacılık'ta Slavofil ve Türkofil İki Damar, (<https://turkau.com/avrasyacilikta-slavofil-ve-turkofil-iki-damar/>)

yönlü çıkar odaklı politikalarla düzenlenmesi gerektiğinin üzerinde dururlar.¹⁸³ Yeni Avrasyacılık'ın fikir babası ve en büyük savunucularından biri Aleksandr Dugin'dir. Yine de Rusya'nın Avrasyacılığı bağlamında tek referansın Dugin olmadığını bilmek gerekmektedir. Bir başka deyişle, Rus akademisinde Avrasyacılık Dugin'e bağlı değildir. ABD'nin kurduğu Yeni Dünya Düzeni'ndeki denizi merkeze alan Atlantikçi jeopolitiğine karşı Dugin, Rusya'nın egemen olduğu imparatorluğu merkeze alan Avrasyacılık'ı savunur; Rusya'nın yeniden imparatorluk olması gerektiğine dair fikirleri destekler ve bunu yaparken de Rusya'nın; Japonya, Almanya ve İran ile ittifak kurması gerektiğinin üzerinde durur.¹⁸⁴ Avrasyacılar, tek ideolojili ve tek kutuplu "Yeni Dünya Düzeni" yerine çok kutuplu, çok ideolojili, adil bir dünya hedeflemektedir.¹⁸⁵

Özetle, 1990-2001 arası ABD'nin jeopolitik yaklaşımı; Soğuk Savaş'ın bitişi, en önemli rakibin ortadan kalkması ile beraber yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemin başlarında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile meydana gelen Körfez Krizi, ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" söylemleri açısından, liberal sistem ve güvenlik politikaları temelinde yeni umutlar doğurmuş ve kriz süresince bu minvalde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fakat sonrasında, BM'nin görev tanımı ve uygulamaları merkezinde gerçekleşen tartışmalar, ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" söylemleri konusunda soru işaretleri oluşturmuştur. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası sistemde; askeri, ekonomik, kültürel gibi temel bazı özellikler yönünden belirleyici bir niteliğe sahip olması, özellikle Rusya üzerinde etkili kılınmaya çalışılmış ve Rusya bu anlamda liberal politik ve ekonomik değerlerle dönüştürülmeye çalışılmıştır. Rus jeopolitiğinde zaman içinde yaşanan fiktörel dönüşümlerin de etkisiyle inişli çıkışlı bir grafik gösteren bu politikalar, çeşitli ölçülerde 2000'li yıllara kadar gelmiştir.

Tezin 2. bölümünde Türkiye ve Rusya'nın yakın dönem enerji politikalarından bahsedilecek olup tezin ana konusunu doğal gaz oluşturduğu için enerji kaynağı olarak doğal gaz görünümü üzerinde durulacaktır. Sonraki bölümlerde enerji, jeopolitik ve TürkAkım Projesi ile bağlantıları kurulmaya çalışılacaktır. Bu bölümde ilk olarak Türkiye'nin enerji görünümü ve Rusya'nın ayrı ayrı enerji görünümü BP'nin her yıl hazırladığı Enerji Görünümü Raporlarından yararlanılarak ele alınacaktır. Daha sonra

¹⁸³Sait Sönmez, *Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetiminin Doğu Batı Politikalarının Analizi*, (Gazi Akademik Bakış Dergisi, (6), 2010)

¹⁸⁴ Anton Shekhovtsov, *Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right à la Russe*, (Religion Compass, 2009) 697-716

¹⁸⁵ Bassin, 2003

Rusya ve Türkiye'nin yakın dönemde yani Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan döneminde izledikleri enerji politikalarından bahsedilecektir.

2. TÜRKİYE VE RUSYA: ENERJİ GÖRÜNÜMÜ VE POLİTİKALAR

Enerji kaynakları, dünya ülkelerinin ekonomik kalkınmalarında zorunlu olan temel girdilerden biridir. Bu sebeptendir ki enerji sektörünün ve ülkenin yönetimini üstlenen kesim, ekonominin ve toplumun ihtiyacı olan enerjiyi; sürekli, kaliteli, yeterli, ucuz ve çevreci bir şekilde sunmak zorundadır. Bununla birlikte, ülkesinin enerji arz güvenliğini sağlama adına enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ile de yükümlüdür.

Sanayi Devrimi ile dünyada artan enerji ihtiyacı ile teknolojik gelişmeler hızlanmış, yaşam standartlarında meydana gelen iyileşmeler enerjiye olan bağımlılığı da artırmıştır.¹⁸⁶ Bununla birlikte enerji tüketimi ülkenin gelişmişliğini göstermesi açısından bir kıstas haline gelmiştir. Günümüzde hala büyük ölçüde fosil yakıtlara dayanan enerji üretimi; fosil yakıt kullanımı ile birlikte ortaya çıkan yüksek miktarda sera gazı yayılımının küresel ısınma ve birçok çevresel sıkıntılara yol açması ve fosil yakıt kaynaklarının asimetrik dağılımı sebebiyle enerjide dışa bağımlılığa sebep olması gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Dünya ülkeleri bu gibi sorunlarla başa çıkma adına kendi ülkeleri adına enerji politikaları oluşturmaktadırlar.

“Enerji politikası en genel tabiriyle teknoloji, ekonomi ve enerji ile ilgili kararların alındığı kurumsal yapıdan oluşmakta ve kısa dönemde arz talep yönetimi, uzun dönemde ise planlama faaliyetlerini içermektedir.”¹⁸⁷ Enerji politikası; kömür, elektrik, petrol ve doğal gaz sektörlerinin yanı sıra nükleer ve yenilenebilir enerji sektörlerine müdahaleleri ve enerji verimliliğini artırmaya yönelik faaliyetleri de içermektedir.¹⁸⁸ Ayrıca enerji politikası; mevcut ve gelecekteki enerji dengesini yönetmek için hükümet tarafından açıkça ayrıntılı hale getirilmiş ve açıkça formüle edilmiş bir stratejidir.

Tezin bu bölümünde öncelikle Türkiye ve Rusya’nın 10 yıllık periyotta enerji görünümleri BP’nin Haziran 2020’de yayınladığı 2019 Enerji Görünümü Raporu’ndaki verilerden yararlanılarak doğal gaz açısından değerlendirilecek olup sonrasında “Recep Tayyip Erdoğan” liderliği dönemindeki Türkiye ve “Vladimir Putin” liderliği dönemindeki Rusya’nın enerji politikaları incelenmeye çalışılarak enerji ilişkilerinin tarihsel olarak değişimlerine değinilecektir.

¹⁸⁶ Naci Bayraç, *Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1))

¹⁸⁷ Andrea Prontera, *Energy Policy: Concepts, Actors, Instruments and Recent Developments*. (World Political Science Review, 2009)

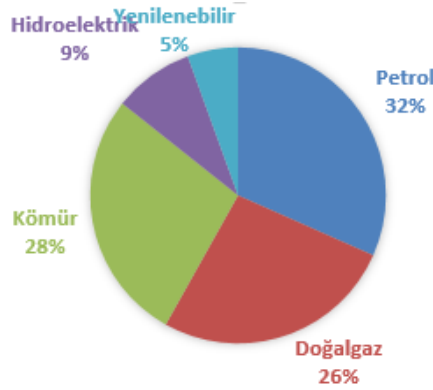
¹⁸⁸ Francis McGowan, *Energy Policy*, (H. Kassim and A. Menon (Ed.),)The European Union and National Industrial Policy, London, Routledge, 1996) s. 132-152

2.1. Türkiye'nin Enerji Görünümü ve Politikası

Türkiye, nüfus artışı ile birlikte her geçen yıl artan enerji talebini önemli ölçüde fosil enerji kaynaklarından sağlamaktadır. “2002 yılından bu yana yıllık %5,5’lik büyüme oranıyla OECD üyeleri içerisinde elektrik talebinde en hızlı artış gösteren ülkelerden biri olan Türkiye, 2019 Temmuz sonu itibariyle 90,4 GW Kurulu güce sahiptir ve bu durum Türkiye’nin kurulu gücünün son 15 yılda 3 kat arttığını ortaya koymaktadır.”¹⁸⁹ BP’nin her yıl geleceğin enerji eğilimlerine ışık tuttuğu “Enerji Görünümü”¹⁹⁰ raporunun 2020 baskısında dünya ülkelerinin enerji konusundaki bütün faaliyetleri sayısal değerlerle ele alınmıştır. Söz konusu rapordaki verilerin ışığında Türkiye’nin enerji tüketimi milyon ton cinsinden değerlendirilmiş ve nüfus artışı, ekonomik ve sanayi gelişmeler göz önünde bulundurularak her yıl artmıştır (Bkz. Tablo 1). Söz konusu enerji tüketiminin yine BP’nin raporundaki 2019 verilerine göre kaynaklara göre dağılımına baktığımızda grafikte de görüleceği üzere en büyük dilim petrol ve doğal gaza aittir. Bu değerleri kömür, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji kaynakları izlemektedir. (Bkz. Grafik 1)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
102.2	107.6	115.1	122.3	121.5	125.4	137.2	144.6	152.7	153.5	155.9

Tablo 1: Türkiye’nin Enerji Tüketimi (milyon ton)

Grafik 1: Türkiye’nin Enerji Tüketiminin Kaynaklara Göre Dağılımı

Raporda bütün enerji kaynaklarından bahsedilmekle birlikte söz konusu çalışma doğal gaz odaklı olduğundan rapordaki doğalgaz başlıklarına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda doğalgazın 10 yıllık periyotta tüketimine, sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG (Liquid

¹⁸⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi*, (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim Tarihi:13.01.2020)

¹⁹⁰ BP Statistical Review of World Energy, 2020, 69th edition, (<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> , Erişim Tarihi: 29.06.2020)

Natural Gas)) ithalatına, söz konusu ithalatın hangi ülkelerden yapıldığına bakılacaktır. Türkiye'nin 2009'dan 2019'a kadar geçen sürede doğalgaz tüketimine bakıldığında inişli çıkışlı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. 2014'e kadar sürekli artış seyreden doğalgaz tüketiminde 2014'te sonrasında azalma gözlenmiştir. Bunun sebebi olarak yine çalışmanın ana temasını oluşturan Ukrayna Krizi'nden sonra işleyen süreç gösterilebilir. 2017'de yeniden yükselişe geçen doğalgaz tüketimi son yıllarda yeniden düşme eğilimine girmiştir. Bunun sebebi olarak da Sıvılaştırılmış doğalgaz piyasasındaki artış gösterilebilir. LNG tüketimi de yine her geçen yıl artış göstermekte ve bu minvalde Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği doğal gazda azalma; ABD ve Katar'dan ithal ettiği LNG'de ise artış gözlenmektedir. Türkiye 2019 yılı itibariyle LNG ithalatının 5.8 milyar metreküpünü Cezayir'den, 2.5 milyar metreküpünü Katar'dan, 2.5 milyar metreküpünü Nijerya'dan, 1.2 milyar metreküpünü de ABD'den ithal etmiştir. Türkiye'nin doğalgaz ithal ettiği ülkelerin başında %36.17'lik pay ile Rusya gelmekte ve bunu Azerbaycan ve İran izlemektedir. (Bkz. Tablo 2- Tablo 3- Tablo 4)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
33.7	35.8	41.8	43.3	44.0	46.6	46.0	44.5	51.6	47.2	43.2

Tablo 2: Türkiye'de Doğalgaz tüketimi (milyar metreküp)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
6.0	7.8	5.9	7.6	5.9	7.1	7.5	7.6	10.9	11.4	12.9

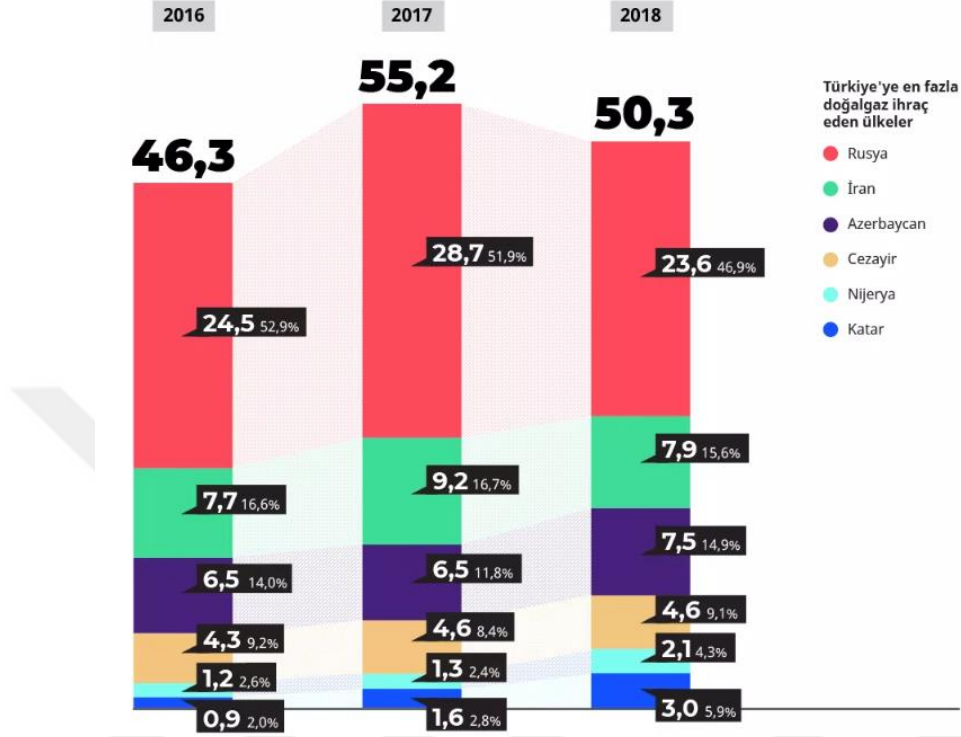
Tablo 3: Türkiye'nin LNG ithalatı (milyar metreküp)

Türkiye'nin enerji ihtiyacı her geçen yıl artan nüfusu ve meydana gelen ekonomik değişiklikler sebebiyle artmaktadır. Söz konusu enerji ihtiyacının karşılanması hususunda da çeşitli politikalar devreye sokulmaktadır. “2002 yılından bu yana Türkiye, yıllık %5,5'lik büyüme oranıyla OECD üyeleri içerisinde elektrik talebinde en hızlı artış gösteren ülke olmuş ve 2019 Temmuz sonu itibariyle 90,4 GW kurulu güce sahiptir.”¹⁹¹ (Bkz. Grafik 3). Bununla birlikte Türkiye'nin elektrik üretimi de ekonomi, sanayi ve teknolojik gelişmelere binaen her yıl artmaktadır (Bkz. Tablo 4).

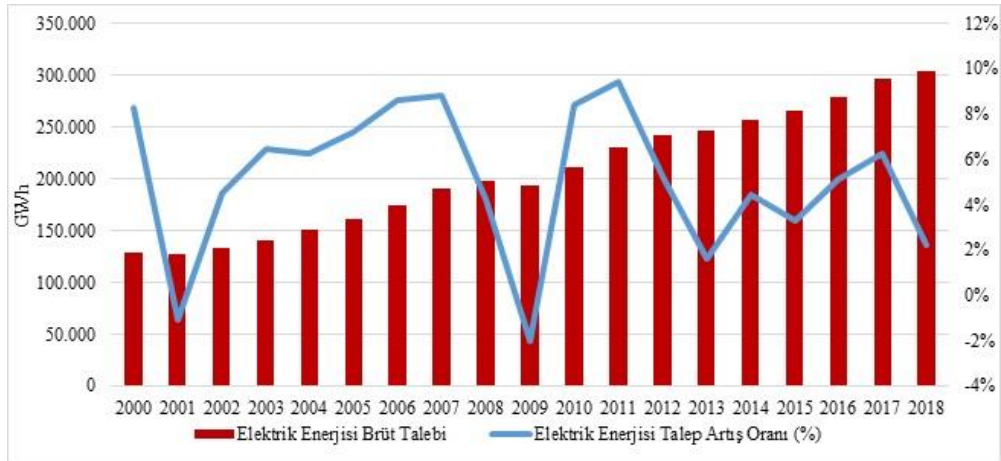
¹⁹¹ Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi*, (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim Tarihi:13.01.2020)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
194.8	211.2	229.4	239.5	240.2	252.0	261.8	274.4	297.3	304.8	308.5

Tablo 4: Türkiye'nin elektrik üretimi (teravat/saat)

Grafik 2: 2019 Doğal Gaz İthalatının İthal Edildiği Ülkelere Değeri(milyon metreküp)¹⁹²

Grafik 3: Türkiye'nin Enerji Talebi¹⁹³

¹⁹² Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı, (<https://tr.sputniknews.com/infografik/201904221038839088-turkiye-gaz-enerji-ithalat-iran-rusya-azerbaycan-katar/>)

¹⁹³ Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi, (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 13.01.2020)

Türkiye'nin enerji politikalarının temellerini; “enerji alanında Türkiye’nin bölgesel ve küresel etkinliğinin artırılması, yenilenebilir kaynakların kullanımının artırılması, kaynak, güzergâh ve teknoloji çeşitliliğinin sağlanması, serbest piyasa uygulamaları içinde kamu ve özel kesim imkânlarının harekete geçirilebilirliği, dışa bağımlılığın minimuma indirilmesi, maliyet, zaman ve miktar yönünden enerjinin tüketiciler için erişilebilirliği, , enerji verimliliğinin artırılması, enerji ve tabii kaynakların üretiminde ve kullanımında çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması gibi kıstaslar oluşturmaktadır.”¹⁹⁴ Dışa bağımlılık, Türk enerji piyasasındaki sürekli artış gösteren talebi ve enerji kaynaklarının temini noktasında kilit noktadır. “Türkiye yerli ve milli enerji stratejisi çerçevesinde atmakta olduğu adımlarla ve bu minvaldeki projelerle bu bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir.”¹⁹⁵

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın internet sitesinde Türkiye’nin Enerji Profili ve Enerji Stratejisi konulu bilgi notunda Türkiye’nin enerji stratejisinin temel unsurları;

“1) Artan talep ve ithalat bağımlılığını dikkate alarak, enerji güvenliği bağlantılı faaliyetlerin önceliklendirilmesi,

2) Sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre kaygılarının enerji zincirinin her aşamasında dikkate alınması,

3) Gerekli reform ve liberalleşmenin sağlanarak şeffaf ve rekabetçi bir piyasanın oluşturulması, üretkenliğin ve verimliliğin arttırılması,

*4) Enerji teknolojileri bağlantılı ARGE çalışmalarının arttırılması şeklinde sıralanmıştır.”*¹⁹⁶

Söz konusu unsurların gerçekleştirilmesi noktasında ise;

“1) İthal edilen hidrokarbon enerji kaynakları olan petrol ve doğal gazın tedarikinde kaynak ve güzergâh çeşitlendirilmesi,

2) Yerli ve yenilenebilir enerjinin payının arttırılması,

3) Enerji verimliliğinin arttırılması,

¹⁹⁴ Muazzez Harunoğulları, *Küresel Arenada Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ve Enerji Politikaları, Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı, 2013*

¹⁹⁵ Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi*

¹⁹⁶ A.g.e.

4) *Nükleerin enerji sepetimize dâhil edilmesi gibi hususlar amaçlanmaktadır.*" ¹⁹⁷

Türkiye, hem doğalgaz ithal eden hem de doğalgazın belirli bölgelere ulaştırılması açısından jeopolitik olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Rus ve Orta Asya doğalgaz rezervlerine yakınlığı ve Avrupa ülkelerine gidecek olan gazın tedarikinde bu konum önem arz etmektedir. Söz konusu duruma bölgesel ve küresel ölçekten bakıldığında Türkiye'nin enerji güvenliği tesis etmesi de ayrıca önem arz eden bir konudur. Türkiye, yukarıda da bahsedildiği üzere "enerji arz güvenliğini sağlamak için dışa bağımlılığı azaltmak, verimliliği arttırmak ve millî kaynaklara yönelmek gibi politikalar yürütmektedir."¹⁹⁸ Bu çerçevede oluşturulan somut hedeflerin bazıları "Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı(ETKB)'nın" "2015-2019 Strateji Planı" dokümanında;

"1) Elektrik üretiminde doğal gazın payının azaltılması ve ithalatta kaynak ülke sayısının çeşitlendirilmesi,

2) İletim ve dağıtım altyapılarının gelişmesinin desteklenmesi,

3) Doğal gaz depolama kapasitesinin arttırılması,

4) Birincil enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve ülkemizin sahip olduğu kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması,

5) Yerli kömür kaynaklarının en etkin şekilde kullanılması,

6) Doğal gaz piyasasında 2018 itibariyle talep yönetimine başlanması,

7) Enerji verimliliği ve tasarrufuna yönelik bilinçlendirme kampanyalarının yürütülmesi,

8) AR-GE çalışmalarına hız verilecek ve yerli donanım & makinaların kullanımının teşvik edilmesi,

9) Yabancı ülkelerde Enerji ve Tabii Kaynaklar Ataşesinin görevlendirilmesi,

*10) Türkiye'nin transit ülke konumunu güçlendirecek uluslararası sistemlere bütünleşmiş projelerin desteklenmesi "*¹⁹⁹ şeklinde belirtilmiştir.

¹⁹⁷ A.g.e.

¹⁹⁸ A.g.e.

¹⁹⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2015-2019 Stratejik Planı, (https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2015_2019_Stratejik_Planı.pdf, Erişim Tarihi: 15.01.2020)

Türkiye'nin enerji merkezi olma noktasında bölgesel ve uluslararası etkinliğini sağlama adına enerjiyi sağlayan ve enerjiyi tüketen ülkeler arasında bağlantıyı sağlayan bir jeopolitik konuma sahip olduğu ve bu önemli konumunu, fırsata dönüştürebilme adına enerji altyapı çalışmalarına ve enerji diplomasisine ihtiyaç duyduğu da ayrıca belirtilmektedir.²⁰⁰

ETKB'nin hazırladığı yukarıda da bahsedilen söz konusu stratejik planın ana hedefleri arasında özellikle Türkiye'nin ithal enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak, enerji arzını güvence altına almak ve enerji verimliliğini artırmak yer almaktadır. Söz konusu plan, Türkiye'nin Avrupa ile Asya kıtaları arasında bir enerji merkezi olma hedefini vurgulandığından önemli jeopolitik etkilere de sahiptir. Bu stratejik hedef, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde de vurgulanarak “Türkiye, Doğu-Batı ve Güney-Kuzey enerji koridorları arasındaki konumunu güçlendirmeyi hedefliyor” şeklinde işlenmiştir.²⁰¹ Avrasya'nın enerji jeopolitiğinde kilit bir aktör olarak gösterilmek istenen Türkiye'ye, jeopolitik konumunun Avrupa'daki enerji tüketicilerini Ortadoğu ve Rusya'nın yanı sıra Hazar ve Doğu Akdeniz bölgelerindeki enerji tedarikçileri ile buluşturmada önemli bir rol oynama fırsatı verdiği iddiası asılsız değildir çünkü dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 73'ü ve kanıtlanmış gaz rezervlerinin % 72'si Türkiye'nin yakın çevresindedir.²⁰² Söz konusu durum da, Türkiye'yi Avrupa için önemli bir enerji koridoru haline getirmektedir. Türkiye, Avrupa ile Asya kıtaları arasındaki eşsiz jeopolitik konumunun yanı sıra, İstanbul ve Çanakkale boğazlarını da kontrol etme avantajına sahiptir. Küresel petrol arzının yaklaşık % 3'ü Türkiye boğazlarından taşınmaktadır ve bu rakam yıllara bağlı olarak değişiklik arz etmektedir.²⁰³

Enerji Köprüsü, merkezi, geçiş koridoru gibi kavramlar, Türkiye'nin Avrasya'nın enerji jeopolitiğinde artan önemine atıfta bulunmak için 1990'ların başından beri sık sık birbirinin yerine kullanılmaya başlanmış kavramlardır.²⁰⁴ “Irak-Türkiye(Kerkük-Yumurtalık olarak da bilinir) Petrol Boru Hattı'nın” 1977'de faaliyete geçmesi ve 1987'den beri “Batı Hattı” üzerinden Rusya'dan doğal gaz satın alması sebebiyle Türkiye'nin Avrupa ile Asya arasında bir enerji köprüsü olması Türkiye'nin jeopolitik rolü olmuştur. 2006-

²⁰⁰ 2015-2019 Stratejik Planı s.75

²⁰¹ Türkiye'nin Enerji Profili Ve Stratejisi, (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa)

²⁰² Mert Bilgin, *Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make to Become and Energy Transit Corridor, Hub or Center?* (UNISCI Discussion Papers, Sayı 23, 2010)

²⁰³ *Energy Policies of IEA Countries: Turkey*, (<https://www.iea.org/countries/turkey>)

²⁰⁴ Neyyire Nilgün Öner Tangör ve Mirja Schröder, Marc Schröder, Marc Oliver Bettzüge, Wolfgang Wessels (Eds.), *Turkey as an Energy Hub? Contributions on Turkey's Role in EU's Energy Supply*, (s. 185-202, 2017)

2007 döneminde faaliyete geçen “Bakü-Tiflis-Ceyhan(BTC) Petrol Boru Hattı” ve “Bakü-Tiflis-Erzurum(BTE) Doğalgaz Boru Hattı”, ABD’den güçlü bir destek almıştır çünkü bu hatlar, enerji konusunda güçlü Rus etkisini sınırlamada kilit jeopolitik araçlar olarak görülmüştür. Türkiye'nin Avrasya'da bir enerji köprüsü olarak rolü, İran-Türkiye doğalgaz boru hattının 2001 yılında faaliyete geçmesi ve Mavi Akım boru hattının 2003'ten sonra Türk tüketimi için önemli miktarlarda Rus doğalgazı taşımaya başlamasıyla ivme kazanmıştır. 2007 yılında Türkiye-Yunanistan-İtalya (ITGI) enterkonnekte boru hattı, önemli miktarlarda Azerbaycan doğal gazının Avrupa pazarına taşınması amacıyla tamamlanmıştır.

2000'li yıllardan itibaren Türk yetkililer Türkiye'nin transit devlet rolünden memnun kalmayarak, Türkiye'yi tedarikçileri ve tüketicileri bir araya getiren ve enerji fiyatının da belirleneceği gerçek bir ticaret merkezi anlamına gelen bölgesel bir enerji merkezi haline getirme arzularını vurgulamaya başlamışlardır.²⁰⁵ 2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetleri döneminde, “Türkiye topraklarında çeşitli yönlerde ilerleyen doğalgaz ve petrol boru hatlarının başarılı bir şekilde işletilmesi” Türk politika yapıcılarının birincil hedefi olarak algılanmaktaydı.²⁰⁶ Türkiye'nin Avrasya'da bir köprü mü yoksa merkez olarak mı görülmesi gerektiği konusundaki tartışma, jeopolitiğin söylemsel doğasını da yansıtmaktadır çünkü bu tür roller büyük ölçüde belirli siyasi çıkarlara hizmet etmek için inşa edilmektedir.²⁰⁷ 2006 ve 2009 Rusya-Ukrayna doğalgaz krizi, “2014'teki Ukrayna Krizi” ve ardından “Rusya'nın Kırım'ı İlhakı”, Türk liderlerin bu iddialı hedefin gerçekleştirilmesi adına çalışmalarını için çok uygun bir jeopolitik ortam sağlamıştır. AB ve Rusya, enerji boru hatları için alternatif yollar aramaya başladıkça, Türkiye'nin sadece geçiş ülkesi olarak elverişli coğrafi konumu nedeniyle değil, aynı zamanda bölgedeki büyük bir doğal gaz ithalatçısı olarak ekonomik potansiyeli nedeniyle de Türkiye'ye göz ardı edilememiştir. Hem AB'nin GGK girişimi hem de Rusya'nın bu konudaki TürkAkım projesi, Türkiye'ye artan iç enerji talebi için ek kaynaklar bulma şansı sunarken, önemli ekonomik faydalar da yaratmıştır. Daha da önemlisi, bu iki rakip projeye aynı anda katılma kararı, Ankara'ya Avrasya'nın enerji jeopolitiğinde daha önemli bir rol oynama fırsatı vermiştir. Bazı analistler, ne TANAP'ın ne de TürkAkım'ın bir fiyat belirleme mekanizması ve transit gelirler sunmadığından, Türkiye'yi bir enerji

²⁰⁵ Öner Tangör ve Schröder, 2017

²⁰⁶ Ahmet Davutoğlu, *Turkey's foreign policy vision: an assesment of 2007*, (Insight Turkey, 2008) s. 77-96,

²⁰⁷ Lerna K. Yanik, *The metamorphosis of 'metaphors of vision': 'bridging' Turkey's location, role and identity after the end of cold war*, (Geopolitics, 2009) s. 531-549

merkezinden çok bir enerji koridoru haline getirdiğini savunmaktadır.²⁰⁸ Türkiye'nin Rusya'ya artan enerji bağımlılığı, Türk Akımı ve Akkuyu nükleer santralının tamamlanmasının ardından büyük olasılıkla daha da önem kazanacak olan bir başka sorundur. Bu noktada Türkiye doğal gaz piyasasının serbestleştirilmesi ile ilgili olarak ele alınması gereken önemli konular da mevcuttur. Özellikle BOTAŞ'ın tekeli kırımadaki zorluklar, rekabet ve şeffaflık açısından önemli sorunlara neden olmaktadır.²⁰⁹ BOTAŞ'ın bölgesel bir enerji merkezi olmadaki anlayışının, oldukça indirgeyici olduğu ve Türkiye'nin “tek bir fiyata gaz satın almak ve daha sonra çok daha yüksek bir fiyattan yeniden satışa sunulmak için” coğrafi konumunu kullanmadığı noktasında eleştirilmektedir.²¹⁰ Bununla birlikte, bu tür sorunlar çözülmedikçe, Türkiye büyük olasılıkla Rusya ve Azerbaycan gazı için bir geçiş ülkesi olarak kalacaktır ki bu, Ukrayna'nın uzun yıllardır Avrasya enerji jeopolitiğinde oynadığı role benzemektedir.

Jeopolitik sorunlar, Türkiye'nin enerji planlarının gerçekleştirilmesinin önünde duran daha da önemli engellerdir. Bu da özellikle Türkiye gibi yakın çevresindeki savaşların, terörizmin ve çatışma bölgelerinin, anavatanı izinsiz geçen enerji boru hatlarını olumsuz etkileyebileceğini düşünen potansiyel bir enerji merkezi için geçerlidir.²¹¹ Türkiye coğrafi olarak zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip bölgelere yakın olması nedeniyle önemli bir avantaja sahip olsa da bu bölgelerin neredeyse tamamı önemli anlaşmazlıklarla boğuşmaktadır. Bu aynı zamanda Türkiye'yi bir enerji merkezi haline getirme planlarını da baltalamaktadır. Çünkü yapım aşamasındaki boru hatları bile potansiyel jeopolitik risklerden, özellikle de çeşitli bölgesel ve küresel aktörler arasında askeri tırmanma riskinden etkilenmektedir. Suriye'deki kriz, Türkiye'nin yalnızca bölge ülkeleriyle değil, aynı zamanda ABD, AB ve Rusya gibi küresel aktörlerle de siyasi ve ekonomik ilişkilerinin yörüngesini şekillendirmeye devam edecektir. Ortadoğu'da yoğunlaşan ABD-Rusya jeopolitik rekabetinin yanı sıra, Suriye'de sürekli değişen dengeler, hem devam eden hem de potansiyel boru hattı projelerinin geleceğini tehlikeye atabilecek bir pozisyonudadır. Çünkü Rusya Suriye'de enerji amacı güden politikalar

²⁰⁸ Volkan Özdemir, *The political economy of Turkey's gas Geopolitics*, (Marc Schröder, Marc Oliver Bettzüge, Wolfgang Wessels (Eds.), *Turkey as an Energy Hub? Contributions on Turkey's Role in EU's Energy Supply*, 2017), s. 111-122,

²⁰⁹ Emre Tunçalp, *Turkey's natural gas strategy: balancing geopolitical goals and market realities*, (Turkish Policy Quarterly, 2015) s.67-79,

²¹⁰ İstemi Berk, Eren Çam ve Simon Shulte, *An economic assessment of Turkey's future role in European oil and gas supply security*, (Marc Schröder, Marc Oliver Bettzüge, Wolfgang Wessels (Eds.), *Turkey as an Energy Hub? Contributions on Turkey's Role in EU's Energy Supply*, 2017), s. 141-181

²¹¹ Linda Dieke and Mirja Schröder, *Turkey as an energy hub? Introduction to Turkey's role in EU energy supply*, p.15-26, 2017

uygulamaktadır ve nihayaetinde Katar doğalgazının Avrupa'ya akışının engellenmesini hedeflemektedir.²¹² Orta Doğu aynı zamanda, artan Suudi-İran bölgesel rekabeti, çözülmemiş İsrail-Filistin anlaşmazlığı, uluslararası terörizm ve Irak, Yemen, Libya ve Lübnan gibi ülkelerdeki kronik siyasi istikrarsızlık gibi potansiyel olarak tehlikeli diğer sorunların da yaşandığı bir sahnedir. Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya, Kırım ve Donbas'taki sözde “donmuş çatışmalar” da Türkiye'nin boru hattı planlarında önemli sorunlara neden olabilecek potansiyeldedir. Türk-Rus ilişkileri son birkaç yıldır iyileşiyor olsa da, bu tür bölgesel sorunlar konusundaki anlaşmazlıklar iki ülke arasında yeni bir çatışmayı tetikleyebilir. Türkiye, Ukrayna'daki krizin ardından Moskova'ya yönelik Batı'nın ekonomik yaptırımlarına katılmamış olsa da, bu yaptırımlar, Rus ekonomisi üzerindeki istikrarsızlaştırıcı etkileri nedeniyle TürkAkım ve Akkuyu Nükleer Santral gibi büyük enerji projelerini olumsuz etkileyebilecek potansiyeldedir. Buna ek olarak, yaptırımların Türkiye'deki Rus enerji projelerinden sorumlu kişi veya şirketleri kapsayacak şekilde genişletilmesi de bir diğer önemli risktir ki bunun en büyük kanıtı olarak ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun yakın zamanda yaptığı TürkAkım ve “KuzeyAkım2”²¹³ projelerinde yer almalarına rağmen yaptırıma tabi tutulmayan bazı şirketlere tanınan bu ayrıcalığın kaldırılacağını açıklaması ve bu projelerde yer alan ülkelere “*Projeden hemen çıkın ya da ortaya çıkacak riski göze alın*” açıklamasında bulunması gösterilebilir.²¹⁴ Bu konuda AB ile Rusya arasında temkinli bir denge politikası izlenmesi, özellikle kısa vadede Türkiye'nin enerji boru hatları alanındaki hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemli olacaktır.

2.2. Rusya'nın Enerji Görünümü ve Politikası

Bir enerji süper gücü olan Rusya, BP'nin 2020 Dünya Enerji Görünümü Raporu'na göre dünya üzerindeki kanıtlanmış 198,8 trilyon metreküp doğal gaz rezervlerinin 64,2 milyon metreküpüne sahip olarak Orta Doğu'nun ardından dünyadaki en büyük ikinci doğal gaz rezervinin sahibidir. Doğalgaz üretiminde ise 920,9 milyar metreküple ABD ilk sırada yer alırken, Rusya 679 milyar metreküple dünyanın ikinci en büyük doğal gaz

²¹² Ruslan Rehimov, *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Öğretim Üyesi İsmayıl: Tehdit ve çözümsüzlüğün sembolü Rusya*, (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tobb-ekonomi-ve-teknoloji-universitesi-ogretim-uyesi-ismayil-tehdit-ve-cozumsuzlugun-sembolu-rusya/527184>, 2016)

²¹³ *Kuzey Akım 2*: “Rusya'da çıkarılan doğalgazı Baltık Denizi altından Avrupa'ya taşıyacak olan boru hattı projesi. Baltık Denizi'ndeki hemen hemen aynı güzergâhta bulunan Rus gazını Almanya'ya taşıyan Kuzey Akım hattına paraleldir.” Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201910011040299114-kuzey-akim-2/>

²¹⁴ *ABD'den TürkAkım açıklaması: Şimdi çıkın ya da sonuçlarından ortaya çıkacak riski göze alın*, (<https://tr.sputniknews.com/abd/202007151042463409-abdden-turkakim-aciklamasi-ya-simdi-cikin-ya-da-ortaya-cikacak-riski-goze-alin/>, 18.07.2020)

üreticisi konumundadır. Yine söz konusu rapordaki verilerin ışığında dünyanın kanıtlanmış ham petrol rezervlerinde altıncı sırada olan Rusya, üçüncü en büyük petrol üreticisi konumundadır. Bu veriler ışığında Rusya'nın enerji tüketiminin yıllara bağlı olarak değişimi inişli çıkışlı bir tabloda kendini göstermektedir. Bunun sebebi Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarını evinde kullanmayarak ihracata yönelmesi ve dünyanın en büyük gaz ihracatçısı konumunda olmasıdır(Bkz. Tablo 5).

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
643.2	669.3	691.8	693.8	685.5	688.2	675.4	690.5	694.3	720.7	711.84

Tablo 5: Rusya'nın Enerji Tüketimi (milyon ton)

Rusya'nın yıllara göre doğal gaz üretimi de yine inişli çıkışlı bir tablo çizmektedir. Tablo 6'da da görüleceği üzere 2014-2015 yılları arasında önceki ve sonraki yıllara kıyasla doğalgaz üretiminde ve tüketiminde düşüş gözlenmiştir. Söz konusu düşüşün Ukrayna Krizi ile aynı yıllara rastlaması tesadüfi olmamakla birlikte Rusya karşı karşıya kaldığı yaptırımlar çerçevesinde doğalgaz üretiminde düşüşe gitmiştir. (Bkz. Tablo 6- Tablo 7)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
536.2	598.4	616.8	631.9	614.5	591.2	584.4	589.3	635.6	669.1	679.0

Tablo 6: Rusya'nın Doğalgaz üretimi (milyar metreküp)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
397.8	423.9	435.6	428.6	424.9	422.2	408.7	420.6	431.1	454.5	444.3

Tablo 7: Rusya'nın Doğalgaz tüketimi (milyar metreküp)

Rusya'nın enerji tüketiminin 2019 yılında kaynaklara bağlı olarak dağılımı incelendiğinde doğal gazın sektörde %58'lik bir dilime sahip olduğu görülmektedir. Bunu %22 ile petrol, %7'lik dilimlerle kömür ve nükleer enerji izlemektedir. Rusya'nın yenilenebilir enerji kaynaklarındaki tüketimi yüzdelik dilimi bile doldurmamaktadır²¹⁵.

Rusya, dünyadaki doğal gaz piyasaları üzerinde önemli bir etkiye sahip, dünyanın en büyük doğal gaz üreticilerinden ve ihracatçılarından biridir. Ancak, ABD'deki kaya gazının sessiz devrimi ihracat-ithalat yollarında değişikliğe neden olmuş ve daha da

²¹⁵ BP Statistical Review of World Energy, 2020, 69th edition,
(<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> , Erişim Tarihi: 29.06.2020)

önemlisi ABD'yi net ihracatçı konumuna getirmiştir. Sonuç olarak, doğal gaz ihracatçıları arasındaki rekabet önemli ölçüde artmış, özellikle doğal gaz piyasasında doğal gaz fiyatlarında ve hatta fiyat savaşlarında düşüşe neden olmuştur.²¹⁶ ABD'deki kaya gazı devrimi, doğal gaz ithalat-ihracat yollarının yeniden şekillenmesine ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ticaretinin önemli ölçüde genişlemesine neden olarak rekabete neden olmuş ve Rusya'nın doğal gaz ithalatında azalmayı LNG ihracatında ise artışı da beraberinde getirmiştir (Bkz. Tablo 8- Tablo 9- Tablo 10).

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
189.6	194.0	210.6	201.5	210.7	189.6	194.2	202.0	219.7	221.3	217.2

Tablo 8: Rusya'nın Doğal gaz İhracatı (milyar metreküp)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
6.8	13.5	14.3	14.3	14.5	13.6	14.6	14.6	15.4	24.9	39.4

Tablo 9: Rusya'nın LNG İhracatı (milyar metreküp)

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
196.5	207.5	224.9	215.8	225.2	203.2	208.8	216.7	235.2	246.2	256.6

Tablo 10: LNG ve Boru hattı dahil Rusya'nın toplam doğal gaz ihracatı(milyar metreküp)

Rusya'da büyük doğal gaz kaynaklarının varlığı, iç pazardaki durumdan bağımsız olarak gaz ihracatını artırma imkânı vermekte ve Rusya'daki toplam doğal gaz üretiminin % 30'undan fazlası ihraç edilmektedir. Doğal gaz ihracatı boru hattı sistemleri aracılığıyla ve LNG formunda gerçekleşmektedir. Rusya'nın LNG ihraç ettiği ülkeler Japonya, Güney Kore, Tayvan gibi Asya Pasifik Ülkeleri, Avrupa'da ve Orta Doğu'daki bazı ülkeler; boru hatlarıyla Avrupa'daki birçok ülkeye Türkiye'ye Belarus'a, Ukrayna'ya gaz ihraç etmektedir. Ayrıca Rusya, ihracat gelirlerini daha fazla artırmak için Kazakistan ve Özbekistan'dan doğal gaz ithal etmektedir. 2019 yılında Rusya'ya boru hatlarıyla taşınan doğal gazın; 20.6 milyar metreküpü Kazakistan'dan, 6.2 milyar metreküpü ise Özbekistan'dan gelmiştir.²¹⁷ Yani 2019 yılında boru hatlarıyla Rusya'ya gelen doğalgazın milyar metreküp cinsinden değeri 26.8'dir. Rusya'nın doğal gaz ihracat potansiyelinin

²¹⁶ Rystad Energy, *Lowest European Gas Prices in a Decade, Press Release*, (2019. <https://www.rystadenergy.com/newsevents/news/press-releases/Lowest-Europeangas-prices-in-a-decade/>)

²¹⁷ BP Statistical Review of World Energy,2020.

gelişiminin gelecekteki LNG ithalat ve ihracatlarından önemli ölçüde etkileneceği değerlendirilmektedir²¹⁸ (Bkz. Tablo 11).

Almanya	İtalya	Belarus	Türkiye	Hollanda	İngiltere	Kazakistan
55.6	20.7	19.0	14.6	8.0	4.7	5.1

Tablo 11: 2019'da Rusya'dan boru hattıyla gaz ithal eden ülkeler(milyar metreküp)

SSCB dağıldıktan sonra kendini SSCB'nin yegâne mirasçı olarak gören Rusya, kendisini aynı zamanda ABD ile mücadele edebilecek tek güç olarak konumlandırmıştır. ABD'ye karşı koyması için sahip olduğu kıtasal büyüklük, doğal kaynaklar ve askeri potansiyelin birer avantaj olduğunun da ayrıca farkındadır. Rusya sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının yanında maden, orman kaynakları ve ihraç ettiği hammaddelerle dünyadaki önemli ülkelerdendir. Rusya'nın sahip olduğu ekonomik gücün en önemli anahtarları sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır. Rusya dünya petrol rezervlerinin %6,2'sine, doğal gaz rezervlerinin %19,1'ine sahiptir.²¹⁹ Rusya, 2005 yılında Putin liderliğinde düzenlediği Güvenlik Konseyi toplantısında Putin'in ifadeleriyle "enerjide liderlik" sloganıyla politikalarını şekillendirmiş, uluslararası arenadaki rolünü bunun üzerinden yürütmüştür. Rusya söz konusu süper güç olma ideallerine ulaşmak için Putin liderliğinde enerjiyi elinde büyük bir koz olarak kullanmış ve Rusya ekonomisinin en büyük enerji şirketi olan GazProm'u millileştirerek uluslararası bir dünya şirketi haline getirmiştir.²²⁰

Rusya kendisinin sahip olduğu enerji kaynaklarını maksimum ölçüde kullanırken Orta Asya ve Orta Doğu'daki kaynakları da kontrol etmek istemiş ve söz konusu kaynakların dünya pazarına kendisinin kontrolü altında açılması gerektiğini düşünmüştür. Bu noktada Rusya'nın nihai hedefi; enerjide son sözü söyleyen olmak ve böylece dünyadaki siyasi ve ekonomik alanda en büyük oyuncu olmaktır.²²¹ Enerji kaynakları doğru kullanıldığı müddetçe ve hali hazırda yürürlükte olan projelerin pürüzsüz çalışması durumunda Rusya'nın bu hedeflerine ulaşması muhtemeldir. Geçmişten gelen stratejik ve tarihsel güç olma rolünü korumaya çalışan Putin liderliğindeki Rusya sürekli olarak

²¹⁸ Vladimir Kutcherov, *Russian natural gas exports: An analysis of challenges and opportunities*, (Energy Strategy Reviews 30, 2020)

²¹⁹ BP Statistical Review of World Energy, 2020

²²⁰ Alinur Nogayeva, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, (Usak Yayınları, 2011) s.62

²²¹ Vlad Ivanenko, *Russian Energy Policy and Its Domestic and Foreign Implications*, (International Journal Sayı.63, 2008), s. 263-274,

devletçi politikalar izlemektedir. Söz konusu politikalar ABD ve Avrupa'yı ne kadar rahatsız etse de Rusya'ya olan bağımlılıkları sebebiyle Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakından sonra da verilen tepkilere bakıldığında Rusya'ya karşı fazla müdahale alanları olmadığı açıktır. Bu minvalde de Rusya enerjiyi bir dış politika aracı hatta bir silah olarak kullanmaya devam etmektedir.²²²

Zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip bir ülke olarak Rusya, özellikle Putin'in iktidara gelmesinden bu yana enerji kozunu dış politikada sürekli olarak kullanmaktadır. Putin ilk kez iktidara geldiğinde, selefi Batı yanlısı Boris Yeltsin hükümetinden devraldığı ekonomik ve politik yapıyı giderek merkezileştirmiş yukarıda da değinildiği üzere devletleştirmiştir. Bu noktada, Putin ve ekibinin iktidara geldiği günden bu yana dış politika hareketlerini anlamak için önceki bölümlerde de değinildiği üzere Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiğinde adından söz ettiren ve Alexander Dugin ile birlikte anılan “Yeni Avrasyacılık” fikrinden bahsedilmelidir. Avrasyacılık temel olarak bir Batı/Atlantik karşıtlığını temel alan, Rus milliyetçiliğini ve Ortodoksluğu savunan ve vurgulayan entelektüel ve politik bir görüştür. Bu fikir aslında bir tür Rus emperyalizmini içermektedir. Rusya'nın süper güç olduğu eski günlerine dönmek isteyen Putin yönetimi altındaki Rusya'nın, daha önce SSCB'nin hâkim olduğu Türk devletlerinde, Kafkasya ve Hazar Denizi çevresinde de olmak istemesi kaçınılmazdır. Rusya bu bölgelerin bazılarında askeri ve istihbarat ile diğerlerinde ise savunma sanayi ürünleri ve enerji ihracatı yoluyla egemenlik kurmak istemektedir. Putin enerjiyi Rus dış politikasında, askeri geçmişinden gerçekçi bir perspektifle yukarıda da değinildiği üzere koz olarak kullanmaktadır. Bunun en açık örneğini de, enerji açısından zayıf bir coğrafyada bulunan AB devletlerini Rusya'ya enerji açısından bağımlı hale getirmesidir.²²³

Rusya'nın Orta Asya'daki Türk devletleri üzerindeki politik hâkimiyetinin de en önemli nedenleri arasında enerji gösterilebilir. Rusya'nın enerji stratejilerinin temelinde ana hatlarıyla; enerji verimliliğinde artış, çevre üzerindeki etkinin azaltılması, sürdürülebilir kalkınma, enerji gelişimi, geliştirilmiş etkinlik ve rekabet gücü gibi olgular yer almaktadır.²²⁴ Rus ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynakların ihracına bağımlı olduğundan, Rusya bu kaynakları siyasi avantajı için kullanmaktadır.²²⁵ “ABD ve diğer Batı ülkeleri Avrupa'nın Rusya ve kaynaklarına bağımlılığını azaltmak için

²²² Ivanenko, 2008

²²³ A.g.m.

²²⁴ A.g.m.

²²⁵ A.g.m.

sürekli bir çaba halindedir.”²²⁶ Rus doğalgazının büyük bir kısmı Ukrayna'dan geçen boru hatlarıyla Avrupa'ya ihraç edildiğinden, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklar diğer bazı Avrupa ülkelerini de etkilemiştir ki hali hazırda incelenen Ukrayna Krizi'nden sonra bu etkiler görülmüş ve Güney Akım'ın iptalinden Türk Akım'a giden sürecin gerçekleşmesini sağlamıştır. Putin yönetimi altındaki Rusya, Avrupa enerji sektörü üzerinde kontrol sağlamak için özel çaba sarf etmiştir.²²⁷ Ayrıca Rusya eski SSCB coğrafyasında da etkisini pekiştirmek için Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) yaratmaya çalışmıştır.²²⁸ Rusya, dünyanın en büyük doğal gaz üreticilerinden ve ihracatçılarından biridir ve doğal gaz ihracat hacimlerini koruma ve artırmada önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. İhracat gelirlerindeki düşüşün ülke ekonomisini kaçınılmaz ve olumsuz şekilde etkileyeceği göz önünde bulundurulduğunda doğal gaz ihracat stratejisinin öneminin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

²²⁶ Ivanenko, 2008

²²⁷ Bradley Klapper And Matthew Lee, *US, Russia fight over Europe's energy future*, (Associated Press, 2015)

²²⁸ Leon Neyfakh, *Putin's long game? Meet the Eurasian Union*, (Globe Staff, 2014)

3. TÜRKİYE’DEKİ MEVCUT VE PROJESİ DEVAM EDEN DOĞALGAZ BORU HATLARI

Söz konusu başlık altında Türkiye’de mevcut bulunan ve yapımı devam eden doğal gaz boru hatları incelenecektir. Tezin ana teması Türk Akım projesi etrafında şekillendiğinden giriş bölümünde de bahsedildiği üzere konu sınırlamasının yerinde olması hasebiyle sadece doğal gaz hatlarına değinilecektir. Proje halindeki doğal gaz boru hatları hakkında bilgi verilirken TürkAkım’ın ayrıntısına girilecek, TANAP’ın sadece tanımı yapılarak Türkiye’nin enerji transferinde merkez ülke olabilmesine katkısı olduğundan bahsedilecektir. Çünkü Türkiye söz konusu projeyle gaz tedarikçisi ülke sayısını artırarak kaynak çeşitliliği sağlamıştır. Söz konusu çalışma Türkiye ve Rusya özelinde olduğu için Azerbaycan doğal gazını Avrupa’ya taşıma amacıyla olan TANAP ve TAP projelerinde sadece tanımlama yapılacaktır. Genelde “T.C. Dışişleri Bakanlığı” ve “T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın” verilerinden yararlanılan bu bölümde öncelikle Türkiye’de mevcut bulunan doğal gaz boru hatları olan “Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı(Batı Hattı)”, “Mavi Akım Gaz Hattı”, “Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı”, “Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı”, “Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkoneksiyonu”; sonrasında da gelinen aşamalarıyla yapılmakta olan “Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi” ve “TürkAkım Projesi” anlatılacaktır.

3.1. Türkiye’de Mevcut Bulunan Doğalgaz Boru Hatları

“T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın” verilerine Türkiye’de şuanda faaliyette olan boru hatları; Rus gazını Türkiye topraklarına getiren “Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı)” ve “Mavi Akım Gaz Boru Hattı”; İran gazını Türkiye’ye getiren “Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı”; Azerbaycan gazını Türkiye’ye getiren “Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı” ve Azerbaycan gazının Türkiye üzerinden Yunanistan’a iletilmesini sağlayan “Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkoneksiyonu” olmak üzere 5 boru hattı ve proje olarak faaliyete geçmeyi bekleyen Azerbaycan’da üretilecek gazın Türkiye’ye ve Türkiye topraklarından geçerek Avrupa’ya taşınmasını sağlayacak olan “Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)” ve Rus gazını Türkiye ve Türkiye topraklarından geçerek Avrupa’ya gönderecek olan “TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı” olmak üzere 2 tane boru hattı projesi vardır. Bu başlık altında söz konusu boru hatları ayrıntılarıyla incelenecek olup en sonunda çalışmanın ana hattını oluşturan Türk Akım projesi incelenecektir(Bkz. Harita 4).

3.1.1. Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı)

18 Eylül 1984'te Türkiye ve SSCB arasında doğalgaz sevkiyatını sağlamak adına Hükümetlerarası Anlaşma imzalanarak “BOTAŞ²²⁹” tarafından hattın çalışmalarına başlanmış ve 1985'teki “Türkiye Doğal Gaz Kullanım Etüdü” ile doğalgaz tüketim potansiyeli incelenerek en uygun hattın nerede olacağına dair güzergâh belirlenmiştir. Bu minvalde, “14 Şubat 1986'da Ankara'da, ‘BOTAŞ’ ile ‘Soyuz Gaz Export’ arasında 25 yıl süreli ‘Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması’ imzalanmıştır”.²³⁰ Anlaşma kapsamında; doğalgaz alımına başlanarak, 1993 yılında doğalgaz miktarı 6 milyar metreküp ulaşmıştır. “Türkiye’ye Bulgaristan sınırındaki Malkoçlar’dan giren, Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir güzergâhını takip ederek Ankara’ya ulaşan Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, 845 km uzunluğundadır”.²³¹

Harita 4: Türkiye'deki Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri²³²

26 Ekim 1986'da hattın inşasına başlanmış olup; 23 Haziran 1987'de hat Hamitabat'a ulaşmış ve bundan sonra yerli doğalgaz ile birlikte ithal doğalgaz da Hamitabat'taki Trakya Kombine Çevrim Santrali'nde elektrik enerjisi üretiminde

²²⁹ BOTAS: *Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi*, Ayrıntılı Bilgi için Bkz.

<https://www.botas.gov.tr/>

²³⁰ *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, <https://www.enerji.gov.tr/TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

²³¹ *A.g.e.*

²³²Harita 6: Türkiye'deki Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

kullanılmaya başlanmıştır.²³³ Ağustos 1988’de Ankara’ya gelen hattaki doğalgaz, “Temmuz 1988’de İGSAŞ’ta (İstanbul Gübre Sanayii A.Ş.), Ağustos 1988’de Ambarlı Santrali’nde, Ekim 1988’de de Ankara’da konut ve ticari sektörde kullanılmaya başlanmıştır”.²³⁴ Bu süreçte içerisinde, Bulgaristan sınırındaki Malkoçlar Ölçüm İstasyonu’nun kapasitesi yıllık 8 Milyar metre küpten 14 Milyar metreküpe çıkmıştır.

3.1.2. Mavi Akım Gaz Boru Hattı

“Mavi Akım Gaz Boru Hattı”, Türkiye’nin “BOTAŞ” ve Rusya’nın “GazProm” şirketleri arasında 15 Aralık 1997’de imzalanan 25 yıllık “Doğal Gaz Alım-Satım Antlaşmasıyla” Rusya’dan Karadeniz geçen hat ile Türkiye’ye ulaşan doğalgaz hattıdır. Söz konusu boru hattıyla yıllık 16 milyar metre küp doğalgaz Türkiye’ye gelmektedir. “Mavi Akım Gaz Boru Hattı; Rusya topraklarında, İzobilnoye-Djubga arasında 56 inç çapında 308 km ve 48 inç çapında 62 km olmak üzere toplam 370 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi, Karadeniz geçişinde, Djubga-Samsun arasında her biri yaklaşık 390 km uzunluğunda 24 inç çapında paralel 2 hat, Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48 inç çapında ve 501 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.”²³⁵ Bahse konu boru hattının Rusya kısmındaki bölümün maliyeti GazProm; Türkiye kısmındaki bölümün maliyeti ise BOTAŞ tarafından karşılanmıştır. “Proje kapsamında Samsun-Durusu’da Basınç Düşürme ve Ölçüm İstasyonu yapımı 15 Ekim 2002 tarihinde tamamlanmıştır”.²³⁶ Mavi Akım Projesi’nin Türkiye topraklarındaki kısmı Samsun’dan başlayarak Amasya, Çorum, Kırıkkale üzerinden Ankara’ya ulaşır buradan ana hatta bağlanmaktadır. Hat, 20 Şubat 2003’te işletmeye alınarak 17 Kasım 2005’te törenle açılmıştır.

3.1.3. Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran- Türkiye)

“Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı” ya da kısaltılmış adıyla “Doğu Hattı” İran’ın başkenti Tahran’da Türkiye ve İran arasında 8 Ağustos 1996’da imzalanan ve yıllık 10 milyar metreküp İran doğalgazının boru hattı ile Türkiye’ye ulaştırılmasını sağlayan “Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması” ile hayat geçirilmiştir. Söz konusu boru hattı yaklaşık 1491 km uzunluğunda ve Ağrı Doğubayazıt’tan başlayarak; Erzurum, Sivas ve Kayseri üzerinden Ankara’ya uzanmakta, diğer bir hat da Kayseri, Konya üzerinden Seydişehir’e

²³³ Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

²³⁴ A.g.e.

²³⁵ A.g.e

²³⁶ A.g.e.

ulaşmaktadır. “Haziran 2001 sonu itibarıyla tüm boru hattı sistemi gaz alabilir duruma gelmiş, İran Bazargan’daki Ölçüm İstasyonu’nun tamamlanmasıyla 10 Aralık 2001 tarihinde İran’dan gaz alımı başlamıştır.”²³⁷

3.1.4. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE)

“Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı(BTE)”, 12 Mart 2001’de Türkiye ve Azerbaycan azasından imzalanan Hükümetlerarası Antlaşma ile Azerbaycan’ın Güney Hazar Denizi kesimindeki “Şah Deniz” sahasında üretilecek doğal gazın Türkiye’ye arzını sağlamaktadır. Söz konusu hat kapsamında, 12 Mart 2001’de “BOTAŞ” ve “SOCAR”²³⁸ arasında yılda 6,6 milyar metreküp Azerbaycan doğalgazını Türkiye’ye ulaştıran “Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması” imzalanmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında yer alan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ile aynı koridorun kullanıldığı, yaklaşık 980 km uzunluğa ve 42 inç çapa sahip olan BTE hattının inşasına 16 Ekim 2004’te başlanmış ve 4 Temmuz 2007’de söz konusu boru hattından Türkiye’ye doğalgaz akışı başlamıştır. “BTE’nin Azerbaycan ve Gürcistan topraklarındaki kısmının (Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı) Şah Deniz sahasının ikinci aşama üretimine paralel olarak kapasitesinin artırılması projesi kapsamında çalışmalara 2015 yılı içerisinde başlanmış olup, Haziran 2018’de TANAP sistemine ilk gaz akışı sağlanmıştır. Söz konusu projenin 2022 yılı içerisinde tam kapasiteyle devreye alınması planlanmaktadır.”²³⁹

3.1.5. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkoneksiyonu (ITG)

“Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkoneksiyonu(ITG)”, AB’nin “INOGATE(Interstate Oil and Gas Transport to Europe)” Programı kapsamında geliştirilen “Güney Avrupa Gaz Ringi”nin ilk aşaması olmakla birlikte Türkiye ve Yunanistan doğal gaz hatlarının enterkoneksiyonunu²⁴⁰ ile doğal gazın Türkiye’den veya Türkiye topraklarından geçerek Yunanistan’a ulaşmasını sağlayan boru hattının ve iki ülke arasındaki doğal gaz bağlantısının gerçekleştirilmesini sağlayan Hükümetlerarası Anlaşma 23 Şubat 2003’te; doğal gaz ihracını sağlayan 15 yıllık “Doğal Gaz Alım Satım

²³⁷ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

²³⁸ SOCAR: State Oil Company of Azerbaijan Republic, Azerbaycan’ın Devlet Petrol Şirketidir.

²³⁹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

²⁴⁰ *Enterkoneksiyon*: İretim ve dağıtım sistemlerinin toplamından oluşan ulusal elektrik sisteminin diğer bir ülkeye ait elektrik sistemine bağlanması. Ayrıntılı bilgi için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19357&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Anlaşması” 23 Aralık 2003’te imzalanmıştır.²⁴¹ 18 Kasım 2007’de iki ülkenin de başkanlarının katılımıyla açılış töreni düzenlenmiş ve söz konusu hat üzerinden doğalgaz akışına başlanmıştır. Bahse konu projenin devamı niteliğinde olan ve Yunanistan’dan İtalya’ya ulaşması planlanan hat için İtalya, Yunanistan ve Türkiye arasında 26 Temmuz 2007’de “Hükümetlerarası Antlaşma” imzalanmıştır. “Projeye gaz taşıma taahhüdünün henüz alınmasına ilişkin herhangi bir ilerleme kaydedilmemekle birlikte, önümüzdeki yıllarda İtalya bağlantısının gerçekleştirilmesine yönelik imkânların ortaya çıkabileceği değerlendirilmektedir.”²⁴²

3.2. Türkiye’deki Projesi Devam Eden Doğal Gaz Boru Hatları

Söz konusu başlık altında şu anda Türkiye’de proje aşamasında bulunan ve büyük çoğunlukları tamamlanan TANAP ve Türk Akım projelerinden bahsedilecektir. Öncelikle, “Azerbaycan’ın Hazar Denizi’ndeki Şah Deniz II Gaz Sahası ve Hazar Denizi’nin güneyindeki diğer sahalarda üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye’ye, ardından Avrupa’ya taşınmasını amaçlayan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi”²⁴³ yani TANAP’tan bahsedilecektir. “TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmaktadır.”²⁴⁴ Sonrasında bahsedilecek olan TürkAkım Projesi ise, Rusya’nın doğalgazını doğrudan Türkiye’ye ulaşmasını sağlayarak; söz konusu projenin Avrupa kısmının da tamamlanması halinde Avrupa için de bir enerji kaynağı olacaktır. TürkAkım Boru hattının Karadeniz’in altından geçen deniz kısmı, Karadeniz’den birbirine paralel ilerleyen iki hattan meydana gelmekte; Rusya’nın Anapa kıyılarından başlayarak Türkiye’de Trakya’daki Kırıkköy’den karaya çıkmaktadır. Kırıkköy’deki doğalgaz alım terminalinden sonra karada devam eden iki yeraltı boru hattından biri Lüleburgaz’da Türkiye’nin mevcut doğalgaz şebekesine bağlanmış ve gaz akışına başlanmış; diğer boru hattının ise Türkiye-Avrupa sınırına ulaşp burada sona ereceği planlanmakta ve çalışmalarına devam edilmektedir.²⁴⁵

²⁴¹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

²⁴² A.g.e.

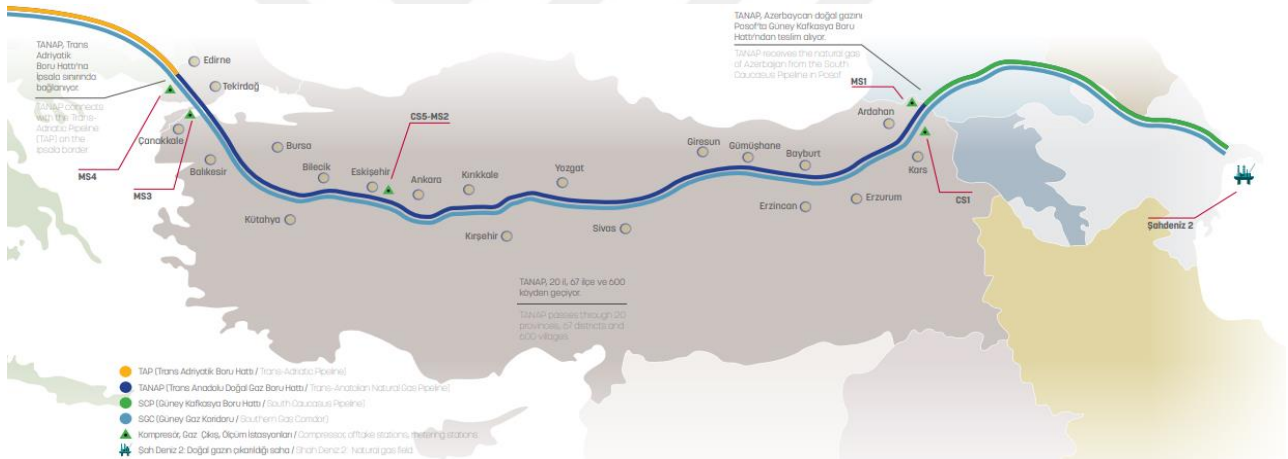
²⁴³ TANAP Projesi, Ayrıntılı Bilgi için Bkz. <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>

²⁴⁴ A.g.e.

²⁴⁵ TürkAkım Projesi, Ayrıntılı Bilgi için Bkz. <https://turkstream.info/tr/project/>

3.2.1. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi

“Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı”, kısaltılmış adıyla “TANAP”, Azerbaycan’ın Hazar bölgesindeki Şah Deniz II sahasından çıkan gazın Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınması için oluşturulmuş, AB ülkelerinin gaz güvenliğini sağlanması açısından önem arz eden Güney Gaz Koridoru (GGK) projesinin en önemli basamaklarından biridir. Türkiye, artan doğal gaz talebi karşılayabilmek için “Azerbaycan Hükümeti ve Azerbaycan’ın Şahdeniz sahasını geliştiren Şahdeniz Konsorsiyumu ile 25 Ekim 2011’de, 2018 yılından başlayarak yıllık 6 milyar metre küp Azerbaycan doğalgazının Türkiye’ye iletilmesinin amaçlandığı anlaşmayı imzalamıştır”(Bkz. Hartita 5).²⁴⁶ 26 Haziran 2012’de Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan Hükümetlerarası antlaşma ile yıllık 10 milyar metre küp Türkiye topraklarından geçerek Avrupa’ya taşınması kararlaştırılmış ve söz konusu antlaşma ile TANAP projesinin hayata geçirilmesini kolaylaştıracak olan hukuki altyapı tesis edilmiştir.²⁴⁷

Harita 5:TANAP Projesi Güzergâhı ²⁴⁸

Aralık 2013'te Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplam yatırım maliyeti 45 milyar dolar olan, Azerbaycan'da üretilecek gazın Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amacını taşıyan, Şah Deniz Faz II geliştirme, Güney Kafkasya Boru Hattı Genişleme Projesi (SCPX), TANAP ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'nın nihai kararları alınmıştır.²⁴⁹ “Türkiye TPAO²⁵⁰ vasıtasıyla Şah Deniz Faz II ile Güney Kafkasya

²⁴⁶ http://www.tanap.com/content/file/TANAP_WEB_201812.pdf, *Erisim Tarihi: 15.02.2020*

247 A.g.e.

248 A.g.e.

²⁴⁹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

Boru Hattı Genişleme Projesinde %19 ve BOTAS vasıtasıyla TANAP Projesinde %30 hisseye sahiptir.”²⁵¹ Böylelikle Türkiye doğal gaz üretiminde, doğal gazın son kullanıcıya ulaşırılmasına kadar olan bütün süreçlerde rol almaktadır.

16 milyar metre kplk başlangıç kapasitesi ve toplamda yıllık 32 milyar metreküp kapasitesye sahip olan TANAP, Gürcistan sınırından başlayarak Yunanistan sınırına uzanacak olan yaklaşık 1.850 km uzunluğunda bir boru hattı inşasını öngörmektedir. “Projeyle ilişkin faaliyetler BOTAS’ın %30, SOCAR’ın %58 ve BP’nin %12 hisse ile ortak olduğu TANAP Doğal Gaz İletim A.ř. tarafından sürdürülmektedir.”²⁵² “17 Mart 2015 tarihinde Türkiye’nin ev sahipliğinde birçok ülkenin Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Bakanlar düzeyinde katılımı ile Kars’ta temel atma töreni gerçekleştirilen projenin 12 Haziran 2018’de yine Türkiye’de açılışı gerçekleştirilmiş ve Türkiye’ye ilk gaz akışı 2018 yılının Haziran ayı sonu itibarıyla başlamıştır”.²⁵³ Projenin Avrupa kısmının 2020 yılı içerisinde gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Azerbaycan doğalgazının Türkiye topraklarından geçerek Avrupa’ya taşınması hususu uzun zamandır tartışılmakla birlikte, ilk başlarda doğalgazın Türkiye topraklarından geçerek Bulgaristan’a ulaşmasını planlayan “Nabucco Projesi”²⁵⁴ gündeme alınmıştır. Söz konusu proje, AB’nin yanında ABD’nin de desteklerine rağmen, yeteri kadar finansal ve siyasi destek, yeterli sayıda tedarikçi ülke bulunamadığından başarısız olmuştur. GGK’nın Avrupa’ya uzanan kısmı yani Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP)²⁵⁵, Nabucco Projesi’ne göre 450 kilometre daha kısa olduğundan dolayđ inşaat kısmının maliyetinin az olmasını sağlamış ve Nabucco Projesi yerine ekonomik sebeplerde daha uygulanası bir proje olmuş ve AB tarafından da iyi karşılanmıştır.

Söz konusu proje ile ilgili olarak son gelişmelere göz atıldığında geçtiğimiz şubat ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in yanı sıra AB’den temsilciler,

²⁵⁰ TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı: 1954 tarihinde 6327 sayılı kanunla, kamu adına hidrokarbon arama, sondaj, üretim, rafineri ve pazarlama faaliyetlerinde bulunmak amacıyla kurulmuştur. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. <http://www.tpao.gov.tr/>

²⁵¹ http://www.tanap.com/content/file/TANAP_WEB_201812.pdf, Erişim Tarihi: 15.02.2020

²⁵² <https://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/asrin-projesinde-dev-ortaklik/>

²⁵³ http://www.tanap.com/content/file/TANAP_WEB_201812.pdf, Erişim Tarihi: 15.02.2020

²⁵⁴ Nabucco Projesi: “AB ve ABD’nin desteği ile 2009 yılında temeli atılmış bir projedir. Ortadoğu ve Hazar kaynaklarının Türkiye üzerinden geçerek Bulgaristan’a sonra Romanya ve Macaristan topraklarından geçerek, Avusturya’ya taşınması için ortaya konmuş bir projedir. Bu projenin amacı Avrupa’nın Rusya’ya olan gaz bağımlılığını azaltmak ve AB’nin Rusya karşısında elini güçlendirmekti. Nabucco Projesi 2013 yılında maliyetinin yüksek olduğu gerekçesi ile enerji şirketleri tarafından sona erdirilmiş ve bu projenin yerine Azeri gazının Avrupa’ya TANAP Projesi ile taşınması kararı alınmıştır.”

²⁵⁵ TAP: “GGK’nın Avrupa’ya açılan bölümünü oluşturan boru hattı ile Azerbaycan gazı AB ülkelerine aktarılacaktır. TAP ile birlikte GGK tamamlanmış olacaktır.”

Yunanistan, İtalya, Gürcistan, ABD, İngiltere, Macaristan, Romanya, Hırvatistan, Sırbistan ve Bulgaristan gibi ülkelerden de konuyla ilgili bakanlar ve üst düzey yetkililerin katılımıyla Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de, Güney Gaz Koridoru Danışma Kurulu 6. Bakanlar Toplantısı düzenlenmiştir.²⁵⁶ Türkiye'yi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakan Yardımcısı Alparslan Bayraktar temsil ettiği söz konusu toplantıda; Azerbaycan Enerji Bakanı Perviz Şahbazov'un toplantının ardından yaptığı basın açıklamasında GGK'nin dördüncü ve son etabı olan TAP projesinin yüzde 92'sinin tamamlandığını *"TAP, 2020 sonuna kadar tamamlanacak ve Güney Gaz Koridoru tam faaliyete başlayacak. Azerbaycan doğalgazı Avrupa'ya, İtalya'ya ulaşacak"* ifadeleri ile açıklamıştır.²⁵⁷ TANAP Projesi ile birlikte Türkiye, birden fazla tedarikçi ülkeden gelen gazı topraklarından geçirip tüketiciye ulaştırmak da hedeflerinden biri olan enerji merkezi tamlamasına sadece bu noktada uyum sağlamaktadır. TANAP projesi de bu noktada önemli görülerek ve Türkiye'nin proje halindeki doğalgaz projeleri kısmında incelendiğinden çalışmada ele alınmıştır. TANAP Projesi ve projenin devamı olan TAP ile Türkiye, kendi iç ihtiyaçlarını da karşılayarak kendi topraklarından geçen botu hattıyla Avrupa'ya gaz nakline imkân verecek ve 10 milyar dolarlık yabancı yatırım almış olacaktır.²⁵⁸

"Azerbaycan'ın gaz nakline dair izlediği strateji, Azerbaycan'ın devlet ve ekonomik çıkarlarının sağlanması üzerine kurulu olmakla birlikte bu strateji Azerbaycan devletinin bölgede ve dünyada konumunun daha da güçlenmesine, onun Türkiye ile birlikte Avrupa için güvenilir enerji ortağına dönüşmesine olanak sağlamaktadır." "Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde her ne kadar kardeşlik bağları kuvvetliyse de bu ilişkinin stratejik ve jeopolitik temelleri göz ardı edilmemelidir. Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya'da İran ve Rusya'ya karşı yürüttüğü tarihi rekabetin merkez ülkesi, aynı zamanda ekonomik ilişkiler açısından önemli bir partneridir. Azerbaycan, Türkiye'nin enerji ve ulaşım alanındaki büyük bölgesel projelerindeki en önemli ortağıdır. Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgazın taşınmasında Türkiye kritik rol oynamaktadır ve ABD'nin doğu-batı petrol hattında Türkiye'nin oynayacağı bu rolü desteklemektedir. Aynı zamanda, Türkiye'nin enerji diplomasisindeki pozisyonuna Amerikalı diplomatlar tarafından yüksek

²⁵⁶ <https://www.haberler.com/guney-gaz-koridoru-2020-sonuna-kadar-tam-faaliyete-12965428-haberi/>

²⁵⁷ <https://www.haberler.com/guney-gaz-koridoru-2020-sonuna-kadar-tam-faaliyete-12965428-haberi/>

Erişim Tarihi: 28.02.2020

²⁵⁸ Toğrul İsmayıl, *Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi ve Türkiye*, (Yeni Türkiye Dergisi Eylül-Ekim 2013, sayı 54), s.1451

kıymet biçilmekte, enerji transit ülkesi olma konusunda bu ülkenin bütün becerilere sahip olduğu vurgulanmaktadır.”²⁵⁹

3.2.2. TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Türkiye ve Rusya arasında her iki ülkede de resmi onay süreci tamamlanan, 10 Ekim 2016’da imzalanan “TürkAkım Gaz Boru Hattı’na İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma” ile söz konusu projenin hukuki, teknik ve ekonomik çerçevesi belirlenmiştir. TürkAkım Projesi; Rusya’dan başlayarak Karadeniz’in altından Türkiye’nin Karadeniz kıyısına gelmekte ve buradan Türkiye’nin komşu devletleriyle olan sınırlarına kadar uzanan her biri yıllık 15,75 milyar metre küp kapasiteli iki hattan oluşan bir doğalgaz boru hattı sistemidir(Bkz. Harita 6). TürkAkım, Rusya’dan Türkiye’ye doğalgaz arzını sağlayacak olup, Rusya doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşıyacak şekilde inşa edilerek deniz bölümü ve kara bölümünden oluşmaktadır.²⁶⁰

Harita 6: Türk Akım Güzergâh²⁶¹

“Deniz bölümündeki iki hattın işletimi ve inşası Rusya tarafından yapılan TürkAkım’ın Türkiye’ye gaz arzını sağlayan kısmı BOTAŞ, kara bölümünde Avrupa’ya gaz arzını sağlayacak kısmın işletimi ve inşası %50 oranında ortaklık payı ile iki ülkenin ilgili şirketlerince kurulan TürkAkım Gaz Taşıma Anonim Şirketi tarafından yapılacaktır”.²⁶² Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz anlaşmazlıkları Batı Hattı’ndan Türkiye’ye arz edilen gazın zaman zaman kesilmesine sebep olurken ve bu durum özellikle kış aylarında Türkiye’nin enerji arz güvenliği açısından tehlike

²⁵⁹ A.g.m.

²⁶⁰ <https://turkstream.info/tr/>, Erişim Tarihi: 13.03.2020

²⁶¹ Harita 8: Türk Akım Güzergâh, <https://turkstream.info/tr/project/>, Erişim Tarihi: 15.02.2020

²⁶² A.g.e.

oluşturmaktadır.²⁶³ TürkAkım ile birlikte Türkiye'ye doğal gaz arz etmek amacıyla inşa edilen Batı Hattı'ndan alınan yıllık toplam 14 milyar metre küp gaz, mevcut sözleşmelerin şartları değişmeden TürkAkım üzerinden Türkiye'ye gönderilmektedir.²⁶⁴ TürkAkım'ın en büyük avantajlarından biri de arada başka bir ülkenin iletim sistemi olmadan doğrudan tedarikçi ülkeden Türkiye'ye taşınan gazın, transfer güzergâhındaki ülkelere kaynaklı muhtemel kesintilere maruz kalmasının önüne geçilmesidir. Proje kapsamında Türkiye'ye doğal gaz arzı sağlayacak ilk hat 15 Ekim 2019 tarihi itibarıyla tamamlanmış ve Türkiye Ocak 2020 itibarıyla TürkAkım'dan gaz alımına başlamıştır.²⁶⁵

“Rusya'nın doğalgazını Türkiye ve Avrupa'ya taşıyacak olan Türk Akım'ın Haliç Kongre Merkezi'ndeki açılışını 8 Ocak 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin gerçekleştirmiştir.”²⁶⁶

Söz konusu açılışta Putin, *“Türk Akım ile ilk hattın Batı Sibirya yataklarından doğal gaz, ikinci hat ile de doğal gaz Türkiye üzerinden Balkanlar'a, Bulgaristan ve Yunanistan ve Sırbistan'a sevk edilecek. Rus doğal gazının Türk Akım ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevk edilmesi sadece Türkiye ekonomisine ve Karadeniz bölgesine değil, birçok Güney Avrupa ülkesinin ekonomisine olumlu tesir edecek ve genel anlamda Avrupa enerji piyasasının güvenliğini sağlayacak”*²⁶⁷ ifadelerini kullanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise, *“Türk Akım, Rus dostlarımızla beraber büyük emek harcadığımız hem ikili ilişkilerimiz hem de bölgemizdeki enerji haritası bağlamında tarihi nitelikte bir projedir. Projenin hattının deniz bölümünün tamamlanması münasebetiyle değerli dostum Putin ile geçtiğimiz yıl yine İstanbul'da bir tören düzenlemiştik. Allah'a hamdolsun geride bıraktığımız bir sene içerisinde hedeflediğimiz şekilde hattı başarıyla tamamladık ve işte şimdi de açılışı yapıyoruz. Proje sayesinde 31,5 milyar metreküplük doğal gazın 15,75 milyar metreküpü aracı hiçbir ülke olmadan doğrudan ülkemize ulaşacaktır. Böylece 15 milyon hanenin yıllık doğal gaz ihtiyacını da karşılamış olacağız. Türk Akım Projesi'nin ülkemiz ve bu haktan faydalanacak tüm dostlarımız için hayırlara vesile olmasını*

²⁶³ Çağlar Varış, *Türkiye Coğrafyası: Fiziki, Beşeri ve Ekonomik*, (2019)

²⁶⁴ <https://turkstream.info/tr/>, Erişim Tarihi: 13.03.2020

²⁶⁵ Varış, 2019

²⁶⁶ *Türk Akım Açılış Töreni*, (<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/115219/-hedefimiz-turkiye-yi-kuresel-enerji-merkezlerinden-biri-h-line-getirmektir->)

²⁶⁷ TürkAkım Projesi Nedir? (<https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/turk-akimi-projesi-nedir-5556883/>, Erişim Tarihi: 13.03.2020)

diliyorum”²⁶⁸ ifadelerini kullanarak Rusya Devlet Başkanı Putin’in fikirlerine destek vermiştir.

Rusya’nın Anapa kıyılarından başlayıp Türkiye’ye Kıyıköy’den giriş yapan hattın Türkiye kısmının tamamlanıp gaz alımına başlanmasının ardından hattın Avrupa’ya gidecek olan kısmında da çalışmalara başlanmıştır. Bulgaristan Başbakanı Boyko Borisov, Putin ile yaptığı telefon görüşmesinde, “Bulgaristan’ın Türk Akım projesi kapsamında şu ana kadar 120 kilometrelik bir hatta boru döşenerek kaynak yaptığını bildirmiş; Borisov’un Balkan Akım olarak adlandırdığı Türk Akım’ın Bulgaristan güzergâhına hattı boyunca 140 kilometre boyunca boruların dağıtıldığını, bunlardan 120 kilometrelik bir alanda ise borulara kaynak işleminin tamamlandığını aktardığı belirtilmiştir.”²⁶⁹

Proje ile Rusya’daki doğal gaz kaynaklarının, Türkiye üzerinden Orta Avrupa ve Balkanlar’a ulaştırılması hedeflenmektedir. Bu konu sadece Türkiye’yi değil, Balkan ülkelerini, Avrupa’yı ve özellikle de Almanya’yı yakından ilgilendirmektedir. ABD’nin de bu projenin gerçekleşmesini engellemek için çeşitli girişimlerde bulunduğu gözlenmektedir. Bunun en büyük kanıtı olarak ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo’nun yakın zamanda yaptığı TürkAkım ve KuzeyAkım 2 projelerinde yer almalarına rağmen yaptırıma tabi tutulmayan bazı şirketlere tanınan bu ayrıcalığın kaldırılacağını açıklaması ve bu projelerde yer alan ülkelere “*Projeden hemen çıkın ya da ortaya çıkacak riski göze alın*” açıklamasında bulunması gösterilebilir.²⁷⁰ Haziran 2019’da Sırbistan ve Macaristan sınır ötesi altyapı inşa etmek için anlaşmışlar ve Macar yetkililer inşaatın 2020 ortalarında başlayacağını belirtmiştir. Geçtiğimiz günlerde de “Macaristan’ın doğal gaz boru hattı operatörü FGSZ, Sırbistan’dan Macaristan’a, TürkAkım’dan gaz alacak boru hattı inşa edilmesini mümkün kılan yatırım projesini gerçekleştirme kararı aldığını internet sitesinde duyurmuştur.”²⁷¹ Açıklamada “boru hattının yılda 6 milyar metreküp gaz taşıyabileceği belirtilerek, boru hattının 1 Ekim 2021’e kadar kullanıma açılmasının planlandığı da ayrıca iletilmiştir.”²⁷²

²⁶⁸ A.g.e.

²⁶⁹ TürkAkım için Bulgaristan’da 120 kilometre boru döşendi, (<https://www.timeturk.com/turkakim-icin-bulgaristan-da-120-kilometre-boru-dosendi/haber-1387409>, Erişim Tarihi: 13.03.2020)

²⁷⁰ ABD’den TürkAkım açıklaması: Şimdi çıkın ya da sonuçlarından ortaya çıkacak riski göze alın, (<https://tr.sputniknews.com/abd/202007151042463409-abdden-turkakim-aciklamasi-ya-simdi-cikin-ya-da-ortaya-cikacak-riski-goze-alin/>, 18.07.2020)

²⁷¹ Hungary Decides to Build Its Turkish Stream Gas Line,(<http://caspiabarrel.org/en/2020/06/hungary-decides-to-build-its-turkish-stream-gas-line/>)

²⁷² A.g.e.

4. UKRAYNA KRİZİ, TÜRKİYE, RUSYA VE JEOPOLİTİK

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Ukrayna, bağımsız olduğu günden beri genel olarak dengesiz bir siyasi yapıya ve ekonomik problemlere sahip olmuştur.²⁷³ SSCB döneminde zaten ekonomik açıdan zengin olmayan Ukrayna, bağımsızlığını kazandıktan sonra daha da artan ekonomik problemlere bir de siyasi problemleri eklemiştir. Ukrayna bağımsızlığın ardından, artan enflasyon, işsizlik, büyüme oranının düşmesi, bazı işletmelerin iflasa girmesi gibi birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ülkede radikal bir şekilde ekonomik reformlar yapılması gerekirken dönemin Devlet Başkanı “Leonid Kravchuk(1991-1994)” ve hükümeti bu reformları yapmaya yönelik istek gösterememiştir.²⁷⁴ Stalin döneminde uygulanan bazı politikalar nedeniyle Ukrayna'nın tarıma dayalı ekonomisi de neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Bağımsızlıktan sonraki ilk on yılda 2000'lerin Ukrayna'sında uluslararası beklentileri karşılayamayan siyasi sorunlar ön saflarda olmaya devam etmiştir.²⁷⁵ Turuncu Devrim, Ukrayna'da bağımsızlıktan sonraki en büyük siyasi olaydır. 2004'te Ukrayna'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde patlak vermiştir.²⁷⁶

Ukrayna bağımsızlığını kazandıktan sonra cumhuriyet tipi başkanlık sistemi tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanının görev süresi ise 5 yıl ile sınırlandırılmıştır. Bağımsızlığın ardından 1991-1994 yılları arasında Leonid Kravchuk, Ukrayna'da devlet başkanıdır ve 19 Temmuz 1994 tarihinde Kravchuk'un istifasından sonra “Leonid Kuchma” göreve başlamıştır. Kuchma 10 yıl boyunca yani 2004'e kadar ülkeyi yönetmiştir. 1999 seçimlerinde Kuchma yeniden iktidara geldiğinde, AB ile ilişkilerin derinleşmesi, Ukrayna halkının Avrupa seçeneğinin hayata geçirilmesi ve başarılı Avrupa ülkeleri kulübü tarafından “Avrupa Atlantik” yapısına dâhil edilmesi, Ukrayna dış politikasının öncelikleri arasında yer almıştır.²⁷⁷ Ancak 1999'dan sonra, Avrupa vaadini sürdüren konumdaki Kuchma, daha otoriter bir rejime yönelmiş, böylece Ukrayna'nın Batı ile ilişkisi zayıflamış; bunun yerine Rusya ile olan ilişkisi daha öncelikli hale gelmiştir. Üçüncü kez aday olamayacağı hukuk ile kesinleşmiş olan Kuchma bir

²⁷³ *Brief History of Ukraine Since Independence*, (<https://www.contactukraine.com/about/ukraine-since-independence>, Erişim Tarihi: 20.02.2020)

²⁷⁴ A.g.e.

²⁷⁵ Sait Sönmez, Harun Bıçakçı, Cuma Yıldırım, *Kırım Sorunu Bağlamında Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Analizi*, (International Journal of Social Sciences and Education Research Sayı: 1(3), 2015)

²⁷⁶ Ivan Katchanovski, *The Orange Evolution? The "Orange Revolution" and Political Changes in Ukraine*, (Post-Soviet Affairs, 24:4,,2013) 351-382

²⁷⁷ Katchanovski, 2013 s.358

sonraki seçimlerde “Viktor Yanukoviç’i” desteklemiştir.²⁷⁸ Bunun sonucunda da “Viktor Yuşçenko” ve Yanukoviç 31 Ekim 2004'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde birbirleriyle yarışmıştır. Yanukoviç Rusya'nın, Yuşçenko ise Batı'nın desteğini almıştır. Ancak, seçimlerin ilk turunda, hiçbir aday diğerlerinden daha fazla oy alamamıştır. Yapılan ikinci tur seçimlerinde ise Yuşçenko partisi “Our Ukrayna” ile % 46,7, Yanukoviç ise partisi “Party of Regions” ile % 49,4 oranında oy almıştır. Bunun üzerine Yuşçenko, seçimlerde hile olduğunu iddia ederek ve seçim sonuçları için yasal işlem başlatmıştır. Ve böylece ülke ikiye ayrılmış; Ukrayna'nın batısı Yuşçenko'yu, doğusu ise Yanukoviç yönetimini desteklemiştir. Bunun sonucunda Yuşçenko'yu destekleyen seçmenler sokaklara dökülmüş ve Kiev'deki Bağımsızlık meydanında protestolara başlamıştır.²⁷⁹ Yuşçenko'nun seçim kampanyasının rengi turuncu olduğundan; bu protesto hareketi tarihe “Turuncu Devrim” adı ile geçmiştir. Söz konusu seçim, protestolar ve mahkemenin verdiği karar sebebiyle tekrar edilmiş; Ocak 2005'te yapılan yeni seçimlerin sonucunda Yuşçenko, oyların % 51,99'unu alarak başkanlık koltuğuna oturmuştur.²⁸⁰

Her ne kadar seçim sonuçlarına itiraz edilip Yuşçenko'nun başkanlık koltuğuna oturmasını sağlayan bir devrim gibi görünse de Turuncu Devrim bundan daha derin bir olaydır. Çünkü görevdeki hükümet, Ukrayna halkı tarafından yozlaşmış olarak algılanmıştır.²⁸¹ Yani bundan sonra da Ukrayna halkı açısından herhangi bir olumlu ekonomik büyüme gerçekleşmemiştir. Halk Yanukoviç yönetimine gelirse, ülkenin parasal kaynaklarının oligarşiler ve organize suçlar için kullanılacağına inanmıştır.²⁸² Bu açıdan bakıldığında 2004 Seçimleri Ukrayna için bir dönüm noktasıdır. Halk, ülkesinin geleceği için batı ve doğu arasında bir karar mercii haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Ukrayna'nın Turuncu Devrimi'ne özgürlük ve adalet temelli bir hareket olduğundan, uluslararası düzeyde destek verilmiş ve sempati duyulmuştur.

Çalışmada incelenen 2014'teki Ukrayna Krizi'nin kökleri de temelde Turuncu Devrim'e dayanmaktadır. 2014'te Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanan Ukrayna Krizi Türkiye'nin enerji politikalarında doğurduğu sonuçlar sebebiyle çalışmada önemli görülmüş ve başlangıç noktası olarak ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde krizin içeriği ve boyutları incelenecek, analizi yapılacaktır.

²⁷⁸ Katchanovski, 2013 s.352

²⁷⁹ David Lane, *The Orange Revolution: “People’s Revolution” or Revolutionary Coup?* (The British Journal of Politics and International Relations, 10(4), 2008) 525–549

²⁸⁰ A.g.e. s.531

²⁸¹ A.g.e. s.527

²⁸² A.g.e. s.534

4.1. Ukrayna Krizi'nin İçeriği ve Analizi

Ukrayna'nın siyasi sistemi genel olarak batı kanadı, liberal merkez ve muhafazakâr milliyetçi sağ olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Söz konusu bu çoklu sistemde 1990 ve 2014 yılları arasında yapılan seçimlerde parlamentoda genel olarak Koalisyon hükümetleri, görev almıştır. Bu durum zaman içerisinde ülke içinde istikrarsız bir siyasi hayata yol açmıştır. Bu bağlamda bağımsızlığın ilk 16 yılında, 15 farklı hükümet göreve gelmiş, son 23 yılda ise 18 hükümet sorumluluk almıştır.²⁸³ Yönetimdeki bu istikrarsızlıklara ek olarak, Ukrayna'nın cumhurbaşkanlığı otoritesi ile parlamento arasındaki güç mücadeleleri ülke içindeki dengelerin yerinden oynaması için yeterli bir sebeptir.

Ukrayna'nın en büyük dezavantajı, Batı ile Rusya'nın rekabeti arasında parçalanmış olmasıdır. Çıkarların her zaman öncelikli olduğu bu rekabetçi ortamda, Ukrayna çoğunlukla kendi başına karar veremeyerek Rusya'nın otoriter tutumu ile karşı karşıya kalmıştır. Bazı zamanlarda ise iki ülkeyle olan ilişkilerini makul düzeyde tutmaya ve kendi iyiliği için iş birliği yapmaya çalışmıştır.²⁸⁴ Rusya'nın Ukrayna üzerindeki çıkarları temelde SSCB dönemine dayanmaktadır. SSCB dönemindeki ikinci önemli cumhuriyet olan Ukrayna, bugün Rusya'nın enerji transferinde kilit bir jeopolitik konuma aynı zamanda verimli tarım arazilerine sahiptir. Bu sebeplerledir ki, Rusya, eski sistemin bir parçası olan bu devlete farklı bir anlam yüklemektedir. Ukrayna Rusya'nın "yakın çevre"sinde bulunduğu için Rusya, Ukrayna'nın politik sistemine dâhil olmak ve onu kuşatmak istemektedir.²⁸⁵

Tez için ele alıp incelediğimiz 2014 'teki Ukrayna Krizi'nin kökleri, önceki kısımda değinildiği gibi, 2004'teki Turuncu Devrim'in sebepleriyle neredeyse aynı olarak görülmektedir. Yani; yoksulluk, oligarşiler ve insan haklarının ihlali gibi Ukrayna'da ülke içindeki en önemli sorunlar söz konusu krizin sebepleri olarak gösterilmektedir. Bütün bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, istikrarsız bir sistemi olan Ukrayna'daki 2004 seçimlerinden çok önemli bir sorun çıkmıştır. Çünkü 2004 seçimlerinde bir hile vardır ve bu yüzden halk sokaklara dökülmüştür. Batı'nın desteğini alan Yuşçenko ve Rusya'nın desteğini alan Yanukoviç arasında bir rekabet vardır ve buna rağmen hile yaptığı iddia edilen Yanukoviç seçimleri kazanmıştır. Protestolarla ve itirazlarla seçim tekrarlanmış ve

²⁸³ Vügar İmanbeyli, *Ülke- İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna- Kırım Meselesi*, (SETA Perspektif, No: 36, Mart 2014) s.2

²⁸⁴ Enis H. Rexhepi, *Ukraine's Geopolitical Position: Between East And West*, (Seeu Review, 2017)

²⁸⁵ Oxana Shevel, *Russia and Near Abroad*, (Great Decisions, 2015)

nihayetinde Batı'nın desteğini alan Yuşçenko kazanmıştır.²⁸⁶ Seçimlerden sonra Ukrayna Batı yanlısı bir siyaset takip etmiş, 2007'de "Yuliya Volodimirivna Timoşenko" başbakan seçildikten sonra AB ile görüşmeler başlamış ve vize, ekonomik entegrasyon gibi konularda önemli noktalara ulaşılmıştır.²⁸⁷ Bütün bu gelişmeler; Rusya'ya bağlılığı azaltmış, AB ile ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır. Timoşenko 2010'da ülke içindeki beklentileri karşılayamadığı için başbakanlık seçimlerini kaybedince, Yanukoviç iktidara gelmiştir.²⁸⁸ Söz konusu iktidar değişikliği ile AB ile Ukrayna arasında ilişkilerin zayıflaması beklenirken, 2013 yılına kadar yapılması gereken reformlar devam etmiştir. Yani Yanukoviç, Rusya ile ilişkilerin hassasiyetini dikkate alarak dengeli bir dış politika sürdürmeye çalışmıştır.

Ukrayna Krizi'ni tırmandıran gelişmeler 2013 yılının Kasım ayında yaşanmıştır. Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç AB ile iş birliği ve ortaklık anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmiş ve bunun yerine Rusya ile iş birliğine karar vermiştir.²⁸⁹ Bunun sonucunda ise halk sokaklara dökülmüş ve protestolara başlamıştır. Yani Yanukoviç'in Rusya kararıyla ülke kısa sürede karışmış ve Ukrayna Krizi patlak vermiştir.²⁹⁰ Yanukoviç'in AB'yle olan ortaklıktan vazgeçmesinin arkasındaki neden olarak Rusya'nın baskıcı tutumu gösterilmektedir. Yaşanmakta olan gelişmeler Ukrayna'da gerilimin, kutuplaşmanın siyasi ve sosyal ayrımcılığın artmasına neden olmuştur. Yani, Ukrayna'da halk Rusya'nın destekçileri ve AB'nin destekçileri olarak ikiye bölünmüştür. AB ile entegrasyonu destekleyen gruplar sokaklara dökülmüş; çoğu üniversiteli olan protestocu gruplar 21 Kasım 2013'te Maidan Bağımsızlık Meydanı'nda başlattıkları gösterilerde Ukrayna'nın kaderinde önemli bir rol oynamış ve gösteriler sonucunda Devlet Başkanı Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.²⁹¹ Devlet müdahaleleri yetersiz kaldıkça da göstericilerin sayısı artmıştır. Tüm bu protesto ve gösterilerin sonucu olarak, Şubat 2014'te Rusya, Kırım'ı ilhak etmiş ve bu gelişme NATO ile arasında krize yol açmıştır.²⁹² 27 Mart 2014'te BM Genel Kurulu, Rusya'nın Kırım'ı ilhakına sebep olan referandumu yasadışı ilan eden kararı onaylamış ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakına karşı Ukrayna'yı

²⁸⁶ Katchanovski, 2013 s.358

²⁸⁷ A.g.e. s.358

²⁸⁸ A.g.e. s.352

²⁸⁹ Dmitri Trenin, *The Ukraine Crisis And The Resumption Of Great-Power Rivalry*, (Carneige Moscow Center, July 2014)

²⁹⁰ Trenin, 2014, s.5

²⁹¹ A.g.e s.6

²⁹² Oleg Grytsaienko, *The Crisis in Ukraine An Insider's View*, (Russie. Nei. Visions No.78, Haziran 2014)

desteklediğini göstermiştir.²⁹³ Rusya, 1991 yılında diğer BM üye ülkeleri gibi Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını çoktan tanımıştır, fakat Kırım'ın Şubat 2014'teki ilhakı uluslararası arenada sert tepkilere yol açmıştır. ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere Rusya'nın Kırım'ı ilhakına Batılı ülkeler sert tepkiler vermiştir. ABD, Rusya'ya karşı ekonomik yaptırım gündeme getirmiş ve uygulamıştır.²⁹⁴ Ayrıca Almanya Şansölyesi Angela Merkel de Ukrayna'yı destekleyeceklerini ve yaptırımlar konusunda AB ve ABD ile hareket edeceklerinin altını çizmiştir.²⁹⁵ Ukrayna'daki gelişmeler, gerginliği tırmandırarak, NATO ve BM üye ülkelerinin tepkilerini büyük ölçüde artırmıştır. Özellikle NATO ülkeleri, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün ve demokrasinin yanında olduklarını belirten safta durmuştur. Fakat söz konusu ülkelerin Rusya'ya karşı olan tavırlarını sunuş tarzları o kadar da gerçekçi değildir. Bunun en önemli nedeni olarak da AB üye ülkelerinin Rusya Federasyonu ile güçlü temel ekonomik ilişkilerine zarar vermekten kaçınmaları olarak yorumlanmıştır.²⁹⁶

Sunulan karşılıklı bildirilerin yanı sıra, "Minsk Konferansları" diplomatik girişimler uğruna atılmış önemli adımlar olarak görülmektedir.²⁹⁷ Petro Poroşenko görevine başladıktan sonra, Ukrayna'da krizden çıkma konusunda 15 maddeden oluşan bir çözüm planı ortaya koymuştur.²⁹⁸ Krizin tarafları, çözüm planının ardından Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te bir araya gelmiş; Ukrayna'daki mücadelenin Minsk I ve Minsk II Antlaşmaları tarafından bitmesini hedeflemiştir. Konferanslara Rusya, Fransa, Almanya ve Ukrayna'nın dışişleri bakanları ve üst düzey temsilcileri katılmış; ancak, ateşkes her iki anlaşmada da gerçek anlamda korunamamıştır.²⁹⁹ Rusya'nın Ukrayna üzerindeki baskısı, ABD ve AB'nin yaptırım kararları yoluyla azaltılmaya çalışılmış, ancak Rusya, ekonomik yaptırımlara direnerek Ukrayna politikası için herhangi bir geri adım atmamıştır. Masada alınan ateşkes kararlarının etkisizliği, pratikte Ukrayna Krizi'nde çözüm arayışının sona ermesini engelleyen faktörlerin başında gelmektedir.

²⁹³ Trenin, 2014, s.17

²⁹⁴ Jan Matzek, *Annexation of Crimea by the Russian Federation*, (Policy Paper, Ocak 2016) s.5

²⁹⁵ *Annexation of Crimea unjustified: Chancellor Merkel*, (<https://www.aa.com.tr/en/politics/annexation-of-crimea-unjustified-chancellor-merkel/97908>, 2014, Erişim Tarihi: 12.03.2020)

²⁹⁶ Natalia Wojtowicz, *Strategic Significance of the Crimean Annexation*, (Panorama, Ocak 2015)

²⁹⁷ Rexhepi, 2017), s.99

²⁹⁸ Halit Burak Uyaniker, *Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uyuşmazlığı*, (Karadeniz Araştırmaları, Güz 2018), s.137-168

²⁹⁹ Rexhepi, 2017, s.108

4.2. Jeopolitik Teoriler Çerçevesinde Ukrayna Krizi

Bir ülkenin coğrafi konumu ve jeopolitik yapısı o ülkenin, dış politikadaki konumunu ve aktifliğini belirlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli öğelerden biridir. Bunun yanı sıra ülkenin uluslararası güç merkezlerine olan uzaklığı veya yakınlığı da ülkenin dış politikadaki davranışlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu yüzden de Ukrayna gibi kendi içerisinde siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklarla boğuşan bir ülkenin küresel iki güç arasında kalması onun dış politikadaki davranışlarını olumsuz etkilemektedir.

Ukrayna, coğrafi konumuyla, birinci bölümde bahsedildiği gibi “Mackinder’in ‘Kara Hâkimiyet Teorisi’ adını verdiği tezindeki ‘Kalpgâh’ adı verilen bölgededir. Birinci bölümde de vurgulandığı üzere Kalpgâh, ‘Dünya Adası’nı kontrol edebilmek için kilit bölgedir. Yani eğer ülke konum olarak Kalpgâh’ta ise dünyayı yönetebilir, daha doğru tabirle ülke Kalpgâh’a hâkim ise dünyayı yönetebilecektir. Rus politika yapıcılar, Mackinder’in Kalpgâh anlayışının öngördüğü gibi hareket etmiş; Kalpgâh’ın çoğunluğuna sahip olan Rusya, stratejik açıdan savunmasız batı sınırının kontrolünü ele geçirmek istediği için Ukrayna’ya önem vermiştir.³⁰⁰ Rusya, Ukrayna üzerinde kontrol sağlayarak, AEB’nin³⁰¹ oluşturulması yoluyla başka yerlerde, özellikle Orta Asya ve Kafkasya/Hazar Denizi bölgesine genişleme hedeflerine de daha çok yaklaşmış olacaktır. Ukrayna’nın Rusya’nın etki alanı içerisinde olduğu ve Rusya’nın eski SSCB alanı içinde özel haklara sahip olduğu düşüncesi de Rusya’nın Ukrayna’ya olan ilgisine bir motivasyon olarak öne sürülmektedir.

Karadeniz, Kırım ve dolayısıyla Ukrayna’ya hâkim olmanın Asya’ya hâkim olmak ve bu bölgeyi kontrol etmek için zorunlu olduğunu savunan, dünya hâkimiyetine denizlere hâkimiyet penceresinden bakan, Deniz Hâkimiyet Teorisi’nin öncüsü Alfred Mahan da Ukrayna’nın önemine değinmiştir.³⁰² Rusya’daki soğuk iklim sebebiyle çevredeki denizler kışın donarken Karadeniz donmamakta ve üzerinde her mevsim ticaret ve seyahat edilebilmektedir. Bu sebeptendir ki Ukrayna hâkimiyeti Rusya için Karadeniz’e bütünüyle hâkim olma noktasında önemlidir. Diğer yandan, doğu-batı ekseninden bakıldığında

³⁰⁰ Ömer Çağrı Tecer, *Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri*, (Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2014)

³⁰¹ *Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasian Economic Union)* için Bkz. <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about>

³⁰² Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect upon International Politics*, (Boston, LittleBrown, 1900, <https://archive.org/details/problemsiaandi04mahagoog/page/n8>, Erişim Tarihi: 03.07.2019)

Avrupa ve Asya arasında adeta bir köprü vazifesi gören Ukrayna'nın Rusya için önemi; İstanbul'un Türkiye için önemiyle neredeyse eşdeğerdir. Bütün bu anlatılanlar bile Ukrayna'nın jeopolitik önemini kanıtlar niteliktedir. Nitekim SSCB dağıldıktan sonra Rusya'nın jeopolitik anlamdaki en büyük kaybı olarak Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının görülmesi de yine bu durumu kanıtlamaktadır.³⁰³

Modern Jeopolitikçilerden daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere “Zbigniew Brzezinski'nin” “Büyük Satranç Tahtası” isimli kitabında anlattıklarına göre, Rusya Avrasya bölgesinin lideri olabilmek için Ukrayna üzerinde ve böylece eski SSCB coğrafyasındaki Slavlar üzerinde de hâkimiyet sağlamalıdır.³⁰⁴ Brzezinski, Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak Batıya yaklaşmasının ve etkisi altına girmesinin Rusya'nın bölgesel hâkimiyetini ve küresel güç konumunu tehlikeye sokacağından bahsetmiştir. Brzezinski, “jeopolitik eksenlerden”³⁰⁵ biri olarak tanımladığı Ukrayna'nın öneminin, kritik konumundan kaynaklandığını ve gerektiğinde küresel boyutta oyuncuların stratejilerinden büyük değişikliklere sebebiyet verebileceğinden bahsetmiştir.³⁰⁶

Rusya, Hazar Bölgesi ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını sağlayan geçiş güzergâhında bulunması nedeniyle de Ukrayna'nın coğrafi konumunun yanı sıra stratejik öneme sahip olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Rusya için Ukrayna'nın jeopolitik önemini kanıtlayan bir diğer ibare de budur. Bütün bu sebeplere, Ukrayna'nın bir türlü sağlayamadığı siyasi ve ekonomik istikrara bakılarak gerek stratejik gerek jeopolitik öneminden dolayı Batının ve Rusya'nın etkinlik mücadelesinde kilit bir merkez olduğu ve olmaya da devam edeceği görülmektedir. Lakin çalışmanın da ana temalarını oluşturduğu üzere Türk Akım projesiyle Ukrayna'nın bu önemi enerji transferi noktasında gözleri Türkiye üzerine çevirmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra Ukrayna'nın, Rusya'dan uzaklaşması, Batı'nın SSCB'den kalan ülkelere eğilimi ve Rusya'nın askeri saldırılarından kaçınmak isteyen Doğu Avrupa ülkelerinin tavırları gibi nedenler Rusya için birer tehdit unsuru olmuştur. Batı'nın sergilediği bu tutumlar Putin liderliğindeki Rus politikacılar için Batıya güvenmemeyi beraberinde getirmiştir. Onlara göre Ukrayna'nın Batı'nın etkisi altına

³⁰³ Rusya, (<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/rusya.htm>)

³⁰⁴ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, 1997

³⁰⁵ *Jeopolitik eksen*: “Jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla iki ya da daha fazla ülkenin oluşturduğu birliktir.” Bkz. Ali Hasanov, *Jeopolitik: Teorileri, Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*, (Babıali Kültür Yayıncılığı, 2010), s. 401

³⁰⁶ Brzezinski, 1997

girmesi ÷lkedeki siyasi, ekonomik ve toplumsal manzarayı değiştirerek hem Ukrayna’da hem de Rusya’da Putin’e muhalefeti artıracaktır. Bu sebeptedir ki Putin için Ukrayna’nın kontrol÷, mevcut rejimin “Kalpgāh” ÷zerindeki kontrol÷n÷ zorlayabilecek siyasi fikirlere karşı bir temeldir.³⁰⁷

4.3. Rusya-ABD-AB-T÷rkiye D÷rtgeninde Ukrayna Krizi

Daha ÷nce de belirtildiği gibi, Ukrayna Krizi 1990’lı yıllardan beri Rusya ile Batı arasında ilişkilerin d÷n÷m noktası olmuştur. Rusya, BM antlaşmasını da kırarak Ukrayna’nın egemenliğini ve toprak b÷t÷nl÷ę÷n÷ umursamadığı için g÷venilir devlet kategorisinden bir nevi çıkmıştır. Bununla birlikte Rusya’nın Kırım’ı işgali Avrupa’yı Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana b÷y÷k krizlerinden birine sokmuştur. Bu ciddi gelişme k÷resel politika ve askeri durumu da etkilemiştir. S÷z konusu kriz ve beraberinde gelen ilhak, Rusya ve Batı Bloğu arasında neredeyse 20 yıldan fazla s÷ren t÷m ılımlı ilişkileri aşabilecek yeni bir soğuk savaş dalgasının yayılması olarak nitelendirilmektedir. Rusya g÷venilirliğini ve g÷venliğini sağlama adına Ukrayna dāhil eski SSCB ÷lkeleriyle politik ve ekonomik birlikler kurmaya çalışmıştır. Bu sebeptedir ki Kırım’ı ilhak edip Doğu Ukrayna’yı Ukrayna’dan ayırma d÷ř÷ncesi baskın gelmiştir. Rusya’nın s÷z konusu hareketlerine karşılık olarak da Batı, Rusya’yı cezalandırmak ve caydırmak adına ilerleyen sayfalarda da değinileceği ÷zere bir dizi yaptırım uygulamıştır.

Rusya Soğuk Savaş’tan sonraki belirsizlik içinde, Eski SSCB coğrafiyasında jeopolitik yaklaşım uygulamış, buradaki ÷lkelerde g÷c÷n÷ s÷rd÷rmek için korkutma, i etnik çatışmalar çıkarma, ekonomik kriz gibi çeşitli y÷ntemler uygulamıştır. Rusya bu gibi y÷ntemlere ağırlık verse de ayrılıkçı hareketleri destekleyerek i etnik çatışmalar çıkarmak bunlardan en g÷l÷ olanı olarak karşımıza çıkmıştır. Yani Rusya daha ÷nce de bahsedildiği gibi ayrılıkçı hareketleri desteklemeyi jeopolitik bir araç olarak kullanarak, eski SSCB coğrafiyasındaki kontrol÷n÷ s÷rekli artırarak ve “Rus dış politikası, ÷lkenin iktidardaki konumunu koruma ve diğer g÷l÷ devletlerin etkisini dengeleme hedefini takip ettiği”nden³⁰⁸ dolayı aslında sert ve yumuşak g÷c÷ kombine ederek akıllı g÷ olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.³⁰⁹

Batı’nın SSCB’nin dağılmasını fırsat bilerek, SSCB coğrafiyasındaki ÷lkelere doğru genişleme gibi emellerini engellemek için Putin, 2015’te resmi olarak kurulacak olan

³⁰⁷ Tecer, 2014

³⁰⁸ Lori Komshian, *Russian Foreign Policy And Smart Power*, (Prospect, 2013)

³⁰⁹ Komshian, 2013

Avrasya Ekonomik Birliği(AEB) adlı projeyi ortaya koymuştur. AEB'nin tam olarak sağlanması adına da Rusya için ekonomik ve jeopolitik refahı bir bakıma güvence altına alan Kazakistan, Beyaz Rusya ve Ukrayna kilit ülkeler olarak kabul edilmiştir. Lakin Ukrayna'nın yeni yönetimi Batı yanlısı olduğundan Ukrayna AEB'den ayrılmış, bu yüzden de aslında Putin Ukrayna'yı bölmeye çalışmıştır.³¹⁰ Rusya'nın Doğu Ukrayna'daki ayrılık faaliyetleri ile buradaki istikrarsızlaşmayı desteklemesi ve bunu takip eden süreçte Kırım'ı ilhak etmesi Polonya ve Baltık lkelerinde tedirginliğe sebep olmuş ve bu yüzden NATO'nun bu bölgelere savaş güçlerini yerleştirmesine n ayak olmuştur.³¹¹

AB ve Rusya'yı karşı karşıya getiren Ukrayna Krizi'nin başlarında AB yesi ülkelerin, Rusya'ya enerjiyle olan bağımlılıkları ile olan ekonomik ilişkileri sebebiyle çatışmadan yana bir tutum takınmamaları, Rusya'nın Ukrayna'daki olayları körükleyerek istikrarsızlığa destek olması ve nihayetinde Kırım'ın ilhakına giden süreçle AB'nin uluslararası ortamda verdiği tepkilerin yetersizliğinin bir nevi kanıtı olmuş ve AB'nin tutumunu değiştirmesine sebep olmuştur. AB'nin bu tutum değişikliğinin en büyük sebepleri olarak; Rusya'nın bu bölgede sergilediği tutumun, kendisinin doğu sınırlarında kurduğu dost ülkeler halkasını ve bölgede kurmaya çalıştığı bölgesel istikrar politikasını tehlikeye düşürmesi ve Rusya'nın, Avrupa sınırlarını güç kullanarak değiştirmeye çalışması olarak gösterilebilir.³¹² Yani, AB dış politikasının bir bakıma temelini oluşturan bu kıstasların Rusya tarafından Kırım'ın ilhakıyla çiğnenmiş olması, AB için bir kırılma noktası olmuştur.³¹³

Ukrayna Krizi, SSCB'nin dağılmasından bu yana, Avrupa'nın istikrarını ve güvenliğini doğrudan tehdit eden en önemli gelişme olduğundan dolayı AB tarafından Rusya'ya karşı izlenen politika iş birliğini ve aynı zamanda caydırıcılığı içermiştir. AB ncelikle, Rusya'nın bölgedeki faaliyetlerini engelleme adına ilk kozu olan ekonomik caydırıcılığı kullanmıştır. Bununla birlikte AB'nin, Rusya'yı tamamen dışlamanın bölgedeki çatışmayı tırmandırabileceğine dair düşüncesi, iş birliğini de caydırıcılıkla birlikte masaya yatırmasını gerekli kılmıştır. Sivil g ve diplomasi AB tarafından caydırıcılığın yanında bu sebeple etkinleştirilmiştir.³¹⁴ AB, Rusya'nın Ukrayna Krizi'nde sergilediği tutumdan dolayı Rusya'nın özellikle ekonomi alanında cezalandırılmasını

³¹⁰ Ulrich Speck, *German Power and Ukraine Conflict*, (Carneige Europe, 2015)

³¹¹ Speck, 2015

³¹² A.g.e.

³¹³ Neil MacFarlane & Anand Menon, *The EU and Ukraine*, (Survival: Global Politics and Strategy, 56:3, , 2014) 95-101

³¹⁴ Christopher Chivvis, *Deterrence in the New European Security Context*, 2015

gerektiğini düşünmüş, askeri müdahalelerden kaçınarak Rusya'yı Avrupa sistemi içinde tutmak istemiştir.³¹⁵ Ekonomik olarak AB, krizin başlarında Rusya ile başlatmış olduğu vize ve ortaklık anlaşması müzakerelerini askıya aldığını açıklamış ve böylece kriz karşısında kınamanın da ötesine geçebilecek politikaları uygulamaya sokabileceğini göstermiştir.³¹⁶ AB'nin uyguladığı yaptırımlar gereği, Rusya'nın silah satışı yapması, petrol ve doğalgaz sektöründe ileri teknolojiler kullanması, Rus bankalarının Avrupa sermaye piyasalarına erişimlerinin engellenmesi ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile Avrupa Yatırım Bankası'nın Rusya'daki yeni finans faaliyetlerini askıya alması gibi kararlar alınmıştır.³¹⁷

Kısıtlamalar ve yaptırımlar bağlamında şekillenen süreçte Rusya'nın Ukrayna müdahalesini kabullenemeyen AB, en uygun cevabın yaptırımlar olduğunu kabullenmiştir. Görüldüğü ve bahsedildiği gibi AB, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesine karşılık olarak genellikle askeri seçenekleri göz ardı etmiştir. Çünkü 2014'ten sonra AB'nin uyguladığı bu yaptırımlar Rusya'yı AB'den ve dünyadan dışlamama üzerine kurulmuştur. AB düzeyindeki ekonomik yaptırımlar, Rusya'yı dışlamak ve izole etmek yerine, Rus ekonomisinin dünya ve pek tabii AB ekonomisiyle entegrasyonun büyük ölçüde tamamlanmasından dolayı, Rus ekonomisi üzerinde hedeflenen etkiyi elde etme amacı taşımaktadır. Ayrıca değinildiği üzere AB ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler göz önüne alındığında, Rusya'nın Batı'dan kolayca yalıtılabilmesi de istenen veya mümkün olan bir durum değildir. Daha da derine gidilirse, AB'nin enerji yönünden Rusya'ya bağımlılığı, AB'nin bu noktada elini kolunu bağlamaktadır. Ekonomik yaptırımlarının zorunluluğunu bilincinde olan AB, bu bağıllık sebeplerinden dolayı Rusya ile bütün iletişimin ve ekonomik ilişkilerinin koparılması gerektiğinin farkındadır.³¹⁸ Rusya'ya uygulanan yaptırımların ne AB ülkelerini ne de dünya uluslararası finans ve küresel enerji arzını istikrarsızlaştırmayacağı görülmektedir. AB'nin yaptırımlarındaki asıl amacı, Ukrayna Krizi'ni askeri alandan kopararak ekonomik ve diplomatik alana çekip müzakere ve diplomasiyle çözmektir. Böylece Rusya da çok fazla zorlanmamıştır. Çünkü AB'nin diğer uluslararası problemlerin çözümü noktasında Rusya'ya ihtiyacı vardır ve eğer onu

³¹⁵ Chivvis, 2015

³¹⁶ BBC News, *AB Rusya'ya Kırım yaptırımları uygulama kararı aldı*, (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140317_ab_kirim)

³¹⁷ European Parliament, *Economic impact on the EU of sanctions over Ukraine conflict*, ([https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI\(2015\)569020_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI(2015)569020_EN.pdf), 2015)

³¹⁸ Stanislav Secieru, *Have EU Sanctions Changed Russia's Behaviour In Ukraine? On target?* (EU sanctions as security policy tools, 2015)

tamamen dışlarsa kendisinin de yalnız kalacağını farkındadır. Bahsedildiği üzere AB'nin tartışmayı askeri alandan çekip müzakere noktasına getirdiğinin kanıtı olarak, Almanya ve Fransa'nın Rusya ve Ukrayna'yı Minsk'te bir araya getirerek ateşkes anlaşmasının imzalanmasını sağlamaları gösterilebilir.³¹⁹ Ukrayna krizi, Soğuk Savaş'ın bitişinden beri uluslararası sistemdeki en önemli tartışmalardan biri olmakla birlikte AB'nin Rusya ile genişleme politikaları sebebiyle karşı karşıya kalmalarına sebep olan söz konusu durum Rusya'nın SSCB'den sonra kaybettiği jeopolitik etki alanını yeniden sağlama isteği ve özellikle Doğu Avrupa'ya nüfuz etme stratejisinden de kaynaklanmaktadır.³²⁰

Ukrayna Krizi'ne Rusya ve AB pencerelerinden baktıktan sonra ABD boyutunu da incelemek gerekmektedir. Tarih boyunca Ukrayna ve ABD ilişkilerine bakıldığında karşımıza derin ve çok yönlü ilişkiler çıkmaktadır. Aslında önceki bölümlerde de belirtildiği gibi ABD'nin Ulusal Güvenlik eski Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin, güçlü bir Ukrayna'nın sadece Ukraynalılara fayda sağlamayacağı aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenliği destekleyerek yeni bir Rus imparatorluğunun yükselmesini önlemeye yardımcı olacağını savunması ABD'nin yeni ve bağımsız Ukrayna ile ilişkilerini neden kuvvetlendirmek istediğine dair bizlere ışık tutmaktadır.³²¹ Nitekim 1994'te imzalanan Budapeşte Memorandumu ile Ukrayna'ya verilen siyasi güvenceler de bu duruma örnek teşkil etmektedir.³²² 20 yıl sonra yani Rusya'nın 2014'te Kırım'ın işgaline kadar dayanan Ukrayna Krizi'ndeki tavrı, ABD'li yetkililerin Ukrayna'nın uluslararası alanda tanınan sınırları içinde egemenliğine ve toprak bütünlüğüne verdiği desteği daha kesin ve sık ifade etmelerini sağlamıştır.

2014'teki bu krize kadar ABD, Ukrayna'daki hemen hemen bütün iç reformları desteklemiştir. Obama yönetiminde yetkililer, Yanukoviç hükümetini Euromaidan protestolarını bastırdığı için eleştirmiş; ABD'nin "temel insan hakları ve daha hesap verebilir bir hükümet için mücadelelerinde Ukrayna halkıyla dayanışma içinde olduklarını" belirtmişlerdir.³²³ Ayrıca Obama yönetimi Ukrayna'nın iç krizine ve Yanukoviç'in Şubat 2014'te Rusya'ya kaçmadan önce geçici bir hükümetin kurulmasına ilişkin müzakere kararını da desteklemiştir. Petro Poroşenko'nun Cumhurbaşkanlığı döneminde de Obama

³¹⁹ Hrant Kostanyan and Stefan Meister, *Ukraine, Russia and the EU Breaking the deadlock in the Minsk process*, (CEPS Working Document, 2016) 423

³²⁰ A.g.m. s.9

³²¹ Zbigniew Brzezinski, *The Premature Partnership*, (Foreign Affairs, Nisan 1994)

³²² Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Budapest Memorandum*, <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb&clang=en>

³²³ *Ukraine: Background, Conflict with Russia, and U.S. Policy*, Congressional Research Service, Nisan 2020

Yönetimi Ukrayna’da yeni yolsuzlukla mücadele kurumlarının kurulması da dâhil olmak üzere çok çeşitli yönetim ve ekonomik reformları desteklemiştir. O zamanki Başkan Yardımcısı Joseph Biden yönetimin bağımsız ve demokratik bir Ukrayna’yı desteklediğini göstermek adına krizden sonra Ukrayna ile dayanışmayı ve iç reformları teşvik etmek için Kiev’i birkaç kez ziyaret etmiştir.³²⁴

Ukrayna’daki krizlerin başlangıcından itibaren Obama yönetimindeki ABD, her iki tarafı da krize barışçıl ve demokratik çözümler bulmaya çağırmıştır. Obama 19 Şubat 2014’te Meksika’da yaptığı açıklamada Yanukoviç’i protestoculara şiddet uygulama noktasında uyarmış ve *"ABD, Ukrayna'daki anlaşmazlık süresince bütün taraflarla görüşmelerini sürdürecektir. Ve nihai amacımız Ukrayna halkının kendi isteklerini özgürce dile getirebildiklerinden emin olmaktır"*³²⁵ ifadelerini kullanmıştır. ABD hükümetinin krize verdiği bu tepkiler bir bakıma Rusya’nın olayın şüphelisi olarak ABD’yi görme eğiliminin önüne geçme çabasıdır. Her fırsatta Ukrayna’da hükümet ve muhalefet arasında uzlaşma sağlanmasından yana olmuştur. Nitekim uzun soluklu olmasa, protestocular kabul etmese ve Yanukoviç’in ülkeden kaçmasıyla sonuçlansa da 21 Şubat 2014’te AB siyasi arabuluculuğunun yardımıyla Yanukoviç muhalefetle uzlaşma imzalamıştır.³²⁶ Yanukoviç’in ülkeden kaçmasının ardından Ukrayna Parlamentosu tarafından sözcü Oleksander Turçinov geçici Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. Yanukoviç’in çöküşü ABD tarafından olumlu karşılansa da duruma temkinli yaklaşılmış, yeni gelen geçici hükümetin Ukrayna’daki siyaseti istikrara kavuşturmak için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

ABD, Ukrayna’nın finansal istikrarını sağlamak ve büyümesine katkıda bulunma amacıyla ilk olarak mali yardımları devreye sokmuş, 1 milyarı önden olmak üzere 15 milyarlık IMF desteği sağlamıştır. Daha sonra özgür, adil ve kapsayıcı seçimler yapılabilmesi için teknik destek sunmuş; yolsuzlukla mücadele ve çalınan varlıkların geri kazanımı noktasında yardımcı olmak adına Kiev’e uzman bir ekip göndermiştir. Ukrayna’daki yeni hükümetle ilişkileri sıkı tutmak isteyen ABD hükümeti hem Ukrayna’yı ziyaret etmiş hem de Başbakan Arseniy Yatsenyuk 12 Mart’ta Beyaz Saray’da Obama ile bir araya gelmiştir.³²⁷

³²⁴ A.g.m.

³²⁵ *Obama’dan Ukrayna Hükümetine Uyarı*, (<https://www.ihh.com.tr/haber-obamadan-ukrayna-hukumetine-uyari-333692/>)

³²⁶ *Ukrayna’da anlaşma sağlandı*, (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140221_ukrayna_1)

³²⁷ *President Obama Meets with Prime Minister Yatsenyuk of Ukraine*, (<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2014/03/12/president-obama-meets-prime-minister-yatsenyuk-ukraine>)

25 Mayıs'ta gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Petro Poroşenko ile Obama daha sonrasında Polonya'da bir araya gelmiş ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakını kabul etmediğini belirtmiştir. Ukrayna Krizi'nin başından itibaren ABD, Rusya'nın eylemlerinin hem uluslararası düzenin kurallarına hem de Ukrayna halkının isteklerine karşı olduğunu savunmuştur. Bu sebeple de hem AB hem de ABD Kırımın ilhakı ve Ukrayna Krizi'nde oynadığı rolden dolayı Rusya'ya karşı bir dizi yaptırım masaya yatırmıştır.³²⁸ ABD, bazı kişi ve şirketlere seyahat yasağı uygulayıp ülkedeki mal varlıklarını dondururken; AB de çoğu Putin'in yakın çevresinden olmak üzere birçok kişiye yukarıda da bahsedildiği gibi yaptırım uygulamıştır.³²⁹ Söz konusu yaptırımlar temelde fazla caydırıcılığı olmayan ve Rusya'nın politikalarında büyük bir değişikliğe sebebiyet vermeyen yaptırımlardı lakin Batı bu yaptırımlarla, Rusya'nın saldırgan tutumlarını devam ettirmesi halinde daha fazla yaptırım uygulamaya hazır olduğunu göstermiştir.

ABD'nin söz konusu krize ve Kırım'ın ilhakına karşı gösterdiği tutum ve sonuçları bakılırken NATO'nun tutumundan da bahsetmek gerekmektedir. Krizle birlikte Kırım'ın ilhakına giden süreçte NATO Konseyi 17 Mart'ta toplanmış ve Ukrayna'daki referandumun yasadışı ve gayri meşru olduğunu, Ukrayna Anayasası'nı ve uluslararası hukuku ihlal ettiğini ve birlikteki müttefiklerin de referandumun sonuçlarını kabul etmediğini bildirmiştir.³³⁰ Ayrıca NATO, Rusya ile bütün sivil ve askeri iş birliklerini askıya aldığı duyurmuştur. Kiev'deki geçici hükümetin Ukrayna'nın doğusunun kontrolünü yeniden alma çabalarını desteklemek isteyen ve bu bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin Rusya tarafından desteklendiğinden emin olan ABD, Rusya ile sınırlarını paylaşan NATO üyesi ülkelerde askeri varlığını artıracak girişimlerde bulunmuştur. Bu minvalde Litvanya'ya F-15 savaş uçakları, Polonya'ya 300 personel ve F-16 uçağı, bölgedeki durumu izlemek için erken uyarı uçağı AWACS ve 173. Piyade Tugayı'ndan 600 askeri eğitim tatbikatları için Polonya ve Baltık ülkelerine göndermiştir. Ayrıca ABD Donanması ortak tatbikatlar için USS Taylor Firkateynini de Karadeniz'e göndermiştir.³³¹

³²⁸ Michał Woźniak, *The Ukraine Crisis and Shift in US Foreign Policy*, (International Studies Interdisciplinary Political And Cultural Journal, 2016)

³²⁹ *Kırım Krizi: ABD ve Rusya'dan karşılıklı yaptırımlar*, (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140320_abd_rusya_yaptirimlar)

³³⁰ Woźniak, 2016

³³¹ *ABD, Polonya'ya savaş jetleri gönderiyor*, (<https://www.dunyabulteni.net/avrupa/abd-polonyaya-savas-jetleri-gonderiyor-h291933.html>)

ABD'nin Ukrayna Krizi'nden sonraki politikaları yaptırımlarla ve güçlü ifadelerle sınırlı kalmıştır. Bunun sebebi olarak Ukrayna'nın AB'ye nazaran ABD için hem askeri hem ekonomik olarak daha az önemli olması gösterilebilir. AB sadece söylemlerinde değil Rusya'ya karşı yaptırımlarında da isteksiz davranmıştır. Ukrayna Krizi ABD için sadece Ukrayna ve Rusya arasındaki bir sorun olarak değil, ABD'nin dünya çapında güvenilirliği için önemli bir noktadır.³³² 14 Ocak 1994'te İngiltere, ABD ve Rusya arasında imzalanan Üçlü Anlaşma'daki egemenliğin, toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığın tehdit edilmesi durumunda Ukrayna'ya desteğin zorunlu kılınması bile İngiltere ve ABD için Rusya'ya karşı hareket etme isteksizliğini ortadan kaldıramamıştır.³³³ Zaten bugün bile Orta Doğu gibi sıkıntılı bölgelere bakıldığında ABD Rusya iş birliğinin olması da karşılıklı gösterilebilecek reaksiyonların önünü tıkamaktadır. Ukrayna'nın Rusya için ne denli önemli olduğu düşünüldüğünde Putin'in Rus çıkarlarını korumak için güç kullanmak zorunda kalsa da durmayacağı görülmektedir. ABD, Ukraynalıların demokrasi ve batı arzusunu desteklemek istese de Rusya ile büyük bir çatışmayı göze almamaktadır. Ancak söz konusu krizle birlikte NATO'nun kendisine bölgede yeniden organize olma fırsatı yarattığı da yadsınamaz bir gerçektir. “ABD’yi içerde Rusya’yı dışarda, Almanya’yı ise aşağıda tutma” amacıyla kurulan NATO’nun gerekliliğinin sorgulandığı bu zamanlarda Ukrayna Krizi bölgede bir şeylerin değiştiğini ortaya koymuştur.³³⁴ Güçlü ekonomisi ve AB’deki lider rolüyle Almanya artık aşağıda değildir, geniş gaz kaynakları ve Avrupa’daki büyük yatırımlarıyla Rusya artık dışarda değildir. Asıl soru ise artık ABD’nin içerde olmak isteyip istememesidir.

Almanya Rusya'ya tehdit değil bir fırsat olarak bakmakta ve Alman endüstrisi Rusya'ya ihtiyaç duyarken; Almanya, Rusya ve Avrupa arasına yeni bir demir perde yerleştirmeyi istememektedir. Kırım'ın ilhakından sonra Polonya'ya 2 NATO tugayı yerleştirmeyi teklif eden Polonya Dışişleri Bakanı Rodoslaw Skorski'nin önerisi Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier tarafından “Ruslara bizi antlaşmaları ihlal etmekle suçlayacak herhangi bir neden vermemeliyiz” diyerek tam da bu nedenle

³³² Woźniak, 2016

³³³ *The US-Russia-Ukraine Trilateral Statement and Annex*, (

³³⁴ NATO'nun Birinci Genel Sekreteri Hasting Ismay NATO'nun amacını bu şekilde tanımlamıştır. “to keep the Russians out, the Americans in, and the Germans down.” Ayrıntılı bilgi için Bkz. (<https://www.nationalreview.com/2017/07/nato-russians-out-americans-germans-down-updated-reversed/>)

reddedilmiştir.³³⁵ Alman Hükümeti bu tarz reaksiyonların Rusya'yı daha çok kışkırtacağını düşünmüştür. Bölgedeki Almanya-Rusya ortaklığı ABD'yi ne kadar rahatsız ediyorsa Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de o kadar rahatsız etmektedir. Almanya ve Rusya iş birliğinin devamı halinde bölgede ABD tarafından en stratejik ülke konumunda bulunan Polonya için AB'ye üyelik ne kadar önemliyse Rus-Alman itilafı arasında kalmak da o kadar sıkıntılıdır. Hem Polonyalılar hem de diğer Doğu Avrupa ülkeleri tarihi düşmanlarından birinin veya her ikisinin etki alanına girmekten doğal olarak çekinmiştir.³³⁶ Obama'nın Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerini NATO'nun 5.maddesi uyarınca yalnız bırakmayacağını üzerine basarak söylemesinin ardından Polonya bölgede Rus emperyalizmini engelleyecek lider ülke konumunda arkasındaki desteği bilerek daha rahat edecektir.³³⁷

“Rusya dışındaki diğer ülkelerin bu tutumlarına rağmen Putin'in SSCB'nin dağılmasını 20.yüzyılın en büyük felaketi olarak nitelendirmesi bölge ülkelerinin yukarıdaki korku içerikli tutumlarında haklı olduklarının da bir nevi göstergesidir.”³³⁸ Rusların neredeyse %65'inin Kırım ve Doğu Ukrayna'yı Rus bölgesi olarak kabul etmesi Rusya'daki SSCB özleminin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.³³⁹ SSCB'nin dağılmasını bir trajedi olarak gören ve Rus İmparatorluğu'nun yeniden inşa etmek isteyen Putin'in yurtdışı müdahalesine fırsat bulduğu bu durumlar iyi incelenmelidir. Statükoyu değiştirmek isteyen ülkelerin ilk hedefi olan Ukrayna gibi küçük ülkeler dünya düzenini korumak isteyen ülkeler tarafından korunmalıdır.³⁴⁰

Ukrayna Krizi'nin Türkiye'deki etkileri öncelikle Kırım ve Türkiye arasındaki tarihsel bağlar sebebiyle Kırım'da yaşayan Tatar halkının durumuna yoğunlaşmaktadır. Bugün Türkiye, birçok Kırım Tatarının ikinci ülkesi konumundadır. Sürgün sırasında ve sonrasında Türkiye'ye 2 milyondan fazla Kırım Tatarı göç etmiştir.³⁴¹ Ukrayna'da krizin patlak vermesiyle Türkiye, Karadeniz'deki son gelişmeler ve Kırım Tatarlarının durumu konusunda endişelenmiş ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Bu bağlamda

³³⁵ Nikoaus Blome, *Searching for Deterrence: Ukraine Crisis Exposes Gaps Between Berlin and NATO*, (Spiegel Online International, 2014)

³³⁶ Blome, 2014

³³⁷ Peter Baker and Rick Lyman, *Obama in Poland, Renews Commitment to Security*, (The New York Times, 2014, <https://www.nytimes.com/2014/06/04/world/europe/obama-in-europe.html>)

³³⁸ *Putin, before vote, says he'd reverse Soviet collapse if he could: agencies*, (<https://www.reuters.com/article/us-russia-election-putin/putin-before-vote-says-hed-reverse-soviet-collapse-if-he-could-agencies-idUSKCN1GE2TF>)

³³⁹ Anton Barbashin and Hannah Thoburn, *Putin's Brain*, (Foreign Affairs, 2014)

³⁴⁰ Woźniak, 2016

³⁴¹ Henryk Jankowski, *Crimean Tatars and Noghais in Turkey*, International Committee for Crimea, (<http://www.iccrimea.org/scholarly/jankowski.html>)

da “Türkiye'nin Kırım Tatar Türkleri için gerçek bir garantör ülke durumunda olduğu söylenebilmektedir.”³⁴² Ukrayna Krizi'nden sonra, Türkiye adına yapılan açıklamalarda, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü her zaman savunulmuş ve Kırım'da yaşayan Türk halkının can güvenliğine dair kaygılar her fırsatta dile getirilmiştir.³⁴³

Ukrayna Krizi'nin Türkiye'ye etkileri konusunda bir diğer boyut ise Rusya ile olan ilişkilerdir. Türkiye ve Rusya'nın komşuluk ilişkileri iki ülkeyi etkileşim halinde tutmaktadır. İçinde bulundukları bölgelerin geleceğini şekillendirmede etken oldukları görülmektedir. İki ülkenin tarih boyunca birçok savaşta karşı karşıya gelmesinin yanı sıra, jeopolitik etki alanları da karşı karşıya gelmiştir. Bununla birlikte Türk-Rus ilişkilerinde dostluk ve iş birliğinin yaşandığı dönemlerin olduğu da unutulmamalıdır. Kurtuluş Savaşı'nda ve Milli Mücadele yıllarında Rusya'nın Anadolu'ya sağladığı siyasi ve ekonomik destek bu duruma örnektir.³⁴⁴ 1970'lerde iki ülke arasında sağlanan çok yönlü ekonomik iş birliği ve siyasi diyalog da bir diğer örnektir.³⁴⁵ Yani Türkiye ve Rusya'nın son 45 yıldaki ilişkilerinin seyri ufak tefek olumsuzluklar dışında pozitif yönde olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye ve Rusya arasındaki siyasi iş birliği giderek yükselmiştir. “Ekonomik açıdan bakacak olarak 2019 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2018'e kıyasla yüzde 2,5 artışla 21,7 milyar dolara yükselmiştir.”³⁴⁶ Yani ekonomik olarak da ilişkiler pozitif yönde seyretmektedir. Bu tablo içinde enerji iş birliği özlü bir yer tutmaktadır. Çünkü İkinci Bölümde de rakamlarla anlatıldığı üzere Türkiye'nin enerji ihtiyacını büyük oranda karşılayan Rusya ayrıca, Türkiye'deki ilk nükleer santralinin de yapımcısıdır.³⁴⁷ Türkiye ve Rusya, bölgede istikrarı ve barışı korumak, ekonomik ve sosyal hayatı güçlendirilmek adına çıkar ortağı sayılmaktadırlar. Bu duruma örnek olarak da “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü” ve “Karadeniz'de Askeri İşbirliği(BLACKSEAFOR)” verilebilir. Bu gibi ortak özelliklerin yanı sıra iki ülke ulusal çıkarlar bazında bölgede birbirine rakiptir. Örneklere bakıldığında bazı temel meselelere ve dünyaya olan bakışları bu kadar ortaklığa rağmen her zaman aynı değildir. İki ülke arasında, “Kafkaslar'da Yukarı Karabağ”, “Balkanlar'da Kosova”, “Orta Doğu'da Suriye”, “Doğu Akdeniz'de Kıbrıs” gibi konularda fikir ayrılıkları olduğu bilinmektedir. Ukrayna

³⁴² Orhan Gafarlı, *Kırım Krizi ve Türkiye*, (Bilgesam, 2014)

³⁴³ Gafarlı, 2014

³⁴⁴ Ayhan Cankut, *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri*, (International European Journal of Managerial Research Dergisi, Cilt 2, Sayı 2)

³⁴⁵ Erhan Büyükkakıncı, *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye Rusya İlişkileri*, (Der. Faruk Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları)

³⁴⁶ *Rusya Türkiye Ticaret Hacmi*, (<https://tr.sputniknews.com/rusya/202001081040981231-rus-turk-ticaret-hacmi-2019da-217-milyar-dolara-yukseldi/>)

³⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz. <http://www.akkunpp.com/>

Krizi ve Kırım'ın ilhakından sonra iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarına bir yenisi daha olarak Kırım da eklenmiştir. Ukrayna'da başlayan kriz, 16 Mart 2014'te Kırım'da yapılan sözde referanduma %97 oranında bir katılımı Kırım'ın Rusya ile birleşmesine ve sonrasında Rusya tarafından fiilen ilhak etmesine doğru gitmiştir. Bu süreçte artık Rusya, Kırım'ı yönetim ve kontrolü altına almıştır.³⁴⁸

Türkiye bu ilhakı tanımamış ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ek olarak Türkiye, Kırım Tatar Türkleri için onların çıkarlarının gözetilmesini istemiş ve kendi topraklarında huzur ve güvenle yaşamalarını istemiştir. Türkiye söz konusu krize diplomatik yollarla çözüm aranmasını daima savunmuştur. Bunu yaparken de Rusya'yı tam anlamıyla devre dışı bırakmamış, iletişim kanallarını açık tutmuştur.³⁴⁹ Türkiye'nin söz konusu yaptırımlara tarafsız duruşunun sebebinin ekonomik olmadığı, siyasi tarafsızlığı sağlayarak dengeyi bozmak istememesi olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden de krizden sonraki dönemde Türk-Rus ilişkilerinde ciddi sorunlar oluşmamıştır. Hatta Suriye üzerindeki görüş ayrılıkları bile iki ülke arasındaki ilişkilerde büyük bir krize yol açmamıştır. Bu duruma en önemli örneklerden biri, enerji konusunda ikili ilişkilere verilen önem ve doğal gaz fiyatında indirimle gidilmesi konusundaki sözleri ile Putin'in Aralık 2014'te Türkiye'yi ziyaret etmesidir. "Putin bu ziyaretinde Rus gazını Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya gönderecek olan Güney akım Projesi'ni iptal ettiğini bunun yerine gazın Türkiye'den geçmesini öngördüğü Türk akım projesini hayata geçireceklerini açıklamıştır."³⁵⁰ Ancak, ikili ilişkilerdeki bu olumlu tablo 2015'teki "Uçak Krizi" ile tersine dönmüştür. "24 Kasım 2015'te Rusya Hava Kuvvetleri'ne ait Sukhoi Su-24M tipi uçağı sınır ihlali yaptığından Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi ikili ilişkilerde gerginliğin artmasına sebep olmuştur."³⁵¹ Söz konusu krizde Rusya'nın daha saldırgan bir politika izlemesi, Türkiye'nin, Ukrayna Krizi'yle ilgili açıklamalarında daha eleştirel hale gelmesine sebep olmuştur.³⁵² Türkiye-Rusya ilişkilerinin girdiği bu açmaz Türkiye-Ukrayna ilişkilerinde iyileşmelere yol açmıştır. Hatta Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko Mart 2016'da TRT World'deki konuşmasında Türkiye ile Ukrayna arasındaki

³⁴⁸ Chandra Rekha, *The Crimean Referendum: Setting The Stage For Restoration Of Russia's Lost Glory*, (In Focus, 2014)

³⁴⁹ Ali Konak, *Kırım'ın İlhakı İle Sonuçlanan Ukrayna Krizi Ve Ekonomik Etkileri*, (Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 2019)

³⁵⁰ Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Güney Akım Projesi'nin İptal Edildiğini Açıkladı, (http://www.dogalgaz.com.tr/yayin/0/rusya-devlet-baskani-vladimir-putin-guney-akim-projesinin-iptal-edildigini-acikladi_6902.html#.XwCNgSgzIU)

³⁵¹ Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı? (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu)

³⁵² A.g.e.

ilişkilerin geçmişte bu seviyeye ulaşamadığını belirterek “*Biz Türkiye ile stratejik ortağız*” ifadesini kullanmıştır.³⁵³

Ukrayna Krizi’nin Türkiye üzerindeki etkilerine ve özellikle Karadeniz Bölgesi’ndeki sonuçlarına değinirken öne çıkan iki önemli başlık, Türkiye’nin enerji güvenliği ve Karadeniz havzasının geleceğidir. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere, doğal gaz ihtiyacının yüzde 55-60’ını sadece Rusya’dan karşılayan Türkiye için Ukrayna’nın dengesiz durumu TürkAkım gibi Rusya ile gaz alışverişi doğrudan yapmadan önce riskli bir durum olarak görülmektedir. Karadeniz havzasının istikrarı ise Ukrayna Krizi’nin Türkiye üzerindeki etkileriyle ilgili bir diğer temel konudur. Karadeniz Havzası genellikle içinde çatışma veya tartışma olmayan istikrarlı bir coğrafi bölgedir. Rusya da bu coğrafyada Türkiye’nin en önemli komşusu ve ticari ortağı konumunda bulunmaktadır. Ukrayna Krizi’nden sonra yaşanan gelişmeler Karadeniz’in istikrarı konusunda bölge ülkelerinde endişeye sebep olmuştur. Özellikle Kırım’ın ilhak edilmesi, birçok aydın tarafından yeni bir soğuk savaşın başlangıcı olarak kabul edilmiştir.³⁵⁴ Karadeniz Havzası’nda yaşanabilecek potansiyel bir çatışma, en çok Türkiye’de hissedileceğinden, Türkiye’nin tutumu, özellikle Kırım’ın işgalinden sonra çok önemli bir hale gelmiştir. Bu noktada Türkiye’nin izlediği politikanın dengesi, Rusya ile Türkiye arasındaki çatışmayı engellemiştir.

Karadeniz’in güvenliği ile ilgili bir diğer konu ise Ukrayna Krizi ile birlikte öne çıkan Montrö Boğazları Sözleşmesi’dir. ABD’nin Montrö Sözleşmesini değiştirme yönündeki tutumu ve gayri resmi beklentileri hakkındaki ifadeleri sözleşmenin, Karadeniz’deki Batı-Rusya rekabeti çerçevesinde gündemde kalabileceğini göstermektedir. Türkiye bir NATO ülkesi olmasına rağmen Montrö Boğazlar Sözleşmesi tarafından sağlanan haklardan vazgeçmek istememiştir. Çünkü Karadeniz’de gerilimi artıracak her türlü askeri harekete karşıdır.³⁵⁵ Bugün bakıldığında Rusya ve Türkiye ilişkileri krizden sonra önem kazanmıştır. İki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek adına birçok üst düzey seyahat düzenlenmiştir. Bu durum, Türkiye’nin Karadeniz havzasına olan ilgisini koruması adına, olumlu sonuçlar doğurmuştur.

³⁵³ Poroşenko’dan Türkiye ile stratejik ortaklık vurgusu,

(<https://www.trthaber.com/haber/dunya/porosenkodan-turkiye-ile-stratejik-ortaklik-vurgusu-238876.html>)

³⁵⁴ Taras Kuzio And Paul D’anieri, Towards a New Cold War? (<https://www.e-ir.info/2018/06/23/towards-a-new-cold-war/>)

³⁵⁵ Gürsel Tokmakoglu, *Gerçekle Yaratılmışın Kısacında Montrö*, (Politik Merkez, 2018)

5. TÜRKİYE’NİN ENERJİ MERKEZİ OLMA HEDEFİ: JEOPOLİTİK, TÜRK AKIM VE UKRAYNA KRİZİ EKSENİ

Bu bölüm tezin ana konusunu oluşturacak olup hem kavramsal çerçeve hem zaman sınırlaması hem de proje bazlı bir inceleme sunacaktır. İlk olarak Türkiye ve Rusya’nın enerji politikalarının şekillenmesinde Jeopolitiğin ve Ukrayna Krizi’nin etkilerine bakılacak; sonrasında TürkAkım projesinin Türkiye, Rusya, AB ve Ukrayna için anlamının ne olduğunu, enerji politikalarında ne gibi değişikliklere yol açacağı “Türkiye-Rusya-AB ve Ukrayna Dörtgeninde Türk Akım” başlığı altında incelenecek; son olarak da TürkAkım projesi jeopolitik ekseninde incelenerek Türkiye’nin enerji merkezi olma hedefini ne derece gerçekleştirilebileceği incelenerek çalışma sonlandırılacaktır.

5.1. Türkiye ve Rusya’nın Enerji Politikalarının Şekillenmesinde Jeopolitiğin ve Ukrayna Krizi’nin Etkileri

Son yirmi yıldır ne kadar çalkantılı olsa da hızlı ve etkileyici ekonomik büyüme ve gelişme yaşayan Türkiye, bu gelişmelerin bir sonucu olarak, şu anda dünyanın 16. büyük ekonomisidir.³⁵⁶ Türkiye’nin coğrafi konumu, Doğu ile Batı ve Kuzey ile Güney arasındaki bağlantıda tarih boyunca önemli rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünden bu yana Türkiye; siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümlere uğramıştır. Türkiye’nin stratejik coğrafi konumu da çeşitli endüstrilerin ekonomik gelişimi için güçlü bir temel oluşturmuştur. Ülkede meydana gelen ekonomik gelişmeler ve artan nüfus, enerji kaynaklarına olan talebi de önemli ölçüde artırmıştır. Bu sebeple Türkiye enerji piyasası için güvenilir enerji yolları yaratmaya kendisini motive etmiştir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Türkiye şu anda dünyanın en büyük enerji tüketicilerinden biri konumuna gelmiş ve bu tüketim sürekli olarak artmaya devam etmiştir ve etmektedir. Daha önceki bölümlerde BP’nin raporunda yola çıkılarak incelendiği üzere Türkiye şu anda toplam doğal gaz ihtiyacının % 98’ini Rusya, İran ve Azerbaycan gibi ülkelere ithal ederek karşılamaktadır.³⁵⁷ Türkiye, enerji stratejilerini uygulama noktasında benzersiz coğrafi konumunun avantajlarından da yararlanmakta ve hükümet enerji stratejisi programına yatırım yapmak isteyenler için teşvik edici ve istikrarlı bir yatırım ortamı yaratmaya çalışmaktadır. Bunun sonucu olarak da Asya ve Avrupa’nın kesiştiği konumda bulunan Türkiye, enerji diplomasisini yapılandırmaya başlamıştır. Türkiye bu tür enerji tabanlı

³⁵⁶ 2020’nin en güçlü ülkeleri listesi açıklandı, (<https://tr.euronews.com/2020/06/18/2020-nin-en-guclu-ulkeleri-listesi-aciklandi>)

³⁵⁷ BP Statistical Review of World Energy, 2020

jeopolitik politikaları uygulamak için değerli konumunu kullanmakta ve bu nedenle ülke hızla Hazar havzasından ve Orta Doğu'dan Avrupa enerji pazarına kadar hidrokarbon kaynakları için ana enerji yollarından biri haline gelmektedir. Türkiye'nin enerji diplomasisi, “Bakü-Tiflis-Ceyhan(BTC)” ham petrolü ve “Bakü Tiflis Erzurum(BTE)” doğal gaz boru hatlarının uygulanmasıyla bu hedeflere ulaşmıştır. Bu boru hatları ile Türkiye Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarına erişmiş, Gürcistan ve Azerbaycan ile yakın ekonomik bağlar kurmuştur.³⁵⁸ Mevcut enerji altyapısının başarılı bir şekilde işletilmesi, yeni enerji projeleri teklifleri için uygun ortam oluşturmuş; Türkiye'nin “Güney Gaz Koridoruna(GGK)” aktif katılımına, yeni projelerin hızla uygulanmasına ve gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. “Trans-Anadolu(TANAP)” gaz boru hattı projesinin inşası ve GGK'nın geliştirilmesi, Türkiye'nin sadece Avrupa enerji pazarında stratejik bir geçiş ülkesi ve etkili bir oyuncu olmasını teşvik etmekle kalmayacak; İran, Irak, Türkmenistan ve Kazakistan gibi diğer kaynak zengini ülkeleri de gaz rezervlerini Avrupa enerji pazarına sunma projesine katılmaya doğru motive edebilecektir.

Ukrayna Krizi'nden sonra Kırım'ın ilhakını takip eden ve Batı'nın Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımları izleyen süreçte, “1 Aralık 2014 tarihinde Üst Düzey İş Birliği Konseyi (ÜDİK) Toplantısı sebebiyle Türkiye'yi ziyaret eden Putin, Bulgaristan ve AB'nin olumsuz tutumlarına atıfla, Güney Akım projesinin yerine TürkAkım'ın düşünüldüğünü açıklamıştır.”³⁵⁹ Türkiye'nin enerji transferinde merkez ülke olma hedeflerini karşılayabilecek projenin duyurulmasının ardından geçen 6 yılda bugün TürkAkım'ın vanaları açılmış ve Rusya'dan Türkiye'ye gaz akışı sağlanmıştır.³⁶⁰

Türkiye jeopolitik olarak Asya, Avrupa ve Orta Doğu bölgeleri arasında yer aldığı için, enerji boru hatlarına anahtar erişimi olan önemli bir enerji geçiş koridoru ve enerji merkezi olmayı hedeflemektedir. Ayrıca, enerji kaynaklarını güvence altına almak için, gaz ve petrol kaynaklarını çeşitlendirmek ve depolama tesislerini genişletmek istemektedir. Türkiye bu hedeflerini gerçekleştirmek, transfer merkezi haline gelerek enerji güvenliğini çeşitlendirip sağlayabilmek ve Avrupa enerji güvenliğini koruyabilmek için AB ile anlaşmalar imzalamıştır. Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığı, pahalı gaz fiyatları ve Rusya

³⁵⁸ Muhammed Emin Kocaman, *Hazar Havzası'nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği*, (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi), s.152-171

³⁵⁹ Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Güney Akım Projesi'nin İptal Edildiğini Açıkladı, (http://www.dogalgaz.com.tr/yayin/0/rusya-devlet-baskani-vladimir-putin-guney-akim-projesinin-iptal-edildigini-acikladi_6902.html#.Xwm1gygzblIV)

³⁶⁰ Türk Akım doğalgaz boru hattı açıldı: 'Türkiye ile Rusya arasındaki işbirliğinin son nişanesi', (<https://tr.sputniknews.com/turkiye/202001081040982030-turkakim-dogal-gaz-boru-hatti-acilisi-erdogan-putin-turkiye-rusya-isbirligi/>)

ile Ukrayna arasındaki çatışma Avrupa enerji güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmiş, Avrupa'nın enerji güvenliği için yeni stratejiler oluşturmalarına vesile olmuştur.³⁶¹ Bu stratejilerinden biri de Avrupa'nın GGK'nin uygulanmasını tam olarak destekleme kararıdır. Avrupa Komisyonu'nun 2020 Enerji Stratejisi Programı, GGK projesi kapsamında TANAP ve TAP gaz boru hattı projelerinin enerji işbirliği ve inşaatının destekleneceğini açıkça belirtmektedir.³⁶² AB'nin bu stratejisi, GGK projesi Hazar havzasına, İran ve Irak gibi Orta Doğu ülkelerine ulaşmada potansiyel bir bağlantı olarak görülmüştür. İran'a yönelik yaptırımlar kaldırıldığından, GGK aracılığıyla İran'ın AB'nin enerji pazarına katkıda bulunması beklenmektedir. Azerbaycan ve Türkiye'nin bu stratejinin uygulanmasındaki rolü çok önemlidir ve bu ülkelerin her ikisi de çevredeki gaz zengini ülkeleri GGK projesine katılmaya teşvik etmiştir. AB ise, GGK projesiyle birlikte yakın gelecekte Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir.³⁶³

Hazar havzası ve Orta Doğu bölgelerinden enerji üreten ülkeler, Avrupa enerji pazarına ulaşmaya çalışmaktadır. Bu yüzden de Türkiye'nin gelecekte bu bölgeler arasında enerji transferinde kilit bir konumda olacağının farkında olmakla birlikte Türkiye'nin enerji çıkarlarını da dikkate alma konusunda isteklidirler. Bu noktada, Ukrayna Krizi'nin yaratmış olduğu bu fırsat ortamında, Ukrayna'nın yerine geçmek isteyen ve Avrupa'nın en büyük enerji transfer ülkelerinden biri olmayı planlayan Türkiye; Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve diğer ülkelere gelen doğal gaz kaynaklarının, Avrupa enerji pazarına ulaşması için kendi topraklarının kullanılmasını istemektedir.³⁶⁴ Türkiye, Avrupa'nın enerji güvenliği endişelerine en iyi çözümlerden biridir ve ülke İran ve Hazar havzasındaki ülkeler için bu gibi bir enerji ittifakını düşünceleri için rahat bir siyasi iklim oluşturmada aktif rol oynamaya başlamıştır. Bu noktada Türkiye'nin, Rusya'nın kendi toprakları üzerinden Avrupa enerji pazarına ulaşması için de aynı siyasi ortamı oluşturmaya çalıştığını belirtmek gerekmektedir.

TürkAkım doğal gaz projesi Rusya'nın Avrupa pazarına alternatif bir geçiş yolu inşa etmesi ve Ukrayna'yı by-pass etmesi açısından önem arz etmektedir.³⁶⁵ Lakin

³⁶¹ Cemal Kakışım, *Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası*, (Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(2), 2019) s.460-472

³⁶² Goran Floridan, *Improvements in the development of a common European energy policy in the years 2007-2011*, (Journal of Comparative Politics, 6(1), 2013) s.43-60

³⁶³ Kakışım, 2019

³⁶⁴ Samuel R. Schubert, Johannes Pollak ve Elina Brutschin, *Two futures: EU-Russia relations in the context of Ukraine*, (European Journal of Futures Research, 2(1), 2014) s.1-7

³⁶⁵ Erdal Karagöl, Mehmet Kızılkaya, *The Turkish Stream Project in the EU-Russia-Turkey triangle*, (Insight Turkey, 17(2), 2015) s.57-65,

çalışmada bahsedildiği üzere, Türkiye ve Rusya arasındaki uçak krizi sırasında, TürkAkım boru hattının uygulanması ertelenmiş ve sonuç olarak Rusya'nın Türkiye toprakları üzerinden alternatif bir boru hattı inşa etme planı geçici olarak durmuştur. Boru hattı projeleri için kilit jeopolitik konumunun farkında olan Türkiye, doğal gaz rezervlerine olan talebini garanti etmek istemektedir. AB'nin enerji güvenliği noktasındaki çıkarlarını iyi kullanan Türkiye, bölgesel enerji projelerine mümkün olduğunca çok sayıda enerji zengini ülkeyi dâhil etmek istemektedir. Bütün bunlardan hareketle, enerji politikası konusundaki stratejileri ile Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji iş birliği kavşakları arasındaki enerji savaşının merkezinde olacaktır.³⁶⁶

Enerji kaynaklarına erişim, tedarik ve geçiş, üretim teknolojisi, lojistik tedarik hatlarının durumu, işleme tesisleri ve transit altyapılarına ilişkin bir konu olan enerjinin jeopolitiği, uluslararası ilişkilerin ana bileşenlerinden biridir.³⁶⁷ Olası işbirliğinden ortak kazanımlar enerji jeopolitiği açısından önemli olsa da bu noktada yani Rusya, Ukrayna ve AB açısından bakıldığında güvensizlik ve rekabetle sınırlı bir alan karşımıza çıkmaktadır. Doğal gaz transferinin genellikle boru hatlarıyla sınırlı kalması sebebiyle kaynak sahibi ülke tedarikçisiyle genellikle uzun vadeli ilişkiler taahhüt etmek istemektedir. Rusya'dan ithal ettikleri doğal gaza bağımlı olan Ukrayna ve AB'nin; doğal gaz tedariklerini güvence altına almak, makul fiyat ödemek, anlaşmanın kesintisiz olarak devam etmesini sağlamak, Rusya'nın söz konusu kaynaklarını yeri geldiğinde dış politikada bir silah olarak kullanmasından dolayı oluşan güvensizlik ortamında kaynak çeşitliğine gitmek gibi temelde dört ana hedefi vardır.³⁶⁸ Lakin Rusya'nın kaynaklarını politik bir silah olarak kullanması konusu da sınırlıdır. Çünkü her şeyden önce Rusya, Ukrayna'nın AB'ye yaptığı teslimatın aksamasını istememektedir. Çünkü Rusya ve Ukrayna tek ülke çatısı altındayken (SSCB), Rusya ve Ukrayna'yı birbirine bağlayan transit boru hatları sadece transit olarak değil, aynı zamanda tedarik boru hatları olarak da inşa edilmiştir. İç kaynaklardaki herhangi bir kesinti, boru hatlarındaki basıncı değiştireceğinden harici geçiş için sorunlara neden olabilmektedir.³⁶⁹

Rusya-AB ilişkileri asimetrik karşılıklı bağımlılık ile karakterize edilmektedir. Enerji (petrol ve özellikle doğal gaz), Rusya'yı daha eşit ve daha önemli hale getirdiği için

³⁶⁶ Emil Souleimanov ve Josef Kraus, *Turkey: An important East-West energy hub*. (Middle East Policy, 19(2), 2012) s.157-168

³⁶⁷ Melvin Conant, Fern R Gold, *The Geopolitics of Energy*, (Westview Press 1978) s.3-5

³⁶⁸ Hanns Maul, *Oil and influence: The oil weapon examined: Introduction*, (The Adelphi Papers, Sayı 15, 2008)

³⁶⁹ A.g.m.

Rusya'nın güç yeteneklerini artırmanın bir yolu olmuştur. Rusya ayrıca AB'ye enerji satışından elde edilen büyük gelirlere de bağlıdır. Eğer AB'nin Rus enerjisi ithalatı azalır, Rusya gelirlerinin önemli bir kısmını kaybedecektir ve bu korku Rusya'yı otoriter politikalara yönlendiren itici güç olabilecektir.

Rusya, SSCB dağıldıktan sonra eski SSCB coğrafyasındaki ülkelerde etkisini sürdürmek ve Rusya'nın uluslararası ortamda kabul görmesini sağlamak adına enerjiyi politik ve ekonomik olarak önceliği haline getirmiş ve enerji Rusya'nın yumuşak gücünün temeli haline gelmiştir.³⁷⁰ Sahip olduğu coğrafi ve jeopolitik konum sebebiyle Rusya zengin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmakla birlikte içerisinde bulunduğu bölgede diğer kaynaklara da yakın bir konumdadır. SSCB dağıldıktan sonra Rusya, daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere “yakın çevre” politikasını izlemiş ve SSCB'den ayrılan ülkeler üzerinde etki kurmaya, onları kendine bağlamaya çalışmıştır. Bu yüzden de sahip olduğu enerji üstünlüğünü kullanarak Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelerle enerji işbirliklerine dayanan anlaşmalar imzalayarak ekonomik açıdan gelir elde etmeye çalışmıştır.³⁷¹ Batılı devletlerin enerji kaynakları açısından zengin olan bölgelere doğru olan eğilimleri Rusya'nın bölgedeki gücünü zayıflatmış ve Rusya, dünya üzerindeki enerji kaynaklarını kontrol etme noktasında İran, ABD, Türkiye gibi devletlerle rekabet etmiştir. Avrasya'da etki sağlamaya çalışan ABD'yi kontrol etmek isteyen Rusya, bölgedeki farklı yatırımları engellemeye çalışarak, Rusya'nın dışlanabileceği Türkiye'nin ise dâhil olabileceği projeleri de ayrıca engellemeye çalışmaktadır.³⁷² Tezin ana konusunu oluşturan TürkAkım'ın ilanı da bu noktada buraya bağlanabilecektir. Yukarıda da değinildiği gibi hem kendisi hem de bulunduğu konum dolayısıyla çevresi fazlaca enerji kaynağına sahip olan Rusya, enerji kaynağından yoksun coğrafyalara enerji göndererek (Uzak doğu ve Avrupa gibi) Avrasya'da bir jeopolitik üstünlük sağlamayı amaçlamaktadır.³⁷³ Dünyadaki doğal gaz rezervinde ve gaz ihracatında önemli payı olan Rusya Avrasya'da yeniden süper güç olmayı istemektedir. Bu noktada Orta Asya da Rusya için stratejik önem sahip bir bölgedir. Rusya, jeopolitik bir gereklilik olarak Orta Asya bölgesinde etkili olmak zorundadır. Bölgedeki herhangi başka bir gücün egemenliği Rusya'nın dış politika çıkarlarını tehlikeye sokar ve jeopolitik açıdan onu tehdit eder.³⁷⁴ Örneğin, herhangi bir denizle bağlantısı olmayan Kazakistan'da SSCB'den kalma Rus

³⁷⁰ Danila Bochkarev, *The Changes in Russian Energy Policy and the Natural Gas Pipelines*, (OGEL, 2006)

³⁷¹ Bochkarev, 2006

³⁷² A.g.m.

³⁷³ Ivanenko, 2008

³⁷⁴ A.g.m.

yatırımları mevcuttur ve Kazakistan'da bulunan kaynaklarını, kaynakların diğer ülkelere transferini Rusya kontrol etmektedir. Bu yüzden söz konusu bölge hakkında herhangi bir kararı yönelimi olan ülke Rusya'yı dikkate almakla mükelleftir.³⁷⁵ Eski SSCB ülkelerinin bulunduğu bölge Rusya için her zaman ayrıcalıklı bir alan olmuştur. Hazar bölgesindeki kaynakları kontrolü altında tutmak için birçok politika güden Rusya, eski SSCB devletlerinde de etkisini ve varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Ayrıca ABD'nin de söz konusu bölgede etki sahibi olma yönündeki çabalarını bertaraf etme gayreti içerisinde.³⁷⁶

Avrupa'ya doğal gaz ithalatında en büyük paya sahip olan Rusya, herhangi bir ülkenin kendisinin bu konumunu engellemeye çalışacak başka bir boru hattı projesini hayata geçirmeye çalışmasına son derece karşıdır ve engellemek adına her yolu denemektedir. Örneğin daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi Hazar bölgesindeki doğal gazı Avrupa'ya transfer ülkesi Türkiye olacak şekilde göndermeyi planlayan Nabucco Projesi Rusya'nın üstün çabaları ve Güney Akım projesini önermesiyle bertaraf edilmiştir. Lakin daha sonra gelişen Ukrayna Krizi ve batı ile sorunlar Güney Akım'ın iptalini ve Ukrayna'yı transferde by-pass eden TürkAkım'a doğru giden süreci hızlandırmıştır.³⁷⁷

5.2. Türkiye-Rusya-AB ve Ukrayna Dörtgeninde Türk Akım

1 Aralık 2014 tarihinde Putin, Türkiye'ye yapılan bir devlet ziyareti sırasında, uzun süredir planlanan Güney Akımı boru hattı projesinin sona erdiğini ve Rus gazının Türkiye ve Güney-Doğu Avrupa'ya Ukrayna'yı by-pass ederek TürkAkım projesiyle aktarılacağını açıklamıştır. Ukrayna Krizi'nden sonra Rusya'dan her türlü değişikliği yapması beklenirken Güney Akım'dan böylesi bir dönüşle TürkAkım'a geçiş bazı çevrelerce son derece şaşırtıcı bulunmuştur. 2007'den bu yana Güney Akım, AB doğal gaz arz güvenliği ve genel manada AB-Rusya ilişkileri ile ilgili tartışmaların önemli bir unsurunu temsil etmekteydi. Bu nedenle, Güney Akım'ın beklenmedik şekilde rafa kaldırılması ve TürkAkım'ın hızlı yükselişi hem ekonomik hem de jeopolitik perspektifler altında dikkatle değerlendirilmesi gereken bir konudur. Güney Akım'ı iptale götüren süreçte Ukrayna Krizi'nin rolünün yadsınamaz olduğu bir gerçekken, AB tarafının yapmış olduğu bazı

³⁷⁵Stephen Blank, *Energy, Economics, and Security in Central Asia: Russia and Its Rivals*, (Strategic Studies Institute U.S. Army War College, 1995)

³⁷⁶ Ivanenko, 2008

³⁷⁷ Cenk Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, (Seçkin Yayıncılık, 2012)

düzenlemeler ve pek tabii karşılıklı olarak jeopolitik kaygılar da durumda etkili olmuştur. Nitekim Aralık 2013'te Avrupa Komisyonu, Güney Akım'ın Üçüncü Enerji Paketini(TEP)³⁷⁸ ihlal ettiğini ve AB düzenlemeleriyle uyumlu hale getirilmedikçe faaliyet göstermesine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte sonrasında yaşanan Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakıyla jeopolitik bağlam da bu yönde işlemiştir. Bu minvalde AB Rusya ilişkileri hızla kötüleşmiş ve AB Güney Akım'ı durdurmak için çalışmalara başlamıştır. Söz konusu düzenleyici etmenler ve meydana çıkan jeopolitik sorunlar Putin'in Aralık 2014'te *"Avrupa Komisyonu'nun bu projenin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmayan konumunu dikkate alarak (...) Bulgaristan'ın hala iznini almadığımızı dikkate alarak, Rusya'nın bu projeyi gerçekleştirmeye devam edemediğini düşünüyoruz. Bu koşullarda. (...) Avrupa Komisyonu'nun tutumunun yapıcı olmadığını düşünüyoruz. Avrupa Komisyonu bu projenin gerçekleştirilmesinde yardımcı olmamıştır, uygulanmasında engellerin oluştuğunu görebiliriz. Eğer Avrupa bunu uygulamak istemiyorsa, gerçekleşmeyeceği anlamına gelir"*³⁷⁹ sözleriyle Güney Akım'ı rafa kaldırmasını sağlamıştır. Putin sözlerine *"Türkiye ekonomisinin artan ihtiyaçlarını karşılamak ve uygun görüldüğü takdirde Güney Avrupa'daki tüketiciler için ek bir gaz merkezi oluşturmak için Türkiye ile Yunanistan sınırında başka bir boru hattı sistemi kurmaya hazırız"*³⁸⁰ ifadeleriyle devam etmiş, Rus gazının Avrupa'ya taşınmasındaki yeni yolu önermiştir.

TürkAkım'ın, Rusya'nın AB'den ve Türkiye'den Ukrayna'ya olan doğal gaz geçiş yollarını çeşitlendirme stratejisinde, süreklilik unsurunu temsil ettiğini iddia etmek mümkündür ve bu yüzden proje hızla uygulamaya sokulmuş ve bugün gaz akışı sağlanmıştır. Bununla birlikte, TürkAkım, Rus gazını Avrupa'ya ithal etmek için genel altyapının sadece ilk bölümünü temsil etmektedir. Hali hazırda sadece Türkiye'ye gaz akışı sağlanmıştır. Türk Akımının yeni çerçevesinde Avrupa'nın rolü, Güney Akım projesinde öngörülenden çok daha önemlidir. Bu noktada da Rus gazını Türk-Yunan sınırından çeşitli Güney ve Doğu Avrupa pazarlarına ulaştırmak için gerekli altyapının gerçekleştirilmesini sağlamak için Avrupa gaz şirketleri, iletim sistemi operatörleri, enerji düzenleyicileri, AB finansal kurumları ve Avrupa Komisyonu arasındaki güçlü bir koordinasyon çok önemli olacaktır.

³⁷⁸ Üçüncü Enerji Paketi(Third Energy Package (TEP)): "Üçüncü enerji paketi olarak bilinen bir önceki AB enerji piyasası mevzuatı, iç enerji piyasasının işleyişini iyileştirmeyi ve bazı yapısal sorunları çözmeyi amaçlamaktadır." Ayrıntılı bilgi için Bkz.(https://ec.europa.eu/energy/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en)

³⁷⁹ "Putin:Russia Cannot Continue South Stream Construction in Current Situation ", (<https://sputniknews.com/business/201412011015368062/>)

³⁸⁰ A.g.e.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Türkiye'nin enerji politikaları ve stratejileri iki temel üzerine şekillenmektedir. İlk olarak, Türkiye, tüketim için yeterli kaynakların bulunmasını sağlamanın yanı sıra enerji karışımının, tedarikçi portföyünün ve transit güzergâhlarının çeşitlendirilmesini sağlayarak arz güvenliğini sağlamak istemektedir. İkinci olarak, Türkiye, boru hatları da dâhil olmak üzere topraklarında mümkün olduğunca çok enerji altyapısı projesine ev sahipliği yaparak uluslararası ilişkilerinde jeopolitik ve jeo-ekonomik üstünlük yaratmak istemektedir. Türkiye'nin büyük bir enerji tüketicisi olması ve jeopolitik konumu, transit ülke haline gelmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bugün, Türkiye'nin kendi pazarı için enerjiyi koruma önceliği, bölgesel bir enerji merkezi olma hedefiyle örtüşmektedir. Bu noktada karşımıza Türkiye'nin enerji merkezi mi yoksa enerji transferinde merkez mi olduğu konusu çıkmaktadır. Hali hazırda Türkiye TANAP ve TürkAkım projelerine ev sahipliği yaparken “Enerji Transferinde Merkez Ülke” konumu, Enerji Merkezi'nden çok daha mümkün bir konum olacaktır. Çünkü enerji merkezi olmak enerji transferinde merkez olmaktan çok daha karışık bir konumdur. Enerji merkezi olabilmek için en basit tabiriyle enerji ihracatçısı olma durumu birinci şart olarak aranmaktadır. Türkiye enerji ithalatında bu kadar öndeyken, enerji kaynaklarının çeşitliliği noktasında sorun yaşarken ve ihracat kalemleri noktasında elinde seçenek yokken söz konusu enerji merkezi konumu önümüzdeki yıllarda mümkün gözükmemektedir.

Her büyük enerji projesinde olduğu gibi bu projede de bit tarafta kazananlar diğer tarafta kaybedenler vardır. Moskova'daki SKOLKOVA Enerji Merkezi'ndeki doğal gaz analisti Sergei Kapitonov, Euronews'e verdiği röportajda söz konusu projenin kazanan ülkeleri olarak boru hattı inşaatı ve uzantısına katılan Rusya, Türkiye, Bulgaristan ve Sırbistan'ı göstermiştir. Projenin kaybedenleri olarak ise Slovakya, Polonya ve bazı Baltık ülkelerini göstererek Ukrayna doğalgaz transit güzergâhı giderek önemini kaybettiği için transit tarifelerden mahrum kalacaklarının da üzerinde durmuştur.³⁸¹

Rusya'nın devlete ait doğal gaz şirketi Gazprom, uzun zamandır Avrupa'nın doğal gaz pazarındaki payını korumaya çalışmıştır. Tartışmalı KuzeyAkım-2 projesi ile birlikte Gazprom'un TürkAkım projesi, Rusya'nın Avrupa enerji pazarındaki, özellikle de Güney Avrupa'daki dayanağını güçlendirecektir. Ayrıca bu proje, Türkiye'nin nispeten güçlü Türk-Rus ilişkileri döneminde, Rus gazının lider alıcısı statüsünü de güçlendirecektir.

³⁸¹ Jasmin Bauomy, *TurkStream: Europe needs gas and Russia has it - the story behind that new pipeline*, (Euronews, 2020)

Gazprom, 2018 yılında AB'nin doğal gaz ithalatının % 40'ından fazlasını ve Türkiye'nin yaklaşık % 50'sini tedarik etmiştir.³⁸² Birçok analist, Rusya'nın enerji ihracatını Rus doğal gazına bağımlı ülkelerde kaldıraç olarak kullanabileceğini savunmaktadır. Rusya'nın AB dışındaki en büyük doğal gaz ihracat pazarı olan Türkiye, Rusya'dan çeşitli boru hatlarıyla gazını ihraç etmektedir. 1980'lerin sonunda tamamlanan Kuzey-Güney Trans Balkan Boru Hattı (TBP), Rus gazını Ocak 2020'ye kadar Türkiye'ye taşımıştır. 2003 yılında faaliyete geçen Mavi Akım boru hattı ise, Gazprom ile İtalya'nın Eni şehri arasında Karadeniz'i geçen ve Türkiye'nin merkezinde karaya çıkan ortak bir projedir. TürkAkım projesi de Rus doğal gazını Karadeniz'den Bulgaristan'a ve Avrupa'ya taşıyacak olan Gazprom liderliğindeki bir girişimdir ve Rusya'nın Güney Akımı projesinin 2014 yılındaki iptalinden sonra başlamıştır. Söz konusu proje daha önce de değinildiği üzere, Batı destekli Nabucco boru hattı teklifinin karşısı olarak görülmektedir. Güney Akım projesi, Rusya'nın Ukrayna Krizi'nde oynadığı rol ve sonrasında Kırım'ı ilhak etmesi; Gazprom ile AB arasında AB mevzuat taleplerini içeren daha önce de değinilen anlaşmazlık nedeniyle çökmüştür. Aralık 2014'te de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Gazprom'un TürkAkım için BOTAŞ ile Mutabakat Zaptı imzalamasıyla Güney Akım'ın iptal edildiğini duyurmuştur.

TürkAkım projesi, her biri 15.75 milyar metreküp olmak üzere yılda toplam 31,5 milyar metreküp kapasiteli iki paralel boru hattından oluşmaktadır ve Rusya'nın Anapa kentinde suya giren boru hatları, Türkiye'nin Bulgaristan sınırına yakın olan Kıyıköy'den karaya çıkmaktadır. İlk boru hattından Türkiye'ye doğal gaz tedarikini başladığı projenin karada inşasının devam ettiği ikinci boru hattının Avrupa pazarlarına gaz dağıtması amaçlanmaktadır. TürkAkım'ın denizaltı kısmı Kasım 2018'de, Kıyıköy alıcı terminali ise 2019'da tamamlanmıştır. 8 Ocak 2020'de de "Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin" ve "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan" tarafından resmen açılmış ve Türkiye'ye gaz akışı sağlanmıştır. TürkAkım'ın ikinci hattı, Rus doğal gazını Türk iniş noktasından Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan üzerinden Güneydoğu ve Orta Avrupa pazarlarına taşıyacaktır. TürkAkım 2 olarak da adlandırılan projenin Avrupa uzantısı yeni ve mevcut altyapıyı kapsamaktadır. Sırbistan'ın 250 millik boru hattının tamamlandığı bildirmiştir. Haziran 2019'da Sırbistan ve Macaristan sınır ötesi altyapı inşa etmek için anlaşmışlar ve Macar yetkililer inşaatın 2020 ortalarında başlayacağını belirtmiştir. "Geçtiğimiz günlerde de Macaristan'ın doğal gaz boru hattı operatörü FGSZ, Sırbistan'dan

³⁸² "GazProm Europe", Ayrıntılı Bilgi için Bkz. <https://www.gazprom.com/about/marketing/europe/>

Macaristan'a, TürkAkım'dan gaz alacak boru hattı inşa edilmesini mümkün kılan yatırım projesini gerçekleştirme kararı aldığını internet sitesinde duyurmuştur.”³⁸³ Açıklamada “boru hattının yılda 6 milyar metreküp gaz taşıyabileceği belirtilerek, boru hattının 1 Ekim 2021'e kadar kullanıma açılmasının planlandığı da ayrıca iletilmiştir.”³⁸⁴ Avrupa, 2009'daki Rusya-Ukrayna doğal gaz krizinden ve sonrasında Rusya ve Ukrayna arasında sürekli meydana gelen krizlerde doğal gaz ihracatının geçici olarak durdurulabileceği tecrübesini edindiğinden TürkAkım'ın Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan'daki taraftarları, projenin yeni bir tedarik yolu açarak enerji güvenliğini güçlendireceğini düşünmektedir.

Rusya için ekonomide ulusal güvenlik sağlanacaksa bunun en önemli yollarından biri enerji güvenliğinin sağlanması ve artırılmasıdır. Rusya'nın 2015'te yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre enerji güvenliğini sağlamadaki koşullar; enerji kaynağının kesintisiz tedariki, Rusya'nın enerjideki lider konumunu koruması şeklindedir.³⁸⁵ Rusya'nın küresel çapta dış enerji politikaları bölgedeki jeopolitik gelişmelere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.³⁸⁶ Avrupa'da sahip olduğu büyük pazar payı ve enerji tedarikçisi konumu Rusya'nın Avrupa'da etki sahibi olmasını kolaylaştırmıştır.³⁸⁷ 2006'daki Rusya-Ukrayna doğal gaz krizinin Ukrayna'nın siyasal istikrarındaki sorunlarla örtüşmesi, sonrasın AB yanlısı Yuşçenko'nun iktidara gelmesi, Rusya'nın rövanş olarak Ukrayna'ya doğal gaz göndermemesi, bunun sonucu olarak Avrupa'ya giden gazda aksamalar olması Rusya'nın doğal gaz sektörüyle jeopolitik arasındaki bağlantıyı idrak etmesini sağlamıştır.

5.3. Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Hedefi, Jeopolitik ve TürkAkım

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve detaylı bir şekilde anlatılırken Rudolf Kjellen'in jeopolitik terimini ortaya atan ilk kişi olduğuna değinilmiştir. Kjellen'e göre jeopolitik, "Devletin coğrafi oluşum ya da belirli bir yer içerisinde bilimsel şekilde incelenmesi, devlet varlığının doğa yasaları ve insanoğlunun yaradılışı gereği sergilediği davranışlar bakımından incelenmesi ve bu bağlamda

³⁸³ Hungary Decides to Build Its Turkish Stream Gas Line, (<http://caspiantbarrel.org/en/2020/06/hungary-decides-to-build-its-turkish-stream-gas-line/>)

³⁸⁴ A.g.e.

³⁸⁵ Russian National Security Strategy, December 2015 – Full-text Translation, (<http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>)

³⁸⁶ Jussi Huotari, *Energy policy and (energy security) as a part of Russian Foreign policy*, (Nordica Geographical Publications 40: 4, 2011) s.121–132

³⁸⁷ Huotari, 2011

değerlendirilmesi"³⁸⁸ olarak tanımlanmıştır. Çalışmaya özgünlük katması sebebiyle Jeopolitik teoriler için yapılan sınıflandırmaya göre Emperyalist Jeopolitik yaklaşımlarında jeopolitik, coğrafi alan üzerindeki siyasi ve fiziksel güç arasındaki ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Emperyalist Jeopolitikçilerden Kara Hâkimiyet Teorisinin fikir babası Halford Mackinder, 20.yüzyılın jeopolitik düşüncesini coğrafi ve tarihi faktörlere dayanan büyük güç stratejileri, ittifaklar ve askeri olaylar tanımlamıştır. Jeopolitik genellikle ulus devletlerin güç ve güvenlik arayışlarında oynadıkları rekabetçi bir sıfır toplamı oyun ve diğer ulusal rakiplere göre ticaret ve yatırımdan sağlanan kazançlar olarak görülmektedir.³⁸⁹ Jeopolitik mekânın gelişen veya dinamik yapısının araştırılmasıdır. Daha büyük toprak ve daha büyük kaynak bir ülke için kazançken diğer ülke için kayıptır.

Daha önce de değinildiği üzere; Jeopolitik düşünce, Nazi Almanyası'nda Lebensraum'u savunmak için kullanıldığından, sosyal bilimciler ve politikacılar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu kavramı terk etmiştir. SSCB dağıldıktan sonra 1990'ların ekonomik ve politik olarak birbirine bağımlı dünyasında jeopolitik çalışmaların yeniden adından söz ettirmeye başlamıştır. Şimdi ise söz konusu kavram gerçekleşen uluslararası ekonomik ve politik entegrasyona uyarlanmış ve bir bölge üzerindeki siyasi kontrolün, uluslararası ekonomik ve politik sistemdeki faktörler, mekanizmalar ve kurumlar yoluyla gücü ve siyasi ve ekonomik sonuçları nasıl etkilediğini içermektedir.³⁹⁰ Modern jeopolitik ise bir ülkenin coğrafi konumunun politik ve ekonomik önemini belirleyen tüm faktörlerden kaynaklanan uluslararası aktörler arasındaki politik söylemiyle ilgilenmiştir.³⁹¹

Jeoekonomi ve jeostrateji de jeopolitiğin bölümleridir. Jeoekonomi teriminin üzerinde ortak bir uzlaş olmasına rağmen en yaygın tabiriyle jeopolitik hedefleri ilerletmek için ekonomik araçların kullanılması olarak bilinmektedir.³⁹² Herhangi bir devletin belirli bir bölgeyi kontrol etmesi sonucunda ne kadar ve nasıl “ekonomik kazanç” elde edeceği ile ilgilenir. Jeostrateji ise, jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi, belirli bir coğrafi bölgeyi karakterize eden jeopolitik ve stratejik faktörlerin kombinasyonu olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, herhangi bir bölgenin enerji jeopolitiği, kendi ve diğer doğal kaynakların büyüklüğü ve konumu, ne kadar erişilebilir oldukları, onları kimin kontrol

³⁸⁸ Tuathail, 1996, s.34

³⁸⁹ David Victor, *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*, (Cambridge University Press, 2006)

³⁹⁰ John Agnew, *The new Geopolitics, The Dynamics of Global Disorder*, (Blackwell, Oxford, 1989)

³⁹¹ Victor, 2006

³⁹² *What's Geoconomics? Chatham House*,

(<https://www.chathamhouse.org/system/files/publications/twt/WiB%20YQA%20Goeconomics.pdf>)

ettiği, maliyetleri, alternatif ulaşım yolları, bölgesel ve küresel pazarların nasıl dengelendiği, piyasa düzenlemelerinin ne olduğu olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca, ulusal ve uluslararası politika oluşturma iç içe geçtiği için, devlet siyasi sonuçları şekillendiren tek aktör değildir. Bir ülkenin jeopolitik rolü, diğer aktörler için temsil ettiği bağımlılığın ölçeğinden ve kapsamından etkilenir. Devletin sahip olduğu kaynaklar da yerli aktörler üzerinde hareket ederek ulusal politika yapımını etkiler. Ülkeler, enerji ihtiyaçlarını karşılamak, pazarlara ulaşmak ve ulusal pozisyon ve çıkarları güvence altına almak için ulusal stratejiler ve jeostratejiler geliştirmiştir. Enerji politikalarının güvenlikleştirilmesi küresel ilişkilere katkıda bulunmuştur. Son yıllarda, iklim ve çevresel kaygılar ve daha yeşil bir ekonomi arzusu enerji sektörünün siyasallaşmasına katkıda bulunmuş ve dünya çapında iyileştirilmiş enerji verimliliği, daha yenilenebilir enerji ve fosil kaynaklarına daha az bağımlılık için baskılar ve politikalar yaratmıştır.³⁹³

“Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 1 Aralık 2014'te Türkiye'ye yaptığı ziyarette, Güney Akımı projesinin iptal edileceğini ve yerini Türk Akımı adlı yeni bir projeyle değiştireceğini açıklamıştır.”³⁹⁴ Rusya'nın kararındaki bu değişikliğin sebebi olarak da yine önceki bölümlerde değinildiği üzere AB, aynı şirketin hem üretim hem de dağıtım varlıklarına sahip olmasını yasaklayan ve AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılması gerektiğini nihai hedef olarak gören Üçüncü Enerji Paketini kabul etmesi sebebiyle Güney Akım projesinin iptal edilmesi gösterilmektedir. Söz konusu durumun Rusya'yı Güney Akım'ı iptal etmeye götüren süreçte Ukrayna Krizi ile birlikte büyük rol oynadığı da açıktır. Fakat Avrupa'nın Gazprom'un enerji piyasasındaki tekeli ortadan kaldırmak için sadece pazarın serbestleştirilmesi ve enerji tedarikçilerinin çeşitlendirilmesine bağlılığını beyan etmesi yeterli değildir. Bu hedeflere ulaşmak için, enerji pazarında aktif olarak Rusya ile rekabet edebilecek yeni aktörlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, AB'yi Rusya'yı oyun dışı bırakmak için Hazar bölgesine bağlamaya yönelik bir sistem olan “Güney Gaz Koridoru” projesi büyük önem kazanmıştır. Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan'dan geçen “Trans Anadolu Gaz Boru Hattı(TANAP)” ve Yunanistan'dan İtalya'ya geçen “Trans-Adriyatik Gaz Boru Hattı(TAP)” sistemin kurucu unsurlarıdır. Azerbaycan'ın Şah Deniz II sahası, bu gaz boru hattı sistemi için ana gaz kaynağı olarak kabul edilmektedir. Trans-Hazar gaz boru hattının Güney Gaz Koridoru'na kurulması ve bağlanması Türkmen gazının Avrupa'ya taşınmasını

³⁹³ Victor, 2006

³⁹⁴ “Putin:Russia Cannot Continue South Stream Construction in Current Situation”,
(<https://sputniknews.com/business/201412011015368062/>)

mümkün kılmaktadır. GGK aslında sadece Avrupa çıkarlarına değil, aynı zamanda Orta Doğu ve Kafkasya'nın birçok ülkesine de hizmet etmede önemli bir rol oynamaktadır.³⁹⁵

Rusya ve Ukrayna arasındaki mevcut siyasi krizler, iki ülke arasındaki iş ve anlaşmaların etkinliği üzerinde kolayca etkisi olabilecek çok öngörülemez bir siyasi ortam yaratmaktadır. Bu durumda, doğal gaz teslimatlarıyla ilgili daha ciddi sorunlar ortaya çıkabilir. Bu bağlamda, TürkAkım Rusya'nın Ukrayna'ya bağımlılığını azaltacak ve bu şekilde 2006 ve 2009'da olduğu gibi doğal gazın verilmesiyle ilgili potansiyel krizleri önleyecektir. Dahası, Türkiye yolunun Rusya için avantajlarından biri de Rusya'nın Üçüncü Enerji Paketinin gerekliliklerine uymasının gerekmemesidir. Çünkü Türkiye AB üyesi değildir ve bu yüzden Rusya'nın önünde uyması gereken bir enerji mevzuatı yoktur. Türkiye'ye son derece fazla sayıda enerji güzergâhını yoğunlaştırarak, Rusya'nın Avrupa enerji işinin tamamını Türk liderliğine bağımlı kılmaya çalışması da bu noktada kendi çıkarlarına öncelik vereceğinin bir göstergesidir.

Türkiye açısından bakıldığında, bu projenin uygulanması son derece faydalıdır; Türkiye'ye bir enerji merkezi, gaz merkezi ve daha güçlü bölgesel oyuncu olmak istemektedir. Türkiye, TANAP ve TürkAkım ile birlikte, Avrupa'ya doğal gaz sağlayan en önemli transit ülkelerden biri olabilme fırsatına sahip olacaktır. Bu durum Türkiye'ye Avrupa ile görüşmelerde ek bir avantaj da sağlayacaktır. Ayrıca, TürkAkım ve TANAP, artan iç enerji ihtiyaçlarını daha düşük fiyatlarla karşılamada ve transit ödemelerinin ekonomiye sağlayacağı katkı noktasında Türkiye için belirleyici bir rol oynayacaktır. AB; TANAP, Trans-Hazar doğalgaz boru hattı ve Kuzey Irak'tan doğal gaz dağıtımına yönelik projelerin geçiş güzergâhında olan Türkiye'yi Rusya'ya çok önemli bir alternatif olarak görmekteydi. Fakat TürkAkım hayata geçtikten sonra her ne kadar Avrupa kısmında nelerin olabileceği öngörülme de söz konusu durum AB için Türkiye'nin çekiciliğini kaybetmesine sebep olabilir, söz konusu proje Rusya ve Türkiye arasında stratejik bir ittifak olarak görülebilir ve bu durum diğer devletlerin rahatsızlık duymasına yol açabilir. Bunun en büyük kanıtı olarak ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun yakın zamanda yaptığı TürkAkım ve KuzeyAkım 2 projelerinde yer almalarına rağmen yaptırıma tabi tutulmayan bazı şirketlere tanınan bu ayrıcalığın kaldırılacağını açıklaması ve bu projelerde yer alan ülkelere *“Projeden hemen çıkın ya da ortaya çıkacak riski göze alın”*

³⁹⁵ Victor, 2006

açıklamasında bulunması gösterilebilir.³⁹⁶ Bununla birlikte TürkAkım projesiyle Rusya'dan daha fazla doğal gaz ithalatı yapılmasının Rusya'ya olan bağımlılığı artıracak olması dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur. Enerji alanındaki işbirliğinin ve karşılıklı yatırımların Azerbaycan ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın temelini oluşturduğunu göz önünde bulundurulunca, dünya kamuoyunda Rusya ile yakın etkileşimin tutarsız bir dış siyasi seçim olduğu düşünülebileceği de unutulmamalıdır. Bu noktada Türkiye ve Rusya'nın dış politika stratejileri arasındaki fark nedeniyle, Rusya, Kırım ve Suriye konusunda Türkiye ile yaşadıkları fikir ayrılıkları sebebiyle çeşitli dış politika riskleri de tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda, enerji alanında işbirliğinin ve siyasi farklılıkların üstesinden gelmek için ekonomik ve jeostratejik tercihlerin yeterli olup olmadığı bilinmemektedir.

Türkiye'nin Rusya, Orta Asya ve Orta Doğu'daki dünya enerji kaynakları ile Avrupa'daki küresel doğal gaz tüketimi arasındaki stratejik coğrafi konumu, ülkeyi hem siyasi hem de ekonomik açıdan önemli kılmaktadır. “Bakü-Tiflis-Ceyhan(BTC)” ve “Kerkük-Ceyhan” petrol boru hatları, ülkenin doğu kesimi boyunca Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan petrol terminaline petrol taşımakla birlikte Türkiye'nin sahip olduğu Çanakkale ve İstanbul Boğazı, Rusya'daki Novorossisk limanı ve Gürcistan'daki Supsa'dan Batı marketlerine petrol taşımada kullanılmaktadır. TürkAkım, GKG, TANAP gibi doğal gaz boru hattı projeleriyle de Türkiye jeopolitik konumunun sağladığı avantajlardan yararlanmaya ayrıca devam etmektedir. Türkiye Avrupa'nın enerji çeşitlendirme politikası için kilit ülke konumundadır. Avrupa'nın enerji kaynaklarına olan talebi ve Türkiye'nin Hazar havzasına ve Orta Doğu'nun enerji zengini ülkelerine coğrafi erişimi, enerji çeşitlendirme programının uygulanmasını desteklemektedir. Türkiye'nin, Avrupa enerji piyasası ile Hazar ve Orta Doğu bölgesi arasındaki köprü konumu rolü, ülkenin önemini artırmaktadır.

TürkAkım Projesiyle ilgili olarak projenin artıları ve eksilerinin neler olduğu ve bu bağlamda Türkiye'nin enerji merkezi olma hedeflerine ulaşp ulaşamayacağı çalışmada geline nokta birkaç uzman görüşüyle birlikte değerlendirilmiştir. Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakından sonra Ukrayna'yı by-pass eden TürkAkım ile Avrupa'ya gaz akışının da sağlanmasıyla Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine bir adım daha yaklaştığı teoride gayet açıktır. Bununla ilgili olarak “Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler

³⁹⁶ “ABD'den TürkAkım açıklaması: Şimdi çıkın ya da sonuçlarından ortaya çıkacak riski göze alın”, (<https://tr.sputniknews.com/abd/202007151042463409-abdden-turkakim-aciklamasi-ya-simdi-cikin-ya-da-ortaya-cikacak-riski-goze-alin/>, 18.07.2020)

Bölümü Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. İrfan Kaya Ülger” Sözcü gazetesine yaptığı değerlendirmede, “2014’te iptal edilen Güney Akımı yerine 2015’te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in önerisiyle TürkAkım projesi gündeme geldi. Yani ismini bizzat Putin koymuştur. Türk toprakları üzerinden Avrupa’ya Rusya üzerinden doğalgaz intikali projesidir. Bu proje ile ilk olarak Ukrayna, doğalgaz hattı üzerinde devre dışı bırakılmıştır. TürkAkım ile birlikte Türkiye enerji merkezi olma yolunda ilerliyor. Bizim için önemi bu. Türkiye’de daha önce Trakya’dan gelen bir hat vardı. O varlığını koruyor. Hazar Bölgesi devletlerinin batıya doğalgaz aktaracak TANAP bir süre önce devreye girdi. Doğu Akdeniz’deki doğalgazın da yakın süreçte Avrupa’ya intikali çok güçlü bir ihtimal olarak gündeme gelecek. Güney Kıbrıs ile Akdeniz altından inşa edilmesi planlanan boru hattının hayata geçmesi mümkün değil. Çok pahalı bir proje. Asla rantabl değil. Olmayacak bir alternatif. Sadece siyasi sıkıştırma için gündeme getiriyorlar. İleride Avrupa’ya Orta Doğu doğalgazı Türkiye üzerinden gidecek. Başka yolu yok. Türkiye enerji bakımından hayati önem taşıyan, tüm enerji kaynaklarının batıya intikalinin toplandığı bir merkez olma yoluna gidiyor. Bunun artı ve eksileri var. Eksisi; Rusya’ya bağlılık oranımız eskiye oranla artıyor. Geçmiş dönemdeki uçak düşürme vakası gibi bir sorun olduğunda artık daha büyük bir tehlike bizi bekleyecek. Uzun vadede ise artımız bir enerji merkezi olarak kurgulanıyor oluşumuz. Eskiye kıyasla, doğu ile batı arasında merkez olma konumumuz daha da güçlenecek. Bölgedeki stratejik önemimiz artacak. TürkAkım’ın hayata geçmesi, Türkiye’nin enerji merkezi olma yolunda attığı en önemli adımdır”³⁹⁷ ifadelerini kullanarak Türkiye’nin enerji merkezi olma yolunda TürkAkım projesinin büyük bir avantaja sahip olduğunu belirtmiştir.

TürkAkım projesinin Türkiye açısından ekonomik bir başarı olduğuna değinen “Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Enerji Yönetimi Bölüm Başkanı Doç. Dr. Necati Kaya’nın” yine Sözcü’ye yaptığı değerlendirmede, “Birçok Avrupa ülkesinin Rus gazına bağımlılığı devam etmektedir ve yeni boru hattı özellikle nakliye maliyetleri üzerine etkili olacaktır. Örneğin, Ukrayna gibi bazı ülkeler geçiş gelirlerini kaybederken, Türkiye transit gelirleri elde edecektir. Türkiye hâlihazırda enerji ithal eden bir ülke konumundadır ve gaz akışları üzerinde bu tür bir kontrolün önümüzdeki dönemde stratejik öneminin yanında Türkiye’ye önemli mali katkılar getireceği açıktır. Tüm bunlar Kırım işgali gibi konularda Rusya’ya karşı Avrupa yaptırımlarının olduğu, Libya ve Suriye’deki savaşlarda Türkiye’nin ve Rusya’nın karşı tarafları desteklediği bir ortamda gerçekleşmektedir.

³⁹⁷ “Eksileri ve artılarıyla TürkAkım projesi”, (<https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/turkakimin-arti-ve-eksileri-5560382/>)

Türkiye ve Rusya tabii ki her konuda hem fikir değiller fakat hemfikir oldukları konularda ortak çalışmalar yapabilmektedirler. Sonuç olarak Rusya açısından ortada jeopolitik bir başarı olduğu açıktır. Bunun yanında, Türkiye açısından mutlak bir ekonomik başarı söz konusudur ve Türkiye bölgede büyük bir gaz dağıtım merkezi olma yolunda ilerlemektedir. Türkiye'nin Rusya ile iş birliklerini, NATO'dan uzaklaştırılma olasılığını da hesaba kattığı bir dengede sürdürmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, S-400 anlaşmasının da sıcak tutulduğu bir gündemde, Türkiye'nin ABD ve diğer Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde Rusya'nın en önemli aktör olması kaçınılmaz görünmektedir”³⁹⁸ ifadelerini kullanarak TürkAkım projesinin Rusya için jeopolitik bir zafer olduğunu, Türkiye'nin projeye transfer gelirleri elde edeceğinden ekonomik açıdan verimli bir konumda olduğunu değerlendirmiştir.

Diğer yandan söz konusu projeye Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığın bir kat daha arttığı da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bununla ilgili olarak ise “Türkiye Petrol Mühendisleri Odası Enerji Politikaları Çalışma Grubu Başkanı Necdet Pamir'in” yine Sözcü'ye yaptığı değerlendirmede, “Türkiye tükettiği enerjinin yüzde 30,5'ini doğalgazdan, yüzde 30,5'ini de ham petrolden karşılıyor. Ham petrol ve petrol ürünlerinin yüzde 25'ini Rusya'dan alıyoruz. Yüzde 30'ların üzerinde Rusya'dan kömür alıyoruz. Bir de Akkuyu olursa tamamen Rusya'ya enerji bakımından bağımlı hale geleceğiz. Bu ekonomik bağımlılık Türkiye açısından sıkıntılı bir durum. Söz konusu boru hatlarıyla birlikte enerji konusunda bir lider pozisyona geçtiğimiz de yok üstelik. TürkAkım'ın mimarı Putin. Rusya için kritik bir hamleydi bu. Türkiye'nin projesi değil yani. Sadece ismi Türk. Ruslar önerdi, biz de bunu kabul ettik. 2014 yılının aralık ayında Putin tarafından dile getirildi ilk olarak. Hem Ukrayna'yı devre dışı bırakmak ve cezalandırmak hem de Avrupa Birliği'ne alternatifsiz olmadığını göstermek istedi Putin, bunu başardı. Biz bu projede ne aldık peki? Bu hat ile indirimli doğalgaz alacak mıyız? Hayır. Bunu Bulgaristan bile anlaşmasına koydurmuştu. Peki biz reexport yani aldığımız doğalgazın üzerine belli bir ücret ekleyip ihraç edebilecek miyiz? Hayır. E o zaman bunu müthiş bir projeymiş gibi dillendirmenin, Türkiye vazgeçilmez olmuş gibi anlatmanın anlamı yok. Biz Rusya'dan doğalgaz almak zorundayız ve alıyoruz. Boru hattı yaptılar. Bunun açılışı yapıldı. Hepsi bu. Burada Amerika ile ilişkilerimizin bozulacağı bir durum yok. İran'a ambargo uygulama kararı aldılar. Biz bunu destekledik. Çünkü alternatif kaynaklar yaratabildik. Ancak doğalgaz

³⁹⁸ A.g.e.

konusunda bir alternatifimiz yok. Biz bu boru hattına mecburuz. Eskiden batı boru hattından 14 milyar metreküplük alıyorduk. Şimdi bu hat üzerinden 15.75 milyar metreküplük doğalgaz alacağız. Ortadaki tablo giderek Rusya'ya yakınlaştığımız şeklinde görülebilir. Ancak biz ikircikli bir dış politika sergiliyoruz. Amerika ve Rusya arasında çeşitli adımlar atıyoruz. Rusya ile bahar yaşadığımız gibi bir durumda yok. Dediğim gibi her iki tarafa da çeşitli adımlar atıyoruz. Böylesi iki büyük devletle bu gibi riskli adımlar atmanın sonuçları uzun vadede ne olacak hep birlikte göreceğiz. Kolay bir iş değil”³⁹⁹ ifadelerini kullanarak TürkAkım’a karşı olumlu bir yaklaşım sergilememiştir. Söz konusu projeye Rusya’ya olan bağımlılığın daha da artacağını savunmuş projenin mimarının Putin olması Türkiye’nin bu noktada bir rolü ve başka çaresi olmadığı, Rusya’dan alınan gazın transferde herhangi bir ücret ekleyip satılamayacağı için TürkAkım’a müthiş bir projeymiş gözüyle bakmanın gereksiz bir yaklaşım olduğunu savunmuştur.

TürkAkım Projesinin Türkiye’nin fiyat ve enerji arz güvenliğini sağlayarak enerji merkezi olma hedefini destekleyecek bir yatırım olup olmadığını değerlendiren “Enerji Uzmanı Ali Arif Aktürk” verdiği röportajda “Enerji ticaret merkezi olurken, farklı kaynak ve noktalardan gaz alınması ve emtia çeşitliliğini arttırmak önemlidir. Keşke Doğu Akdeniz’den, Irak’tan, İran’dan farklı noktalardan gazlar gelse de piyasada birbirleriyle rekabet etseler. Bundan Türkiye faydalanır. Öte yandan dünyada artık hiç kimse Türkiye’nin hub olacağına inanmıyor. Piyasa serbest olmadığı için hem pazara hem ticari risklere girmek istemiyorlar. Doğrudan tek alıcıya BOTAŞ aracılığıyla kamuya gaz satmak istiyorlar. Tekrarlamak istiyorum, eğer biz engelleri kaldırıp tedarikçilere ve satıcılara güvenilir bir ortam tesis etmezsek istediğiniz kadar giriş noktası, LNG terminali, altyapı yatırımı yapın kimse gelip gazınızı satmaz. Dünyada artık spot piyasalarda LNG geliyor, Türkiye’de 4 tane LNG terminali var. Bununla birlikte Türkiye’de pazar riskini göze alıp piyasaya giren bir tane şirket var mı? 80-100 milyon metreküpü bırakın, 10 milyon metreküplük satmak isteyen bile yok. 80 milyon metreküp konvansiyonel bir kargodur. Bu yüzden TürkAkım’dan gelecek 30 milyar metreküplük gazı pazarda satabileceğine inanmak çok naif bir düşünce olur. Enerji serbestleşmesinde ve ticaret merkezi olma hedeflerimizde kaplumbağa hızıyla yürümeye devam edersek, Güneydoğu Avrupa’da Yunanistan ve Bulgaristan bir ticaret merkezi olarak fiyat belirleyici konuma gelecektir. Çok uzak değil, 2026 yılında İran ve Rusya ile fiyat revizyonu sözleşmelerinin müzakeresini yapacağız.

³⁹⁹Eksileri ve artılarıyla TürkAkım projesi,(<https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/turkakimin-arti-ve-eksileri-5560382/>)

Yunanistan ve Bulgaristan 2026'ya kadar belki de enerji ticaret merkezi olacaklar ve müzakerelerde onların belirlediği fiyatlara endeksli gaz alma durumumuz ortaya çıkacak. Düşünün, 3 milyar metreküp tüketimi olan Yunanistan, 4 milyar metreküp tüketimi olan Bulgaristan enerji ticaret merkezi olmayı başarabiliyor. Rusya'dan 30 milyar metreküp alan, yıllık yaklaşık elli milyar metreküplük tüketim olan Türkiye kaplumbağa hızıyla gidiyor. Eğer hub olmada 2026'ya kadar gelişim sağlayamazsak bu bizim ayıbımız olur”⁴⁰⁰ ifadelerini kullanarak Türkiye'nin enerji merkezi olma ihtimalinin tedarikçilere ve satıcılara güvenli bir ortam tesis edilmedikçe mümkün olmadığını, Yunanistan ve Bulgaristan'ın söz konusu durumda daha avantajlı olduğunun, Türkiye'nin mevcut doğal gaz tüketim oranlarıyla hala enerji merkezi olamamasının akla mantığa uygun olmadığını üzerinde durmuştur.

Enerji alanı, ekonomik ve sosyal kalkınmayı yakından etkileyen istikrarlı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın temel direklerinden biri olarak kabul edilmekte ve bu nedenle devlet gündemindeki en önemli konulardan biridir. TürkAkım gibi uluslararası projelerin birçok alanda etkisi vardır. TürkAkım, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırırken, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığı da artırmaktadır. Söz konusu projede Avrupa'ya giden gazın enerji güvenliği sağlanırken Türkiye'nin transfer ülke pozisyonundaki rolü artmaktadır. Enerji güvenliği konusunda Ukrayna üzerinden gelen gazda çalışmada genel hatlarıyla anlatıldığı üzere sürekli gazın kesilmesi gibi sıkıntılar yaşayan Avrupa'ya TürkAkım projesi farklı bir alternatif sunmaktadır. Bu sebeptir ki TürkAkım sadece Türkiye ve Rusya için değil, AB ülkeleri için de arz güvenliğinin artırılması konusunda kritik bir görev üstlenmektedir. Ayrıca söz konusu projeye Türkiye, doğu-batı ve kuzey-güney boru hatlarının hayata geçirilmesi yoluyla enerji merkezi olma hedefine yaklaştığı değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin enerji arzı kaynaklarını çeşitlendirmesi için, enerji bağımlılığının azaltılması ve arz güvenliğinin artırılması kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, TürkAkım ve TANAP gibi geniş kapsamlı projelerin ortaklarından biri olmak Türkiye'ye üstünlük sağlamaktadır. Türkiye, Azerbaycan ve Rusya gibi enerji zengini ülkelerle iş birliğini güçlendirerek bölgesel ve

⁴⁰⁰ “Ali Arif Aktürk: Eğer hub olmada 2026'ya kadar gelişim sağlayamazsak bu bizim ayıbımız olur”, [\(https://daktulo1984.com/roportajlar/ali-arif-akturk-eger-hub-olmada-2026ya-kadar-gelisim-saglayamazsak-bu-bizim-ayibimiz-olur/\)](https://daktulo1984.com/roportajlar/ali-arif-akturk-eger-hub-olmada-2026ya-kadar-gelisim-saglayamazsak-bu-bizim-ayibimiz-olur/)

küresel enerji denklemlerindeki yerini sağlama almaya çalışmaktadır. Bu durum da enerji piyasaları için de kritik öneme sahiptir.⁴⁰¹

Hidrokarbon rezervleri açısından bakıldığında, kıta Avrupa'sındaki ülkeler enerji ihtiyaçlarını çoğunlukla Asya ve Orta Doğu'dan karşılamaktadır. TürkAkım ve TANAP gibi projeler de bu amaçlar doğrultusunda uygulamaya sokulmuştur. Bu projelere benzer proje sayılarının artırılması, bölgesel ve küresel düzeylerde güvenlik ve ekonomik konuların çözümüne olumlu katkıda bulunmaktadır. Türkmenistan'ın Orta Asya'da kanıtlanmış en büyük doğal gaz rezervine sahip olduğu göz önüne alındığında, bölge ülkeleriyle yeni iş birliklerinin geliştirilmesi Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Türkiye, Türkmenistan'dan Avrupa'ya doğal gaz transferinde aktif rol oynayan kilit ülkelerden biridir. TANAP ve TürkAkım projelerinde edindiği deneyimlerle Türkiye enerji piyasasında kolayca kritik bir aktör olabilecek seviyededir. Bu nedenle, Türkiye'nin uluslararası enerji projelerinin gerçekleştirilmesinde liderlik rolüne şüphesiz ivme kazandırılmasının gerektiği gelinen bu noktada gayet açıktır.

Türkiye, üç kıtanın merkezinde ve onları köprü gibi birbirine bağlayan stratejik bir jeopolitik konuma sahiptir. Türkiye'nin doğudan batıya 1.500 kilometre, kuzeyden güneye 650 kilometre uzunluğunda kabaca bir dikdörtgen şeklinde, yüzölçümü ise 783.562 kilometrekaredir. 8.333 kilometrelik sahil uzunluğu ve 2.875 kilometrelik kara sınırları ile Türkiye bir "kıyı devleti" özelliklerini göstermektedir. Sahip olduğu İstanbul ve Çanakkale Boğazı ile Türkiye Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan Türkiye, doğal gaz ve petrol boru hatları ile Asya'daki zengin enerji kaynakları ile büyük tüketicilerin yer aldığı Avrupa'yı birbirine bağlamaktadır. Türkiye, enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ve enerji kaynaklarını yoğun olarak tüketen ülkeler arasında enerji akışını sağlayabilecek stratejik bir jeopolitik konuma sahip bir ülkedir. Söz konusu durum Türkiye'ye bir geçiş ülkesi/transit ülke olabilme imkânı sunmaktadır. Stratejik jeopolitik konumunun farkında olan Türkiye, transit ülke olmakla yetinmek istemeyip bir enerji merkezi olma hedefine sahiptir. Türkiye bahse konu hedefine ulaşma noktasında çalışma ile de ilgisi doğrultusunda AB ülkelerine Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'dan gaz akışını sağlaması planlanan GGK projesinin önemli bir kısmı olan TANAP'ı hayata geçirmiş, Rus doğal gazını Türkiye ve AB ülkelerine taşıyacak olan TürkAkım projesinin ilk kısmı olan Türkiye'ye gaz akışını sağlamıştır. Türkiye söz konusu boru hatları ile hem kendisinin hem

⁴⁰¹Yusuf Furuncu, *The New Dimension Of The Turkey-Russia Energy Cooperation Turkstream*,(SETA Analysis, Ocak 2020, Sayı.57)

de Avrupa'nın gaz ihtiyacını karşılama noktasında hem tedarikçiye hem de tüketiciye alternatif bir güzergâh sunmaktadır. Bu boru hatları ile Türkiye, birden fazla tedarikçi ülkeden gelen gazı topraklarından geçirip tüketiciye ulaştırmak ana hedefi olan enerji merkezi tamlamasına bu noktada uyum sağlamaktadır. Lakin daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere sadece enerji transferini sağlamak enerji merkezi olabilmeyi sağlamamaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlar ve enerji merkezi olabilmenin önünde birtakım engeller mevcuttur. 2011'deki Arap Baharı ile bölgede yaşanan istikrarsızlar, Türkiye için güvensiz bir ortam oluşturmuştur. Bölgedeki istikrarsız rejimler ile bu rejimler üzerinde etkili olmak isteyen Rusya ve ABD gibi küresel güçlerle mücadele edilmektedir. Bunun yanı sıra bölge ülkelerindeki iç savaşlar sebebiyle Türkiye sınırlarını tehdit eden terör örgütleri de Türkiye için bir tehdit oluşturmaktadır. Böyle bir ortam Türkiye'nin ulusal güvenliği, enerji politikalarını ve enerji merkezi olma hedeflerini pek tabii olumsuz etkilemektedir. "Enerji merkezi ülke olmayı hedefleyen ülke, tedarikçi ülkeler için enerji talep güvenliğini, tüketici ülkeler için ise enerji arz güvenliğini, sağlayabilecek bir enerji alt yapısına sahip olmalıdır."⁴⁰² "Enerji politikalarını enerji merkezi ülke konumuna yükselebilmek için düzenleyen Türkiye'nin, siyasi açıdan istikrarlı tedarikçi ülkelerden gelen enerji kaynaklarını, dış etkilere uzak, güvenilir enerji nakil hatlarıyla bünyesinde toplayabilmesi gerekmektedir."⁴⁰³

Bugün Türkiye, Asya ve Avrupa arasında bir enerji geçiş koridoru olarak kabul edilebilir. Türkiye'nin doğal stratejik jeopolitik konumu, Kuzey-Doğu Hazar, Doğu ve Güneydoğu Orta Doğu ve Kafkasya gibi enerji açısından zengin bölgeler arasında bir köprü olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye'nin enerji politikalarındaki hedefleri incelendiğinde enerji merkezi olma hedefi göze çarpmakta ve hali hazırdaki politikalarla Türkiye'nin söz konusu konuma ulaşması mümkün gözükmemektedir. Birçok petrol ve doğal gaz boru hattını topraklarından geçirerek dünya ülkelerine ulaştıran Türkiye temelde enerji kaynakları taşımacılığı açısından güvenli bir transit yoldur. Fakat enerji merkezi olabilmek için sadece petrol ve doğal gaz sınırlaması yapılmamalıdır. Enerji merkezi olabilmek için bütün enerji kaynaklarının değerlendirilmesi gerekmektedir.⁴⁰⁴ Yani, Türkiye enerji merkezi olmak için her türlü enerji kaynağını üretmek, satın almak,

⁴⁰²Cemal Kakışım, "Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler Ve Bölgesel Fırsatlar"(Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/3, Sayı:28) s. 431-450

⁴⁰³A.g.m.

⁴⁰⁴Mohammad Mohammadi ve Younes Noorollahi, *Energy hub: From a model to a concept – A Review*, (Renewable and Sustainable Energy Reviews, Sayı 80, 2017) s. 1512-1527

depolamak, satmak, ticaretini yapmak ve taşımak zorundadır. Bu durum da uzun vadeli, detaylı, uygulanabilir adımlara bölünebilen bir planlama gerektirmektedir.⁴⁰⁵ Aksi takdirde Türkiye hedeflerine ulaşamaz ve başarılı stratejiler üretemez. Yeni gelişmekte olan Türkiye, başarılı enerji politikalarını takip etme geçmişine, vizyonuna ve kapasitesine sahiptir. Bu nedenle, ilk adım doğru tanım ve değerlendirmeler yapmak; ikinci adım ise geleceği şekillendirmek için etkili planlamayı içermelidir. Teknik olarak bir enerji geçiş koridoru olmak, tüm enerji kaynaklarının ilgili sistemler aracılığıyla bir taraftan diğerine geçişi veya başka bir deyişle, petrol, gaz ve elektrik gibi tüm enerji kaynaklarının tedarikçilerden alıcılara ulaşım sistemleri aracılığıyla geçişi anlamına gelmektedir. Türkiye, son dönemde faaliyete geçen TürkAkım ve TANAP gibi boru hatları da değerlendirmeye alındığında kısmen bir enerji geçiş koridorudur. Yani buradan da “enerji transferinde merkez ülke” olma konumunu geliştirebilmektedir. Rusya, Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarını Avrupa’ya taşıyan boru hatlarına ev sahipliği yapmaktadır. Yani mevcut konjonktürde Türkiye, petrol ve gaz taşıma sisteminde alıcı-verici rol oynamaktadır. Faaliyete geçen TANAP ve TürkAkım projeleriyle Türkiye artık doğal gaz transit ülkesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Enerji merkezi olmak ise enerji geçiş koridoru yani enerji transit ülkesi olmaktan daha karmaşık bir sistemdir. Enerji merkezi, petrol ve gaz boru hatları, nükleer santraller, hidroelektrik santralleri ve diğer enerji kaynakları aracılığıyla enerji dağıtımının kontrol mekanizmasını içerir.⁴⁰⁶ Ayrıca, yurt içi ihtiyaçlara ek olarak ihracat veya satış seçenekleri de barındırmaktadır. Dolayısıyla bir enerji ithalatçısı olan Türkiye’nin, enerji merkezi olmak ve ihracatçı düzeyine yükselmek için kaynak çeşitliliğine sahip olması gerekmektedir. Enerji merkezi olan bir ülke, enerji piyasasını fiyatlandırma ve düzenleyici eylemler yoluyla bölgesel veya küresel enerji sektörüne liderlik etme yetkisine ve gücüne sahiptir. Mevcut koşullar altında Türkiye, petrol ve gaz kaynaklarının yetersizliği, sınırlı depolama tesisleri ve mevcut enerji anlaşmalarındaki kısıtlamalar nedeniyle bir enerji merkezi değildir. Çalışmadan ele alınan kıstaslar itibarıyla Türkiye mevcut jeopolitik konumunun sağladığı fayda ile kendi topraklarından geçecek boru hatlarının sayısında artışa gidildiği, kaynak ve tedarikçi ülke çeşitliliğini sağladığı, kendi bölgesinde güvenli ve istikrarlı bir alan oluşturup yatırımcıya bu güveni sunduğu takdirde “Enerji Transferinde Merkez Ülke” konumuna ulaşabilecektir.

⁴⁰⁵Mohammadi, 2017

⁴⁰⁶A.g.m.

SONUÇ

Türkiye-Rusya-Ukrayna üçlü çerçevesinde Avrasya güzergâhının bir kanat, TANAP'ın diğer kanat, Güney Kafkasya ve Asya'nın da başka kanat olarak değerlendirilip Türkiye'nin de hub profilinin sınındığı bu tez, jeopolitik teorilere referansla Türkiye ve Rusya'nın enerji politikalarını Ukrayna Krizi'nden Türk Akım'a doğru giden süreç içerisinde incelemiştir; Türkiye'yi de transfer ülke bazında içine alarak Türk Akım Projesi ile Türkiye'nin enerji transferinde ne noktaya geldiğini, geleceğini ve enerji merkezi olup olamayacağını nitel araştırma yöntemlerinin veri toplama araçlarında doküman inceleme tekniği kullanılarak analiz etmiştir. Avrasya üzerinden resmin genelini anlaşılabilmesi için Rusya'nın Kuzey Akım 2 projesinin varlığı, Ukrayna enerji krizi ve Belarus petrolü farkedilmelidir. Türkiye'nin hub olup olamayacağı buna istinaden değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Rusya'nın Türkiye'yi konumlandırışı da daha iyi anlaşılacaktır. Buna Rusya Türkiye ile enerji işbirliğini niçin güçlendirmeye çalışıyor sorusu da eklendiğinde, verilecek cevapta Türkiye'nin konuya ekonomik, Rusya'nın ise jeopolitik açıdan baktığı tespiti yer almalıdır. Bunun somut kanıtı, 4 hatta sahip olan ve 10 km'si Türkiye sınırları dışında kalan Güney Akım'ın yerini Türk Akımı'nın almasıdır.

Ukrayna'nın tezde önemli görülmesinin sebebi, Ukrayna'nın Rusya'dan tedarik edilen gazın transfer güzergâhında bulunması olmakla birlikte 2014'teki Ukrayna Krizi'nin başlangıç noktası olarak kabul edilmesinin sebebi olarak söz konusu krizden sonra Rus gazını Avrupa'ya Ukrayna üzerinden taşıyacak GüneyAkım'ın iptal edilerek, gazı Türkiye'den Avrupa'ya taşıyacak olan TürkAkım'ın işleme alınmasıdır. Türk Akım'a giden sürecin ele alınmasının sebebi ise Türk Akım projesi ile Ukrayna'nın enerji transferinde öneminin azalması, by-pass edilmesi olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada; Türkiye ve Rusya'nın 2019 yılı itibarıyla enerji görünümü BP'nin Haziran 2020'de yayımladığı "2019 Dünya Enerji Görünümü Raporu"ndaki verilerin ışığında incelenmiştir; söz konusu enerji görünümüne atıfla Türkiye ve Rusya'nın enerji politikalarının ne yönde olduğu incelenmiştir, Türkiye'de mevcut bulunan ve proje halinde olan doğal gaz boru hatlarının konumlarının enerji politikalarıyla olan ilişkilerine bakılmış ve buradan Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumun enerji politikalarına, enerji görünümüne, doğal gaz boru hatlarının konumları noktasında büyük ölçüde katkısı olduğu görülmüştür. Türkiye'nin proje halindeki doğal gaz boru hatlarının yani TürkAkım ve TANAP projelerinin tamamlanmasının ardından Türk kamuoyunda "Türkiye'nin Enerji Merkezi Olacağı"na dair yer alan algının bu noktada doğruluk payı olmadığı; Türkiye'nin

söz konusu boru hatlarının tamamlanmasının ardından enerji konusunda sahip olabileceği en yüksek sıfatın “enerji transferinde merkez ülke konumu” olabileceği tezin ana temalarından biridir. Rus gazını Ukrayna üzerinden Avrupa’ya taşıyacak olan GüneyAkım Projesi’nin Ukrayna Krizi’nden sonra meydana gelen gelişmeler ve Batının Rusya’ya uyguladığı yaptırımlar sebebiyle Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından iptal edilmesi ve GüneyAkım yerine TürkAkım projesinin işleme alınması bu durumda Ukrayna’nın ve 2014’teki Kırım’ın ilhakıyla sonuçlanan Ukrayna Krizi’nin ne kadar önemli olduğunu gösterdiğinden çalışmada Ukrayna Krizi jeopolitik teoriler çerçevesinde incelenmiş, söz konusu krizin Rusya, ABD, AB ve Türkiye açısından etkileri ve sonuçlarına bakılmıştır. Buradan hareketle Türkiye ile Rusya’nın enerji politikalarına jeopolitiğin ve Ukrayna Krizi’nin etkilerinin neler olduğu incelenmiş; TürkAkım’ın tam kapasite faaliyete geçmesinin ardından Rusya, AB, Türkiye ve Ukrayna açısından etkilerinin ne olduğuna bakılmış ve son olarak da Türkiye’nin enerji merkezi olma hedefinde jeopolitiğin ve TürkAkım’ın etkilerinin neler olduğu ve Türkiye’nin önümüzdeki yıllarda bir enerji merkezi olup olamayacağı incelenmiştir.

Küresel dinamikler ve bölgesel politika göz önüne alındığında, Türkiye’nin enerji politikası ile ilgili avantaj ve dezavantajları vardır. Enerji ihracatçısı olmayan, enerji sektöründe bir fiyat belirleyicisi bile olamayan Türkiye’nin son konjonktürde bir enerji merkezi olamayacağı açıktır. Bu noktada karşımıza çıkan soru ise Rusya’ya enerji alanında bu kadar bağımlı olan ve her geçen gün yeni boru hattı projeleriyle bağımlılık derecesi artan Türkiye enerji transfer ülkesi olmaktan enerji merkezi olma konumuna nasıl geçeceği sorusudur. Bu soruya cevap verebilmek için çalışmada jeopolitik teorilerin Türkiye’yi hangi noktalarda içine aldığına, Türkiye’nin ve Rusya’nın ayrı ayrı enerji politikalarına, Kırım’ın ilhakıyla sonuçlanan 2014’teki Ukrayna Krizi’nden sonra iptal edilen GüneyAkım projesi sebebiyle enerji transferinde rolü azalan Ukrayna’nın yerine yükselen Türkiye’ye, Ukrayna Krizi’nin bölgesel ve jeopolitik açıdan etkilerine, TürkAkım projesinin de jeopolitik açıdan incelenmesine bakılacaktır.

Çalışma altı bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde tezin üzerine inşa edildiği kavramsal arka plan anlatılmıştır. Jeopolitik Teorilerden faydalanan çalışmada hâlihazırdaki jeopolitik kuramların sınıflandırmasında kullanılan basmakalıp çizgilerin dışına çıkılarak çalışmaya teorik çerçeve bağlamında özgünlük kazandırma adına Eleştirel Jeopolitik’in temsilcileri “Geraroid Tuathail”, “Simon Dalby” ve “Paul Routledge’in”

“*The Geopolitics Reader*”⁴⁰⁷ isimli kitaplarında yapmış oldukları sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Buna göre Jeopolitik; Emperyalist, Soğuk Savaş ve Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği olarak üç ana başlığa ayrılmış; daha çok Emperyalist Jeopolitik üzerinde durulup hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş; diğer başlıklar olan Soğuk Savaş ve Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği de dönemlerde etkili olan siyasi ve entelektüel bireylerin fikirlerine yer verilerek incelenmiştir.

“**Emperyalist Jeopolitik**” başlığı altında öncelikle jeopolitik terimini ilk kez kullanan Rudolf Kjellen’den, ondan önce jeopolitik terimini kullanmadan jeopolitiği “devletlerin coğrafi özellikleriyle siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim” olarak tanımlayan Friedrich Ratzel’den, Deniz Hâkimiyet Teorisi’nin öncüsü ve dünya hâkimiyeti için denizlere hâkim olmanın önemi üzerinde duran Alfred Thayer Mahan’dan, Kara Hâkimiyet Teorisi’nin diğer adıyla Kalpgâh(Heartland) teorisinin öncüsü “Doğu Avrupa’ya hâkim olan, Merkez Bölgesini kontrol eder; merkez bölgesine hâkim olan, ‘Dünya Adası’nı kontrol eder; ‘Dünya Adası’na hâkim olan dünyayı kontrol eder” görüşünü savunan Halford Mackinder’dan, “Lebensraum” fikriyle Almanya’nın genişleme ideallerine meşruiyet kazandırmak isteyen Alman lider Adolf Hitler’in politikalarına ışık tutan, devletin konum alanını elinde bir güç olarak gören Karl Haushofer’dan, İtalyan General Giulio Douhet’in Hava Hâkimiyeti Teorisi’nden ve Kenar Kuşak(Rimland) teorisinin öncüsü, dünya hâkimiyeti için Mackinder’in Kalpgâh’ını çevreleyen kuşakta bulunan ülkelere hâkim olmanın önemi üzerinde duran Nicholas Spykman’dan bahsedilmiştir. Söz konusu jeopolitik teoriler genelde fiziki coğrafyaya dayalı olmakla birlikte Mackinder’in dünya haritasını bölümlediği şeklin üzerinde yürütülmüştür. Bununla birlikte söz konusu teoriler Avrasya’ya hükmetme, Avrasya’da kural koyucu olabilme ve doğal kaynaklar yönünden zengin olan Avrasya’ya hâkim olarak dünya hâkimiyeti elde etme amacı taşımaktadır. Bu noktadan çalışmaya bakıldığında ülke liderlerin hala jeopolitik teoriler çerçevesinde hareket ettiğinin açık olduğu görülmüştür. ABD’nin, Avrupa’nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltma çabaları ve bu noktada uygulamaya soktuğu kaya gazı devrimi Rusya’nın TürkAkım projesi ile öngördüğü jeopolitik hedeflerin önüne geçme noktasında bu duruma örnektir.

“**Soğuk Savaş Jeopolitiği**” başlığı altında Soğuk Savaş dönemine yön veren George Kennan’ın Çevreleme Doktrini’nden ABD Başkanı Herry Truman’ın dönemin

⁴⁰⁷Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, *Geopolitics Reader*, (Taylor & Francis e-Library, 2003)

jeopolitik şifrelerinin çözümü adına önem arz eden Truman Doktrini'nden, Walter Lippman'ın "Disengagement" teorisinden, Henry Kissinger'in Soğuk Savaş'ın en önemli kodlarından biri olan "Detente(yumuşama) politikasından ve Soğuk Savaş'ın bitişinin, SSCB'nin dağılışının simgesi komünist ülkenin komünist olmayan lideri Mihail Gorbaçov ve yeni siyasi düşüncesinden bahsedilmiştir. Truman Doktrini sürekli genişleyen bir güç olarak algılanan SSCB'den yayılan komünizm tehdidinin çevre ülkelere yayılmasının engellenmesi adına Türkiye ve Yunanistan'a yapılan mali yardımları konu edinmektedir. Truman'ın bu atılımı yerelden evrensele; özelden genele ABD'nin Soğuk Savaş jeopolitiğinin karakteristiği haline gelmiştir. Truman zihinsel olarak siyah ve beyaz bir uluslararası politika haritası oluşturmak için "özgür dünya" ve "köleleştirilmiş dünya" kategorilerini soyut örtük örnekler olarak kullanmıştır.⁴⁰⁸ Ve böylece; iyiye karşı kötü, kapitalizme karşı komünizm, Batıya karşı Doğu, ABD'ye karşı SSCB gibi karşıtlıkların olduğu siyah beyaz bir haritaya dönüşmüştür. Söz konusu başlık altında incelenmesi gereken bir diğer jeopolitik ibare ABD'nin Moskova Maslahatgüzarı George Kennan'ın Containment(Çevreleme) politikasına yön veren fikirleridir. SSCB'yi fanatik ve genişlemeci olarak nitelendiren Kennan onlarla herhangi bir müzakere ya da diyalog gerçekleştirilemeyeceğini savunduğu için diplomasiyi yok saymaktadır. Kennan'a göre "kapitalist kuşatma" altında olduğuna inanılan SSCB; "Batı ülkelerindeki legal ve illegal örgütlenmeler eliyle etki alanını genişletebileceğinden, bu anlamda kendisine karşı gelebilecek yönetimleri toplumsal ve ekonomik açıdan istikrarsızlığa sürükleyebileceğinden, Batılı hükümetlerin kararlarını kendi amaçları doğrultusunda şekillendirebileceğinden, ayrıca kapitalist ülkeler arasındaki görüş farklılıklarının ve çatışmaların SSCB'nin gücünün arttırılması amacıyla kışkırtılması ve devrimci ayaklanmalara dönüştürülebileceği tehlikesinden bahsedilmiştir."⁴⁰⁹

Kennan'ın Truman Doktrini'nin söylemi ile eşleşen bu fikirleri "Disengagement"(geri çekilme, bırakma) teorisi ile Soğuk Savaş jeopolitiğinde fikirleri incelenen Walter Lippman tarafından eleştirmiş ve stratejik bir canavarlık olarak nitelendirilmiştir. ABD, SSCB ve Büyük İngiltere ordularının kıta Avrupa'sından çekilmesi çağrısında bulunan Lippmann'a göre bu politika SSCB için bir test olacaktır ve eğer başarılı olursa; gerginliği azaltacak, sorunları giderecek, iki büyük gücün birçok Avrupalı

⁴⁰⁸İlhan Lütem, *Harry Truman: The Man and His Doctrine*, Hofstra University, (The International Conference on Harry S. Truman, 1983, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5155.pdf>, Erişim Tarihi: 10.07.2019)

⁴⁰⁹A.g.e.

için daha iyi bir yaşama katkıda bulunmasını sağlayacak ve ABD kaynaklarını koruyacaktır.⁴¹⁰ Bundan daha da önemlisi Lippmann, en azından kısmi bir SSCB-ABD anlaşması elde etmek için müzakerelerin devamına, diplomasinin kullanılmasına danışmanlık yapmıştır. Lippmann, Kennan'ın görüşlerini ve Truman Doktrini'ni diplomasiyi terk ettikleri için de ayrıca eleştirmiştir. Lippman'ın en büyük korkusu da ABD dış politikasının diplomasiden vazgeçip militaristik bir hale bürünmesidir. Soğuk Savaş, jeopolitik sistemi ABD'nin önderliğinde kapitalist ülkelerin bulunduğu 1.Dünya, SSCB önderliğinde komünist ülkelerin bulunduğu 2.Dünya ve iki tarafın da boyunduruğu ve fikirleri altına girmek istemeyen tarafsız ülkeleri kapsayan 3.Dünya ülkeleri olarak tanımlayarak yeniden düzenlenmiştir.

Soğuk Savaş dönemi jeopolitiğinin bir diğer önemli fikri de Richard Nixon danışmanı Henry Kissinger ile birlikte, SSCB ile bir détente (yumuşama) politikası uygulamasıdır. Nixon-Kissinger yönetimi, ultra militarist SSCB üzerindeki askeri üstünlüğü sürdürme politikasını yerine, her iki devletin de diğerini etkili bir şekilde yok etme yeteneğine sahip olduğunu kabul etmeye dayanmaktadır. Nixon yönetimi, nükleer caydırıcılık doktrini teşvik etmiş ve SSCB ile sınırlı silah kontrolü anlaşmalarını müzakere etmeye çalışmıştır.

1980'lerin sonunda SSCB'nin başına geçen komünist ülkenin komünist olmayan lideri politikacı Mihail Gorbaçov'un⁴¹¹ dış politikası Reagan yönetiminin, SSCB'nin üzerinde kurduğu düşman imajını ve kötü imparatorluk etkisini kırmaya yöneliktir. 1986'da SSCB toplumunda bir "glasnost" veya "açıklık" politikası başlatan Gorbaçov, modern ve insancıl komünist ilkelere dayanan SSCB'nin radikal bir yeniden yapılanması ve yenilenmesini (perestroyka) öngörmüştür.⁴¹² Gorbaçov'un komünist sistemi koruma konusundaki özerk girişimi ve SSCB dış politikasındaki "yeni siyasi düşüncesi"⁴¹³ Soğuk Savaş'ın sona ermesine yardımcı olmuştur.

"Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği" başlığı altında, ABD Başkanı George W. Bush'un liberal barış ülkelerini temel alan; belirsizlik, öngörülemezlik, kararsızlık ve

⁴¹⁰Containment - Critiques of mr. x's doctrine, *American Foreign Relations*, (<https://www.americanforeignrelations.com/A-D/Containment-Critiques-of-mr-x-s-doctrine.html>, Erişim Tarihi: 12.07.2019)

⁴¹¹Joseph Nye, *Gorbachev and The End of The Cold War*, (New Straits Times, 2006, <https://www.belfercenter.org/publication/gorbachev-and-end-cold-war>, Erişim Tarihi: 26.06.2019)

⁴¹²Judy Marie Sylvest, *"Glasnost: The Pandora's box of Gorbachev's reforms"*, *Graduate Student Theses*, (Dissertations, & Professional Papers, 1999)

⁴¹³Robert Patman, *Reagan, Gorbachev and the emergence of 'New Political Thinking'*. (Review of International Studies, 25(4), 1999) s.577-601

kaosu yeni tehditler olarak gören; Soğuk Savaş'ın bitişinin güç rekabetini sona erdirdiği algısıyla liberal barış olasılığının arttığı varsayımları üzerinde duran Yeni Dünya Düzeni'nden, yine söz konusu liberal barış olasılığını değerlendiren ve liberalizme karşıt olan komünizmin ortadan kalkmasını liberalizmin zaferi olarak gören, batılı liberal demokrasilerin evrenselleşmesi noktasında tarihin sonun tanıklık edildiğini belirten Francis Fukuyama'nın Tarihın Sonu Tezi'nden, yeni dünyada en önemli ve tehlikeli çatışmaların ideolojik veya ekonomik değil farklı kültür yapılarına sahip insanlar arasında olacağına inanan, ABD'nin yeni dünya düzeninin tek kutuplu değil çok kutuplu, çok medeniyet barındıran bir yapıya pencere açtığı belirten Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması Tezi'nden, sahip olduğu sahip olduğu zengin enerji kaynakları sebebiyle Avrasya kıtasını üzerinde güç mücadelelerinin yapıldığı bir satranç tahtasına benzeten ve dünya egemenliğinin Avrasya'ya sahip olmakla elde edilebileceğine inanan, Almanya, Çin, Fransa, Hindistan ve Rusya'yı Avrasya'da etkin olarak görüp; Türkiye, Ukrayna, güney Kore, İran ve Azerbaycan'ı jeopolitik eksenler olarak inceleyen Zbigniew Brezisinski'nin Büyük Satranç Tahtası tezinden ve ABD'nin kurduğu Yeni Dünya Düzeni'ndeki denizi merkeze alan Atlantikçi jeopolitiğine karşı Rusya'nın egemen olduğu imparatorluğu merkeze alan Avrasyacılık'ı savunan Rusya'nın yeniden imparatorluk olması gerektiğine dair fikirleri destekleyen ve bunu yaparken de Rusya'nın; Japonya, Almanya ve İran ile ittifak kurması gerektiğinin üzerinde durarak⁴¹⁴ Avrasyacılar, tek ideolojili ve tek kutuplu "Yeni Dünya Düzeni" yerine çok kutuplu, çok ideolojili, adil bir dünya hedefleyen⁴¹⁵ Aleksandr Dugin'in Yeni Avrasyacılık Teorisi'nden bahsedilmiştir. Tezde söz konusu kuramsal çerçevenin kullanılmasının sebebi yani jeopolitik teorilerden faydalanılmasının sebebi söz konusu boru hatlarının Türkiye'nin jeopolitik konumunun doğurduğu avantajlarla doğrudan ilişkili olmasıdır. Türkiye, sürekli enerji tüketen Batı ve enerji kaynaklarına sahip olan doğu coğrafyasının ortasında stratejik bir konumdadır. Söz konusu konumunu doğal gaz boru hattı projelerinin enerji kaynak sahibi ülkelerin geçirebilecekleri güzergâhta olması Türkiye'nin enerji merkezi olma hedeflerine yaklaşmasında olanak sağlayacaktır.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye ve Rusya'nın enerji görünüşleri 10 yıllık periyodda incelenmiş, tezin ana konusunu doğal gaz oluşturduğu için enerji kaynağı olarak doğal gaz görünümü üzerinde durulmuştur. Söz konusu enerji görünüşleri verilerken

⁴¹⁴Anton Shekhovtsov, *Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right à la Russe*, (Religion Compass, 2009) 697-716

⁴¹⁵Bassin, 2003

BP'nin her yıl hazırladığı Enerji Görünümü Raporlarından yararlanılmıştır. Yakın zamanda yayınlanan “*BP Statistical Review of World Energy, 2020, 69th edition*”⁴¹⁶ çalışmaya ışık tutmuş ve güncellik açısından fayda sağlamıştır. Türkiye'nin enerji görünümüne bakıldığında; Türkiye'nin enerji tüketimi milyon ton cinsinden değerlendirilmiş ve nüfus artışı, ekonomik ve sanayi gelişmeler göz önünde bulundurularak her yıl arttığı gözlenmiştir. BP'nin raporunda 2019 verilerine göre kaynaklara göre dağılımına bakıldığında en büyük dilim petrol ve doğal gazla ait olduğu, bu değerleri kömür, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji kaynakları izlediği değerlendirilmiştir. Türkiye'nin 2009'dan 2019'a kadar geçen sürede doğalgaz tüketimine bakıldığında inişli çıkışlı bir tablo ile karşılaşılması; 2014'e kadar sürekli artış seyreden doğalgaz tüketiminde 2014'te sonrasında azalma gözlenmiştir. Bunun sebebi olarak yine çalışmanın ana temasını oluşturan Ukrayna Krizi'nden sonra işleyen süreç gösterilmiştir. 2017'de yeniden yükselişe geçen doğalgaz tüketimi son yıllarda yeniden düşme eğilimine girmiştir. Bunun sebebi olarak da sınıvlandırılmış doğalgaz piyasasındaki artış gösterilmiştir. LNG tüketimi de yine her geçen yıl artış göstermekte ve bu minvalde Türkiye'nin Rusya'da ithal ettiği doğal gazda azalma; ABD ve Katar'dan ithal ettiği LNG'de ise artış gözlenmiştir.

Rusya'nın enerji görünümüne bakıldığında bir enerji süper gücü olan Rusya'nın, BP'nin 2020 Dünya Enerji Görünümü Raporu'na göre dünya üzerindeki kanıtlanmış 198,8 trilyon metreküp doğal gaz rezervlerinin 64,2 milyon metreküpüne sahip olarak Orta Doğu'dan sonra dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervine sahip olduğu, doğalgaz üretiminde ise 920,9 milyar metreküple ABD ilk sırada yer alırken, Rusya 679 milyar metreküple dünyanın ikinci en büyük doğal gaz üreticisi konumunda olduğu değerlendirilmiştir. Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarını evinde kullanmayarak ihracata yönelmesi ve dünyanın en büyük gaz ihracatçısı konumunda olması Rusya'nın enerji tüketiminin yıllara bağlı olarak değişimi inişli çıkışlı bir tabloda kendini göstermesini sağlamıştır. Rusya'nın yıllara göre doğal gaz üretimi de yine inişli çıkışlı bir tablo çizmektedir. 2014-2015 yılları arasında önceki ve sonraki yıllara kıyasla doğalgaz üretiminde ve tüketiminde düşüş gözlenmiştir. Söz konusu düşüşün Ukrayna Krizi ile aynı yıllara rastlaması tesadüfi olmamakla birlikte Rusya karşı karşıya kaldığı yaptırımlar çerçevesinde doğalgaz üretiminde düşüşe gitmiştir. Rusya'nın enerji tüketiminin 2019 yılında kaynaklara bağlı olarak dağılımı incelendiğinde doğal gazın sektörde %58'lik bir dilime sahip olduğu görülmektedir. Bunu %22 ile petrol, %7'lik dilimlerle kömür ve

⁴¹⁶BP Statistical Review of World Energy, 2020, 69th edition.

nükleer enerji izlemektedir. Rusya'nın yenilenebilir enerji kaynaklarındaki tüketimi yüzdelik dilimi bile doldurmamaktadır. Rusya, dünyadaki doğal gaz piyasaları üzerinde önemli bir etkiye sahip, dünyanın en büyük doğal gaz üreticilerinden ve ihracatçılarından biridir. Ancak, ABD'deki kaya gazının sessiz devrimi ihracat-ithalat yollarında değişikliğe neden olmuş ve daha da önemlisi ABD'yi net ihracatçı konumuna getirmiştir. Sonuç olarak, doğal gaz ihracatçıları arasındaki rekabet önemli ölçüde artmış, özellikle doğal gaz piyasasında doğal gaz fiyatlarında ve hatta fiyat savaşlarında düşüşe neden olmuştur. ABD'deki kaya gazı devrimi, doğal gaz ithalat-ihracat yollarının yeniden şekillenmesi ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ticaretinin önemli ölçüde genişlemesi rekabete neden olmuş ve Rusya'nın doğal gaz ithalatında azalmayı LNG ihracatında ise artışı da beraberinde getirmiştir. Rusya'da büyük doğal gaz kaynaklarının varlığı, iç pazardaki durumdan bağımsız olarak gaz ihracatını artırma imkânı vermekte ve Rusya'daki toplam doğal gaz üretiminin % 30'undan fazlası ihraç edilmektedir. Doğal gaz ihracatı boru hattı sistemleri aracılığıyla ve LNG formunda gerçekleşmektedir. Rusya'nın LNG ihraç ettiği ülkeler Japonya, Güney Kore, Tayvan gibi Asya Pasifik Ülkeleri, Avrupa'da ve Orta Doğu'daki bazı ülkeler; boru hatlarıyla Avrupa'daki birçok ülkeye Türkiye'ye Belarus'a, Ukrayna'ya gaz ihraç etmektedir. Ayrıca Rusya, ihracat gelirlerini daha fazla artırmak için Kazakistan ve Özbekistan'dan doğal gaz ithal etmektedir. 2019 yılında Rusya'ya boru hatlarıyla taşınan doğal gazın; 20.6 milyar metreküpü Kazakistan'dan, 6.2 milyar metreküpü ise Özbekistan'dan gelmiştir. Yani 2019 yılında boru hatlarıyla Rusya'ya gelen doğalgazın milyar metreküp cinsinden değeri 26.8'dir. Rusya'nın doğal gaz ihracat potansiyelinin gelişiminin gelecekteki LNG ithalat ve ihracatlarından önemli ölçüde etkileneceği değerlendirilmektedir.

Aynı bölümde daha sonra Rusya ve Türkiye'nin yakın dönemde yani Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan döneminde izledikleri enerji politikalarından ayrı ayrı bahsedilmiştir. Buna göre Türkiye'nin enerji politikalarının temellerini; “enerji alanında Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkinliğinin artırılması, yenilenebilir kaynakların kullanımının artırılması, kaynak, güzergâh ve teknoloji çeşitliliğinin sağlanması, serbest piyasa uygulamaları içinde kamu ve özel kesim imkânlarının harekete geçirilebilirliği, dışa bağımlılığın minimuma indirilmesi, maliyet, zaman ve miktar yönünden enerjinin tüketiciler için erişilebilirliği, enerji verimliliğinin artırılması, enerji ve tabii kaynakların üretiminde ve kullanımında çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması gibi kıstaslar

oluşturmaktadır.”⁴¹⁷ Dışa bağımlılık, Türk enerji piyasalarının devamlı artan talep ve enerji kaynaklarının temininde kilit noktadır. Türkiye yerli ve milli enerji stratejisi çerçevesinde atmakta olduğu adımlarla ve bu minvaldeki projelerle bu bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Türkiye’nin söz konusu enerji politikaları ve bu politikaları uygulama pratikleri temelde birbiriyle çelişmektedir. Dışa bağımlılığın azaltılması hususunun Türkiye’nin enerji politikalarının hedefleri doğrultusunda sıkça işlendiği fakat çalışmanın da ana eksenini oluşturduğu üzere TürkAkım gibi projelerle dışa bağımlılığın giderek arttığı görülmektedir. Bununla birlikte kaynak ve güzergâh çeşitliliği noktasında da Rusya’ya olan bağımlılığı artıran proje Türkiye’nin enerji güvenliğini bu noktada açmaza sokmaktadır. Enerji Bakanlığı’nın 2015 – 2019 Strateji Planı dokümanında; Türkiye’nin yukarıda da bahsedildiği üzere enerji arz güvenliğini sağlamak için dışa bağımlılığı azaltmak, verimliliği arttırmak ve millî kaynaklara yönelmek gibi politikalar noktasında Elektrik üretiminde doğal gazın payının azaltılması ve ithalatta kaynak ülke sayısının çeşitlendirilmesi hususunda hedeflerle çelişildiği değerlendirilmiştir. Yine BP’nin hazırladığı rapordan ve faaliyete geçen TürkAkım ve TANAP gibi projelerden de edinilen bilgilerin ışığında elektrik üretiminde doğal gazın payı her geçen yıl artmakta, dışa bağımlılık özellikle de Rusya’ya olan bağımlılık da yine her geçen yıl artmaktadır. Yine söz konusu Strateji Planı’na binaen Türkiye’nin transit ülke konumunu güçlendirecek uluslararası sistemlere bütünleşmiş projelerin desteklenmesi amacının yürürlükte olduğu görülmektedir. Türkiye TürkAkım ve TANAP gibi projelerle söz konusu transit ülke konumunu güçlendirmiştir. Lakin buradan Türkiye’nin hali hazırda bir enerji merkezine dönüştüğü dönüşebileceği sonucu çıkarılamamaktadır. Çünkü enerji merkezi olma konusu transit ülke olmaktan çok daha karmaşık bir olgudur. Her şeyden önce enerji merkezi olabilmek için enerji ihracatçısı konumunda olunması gerekmekte ve bu noktada sadece doğal gaz ve petrol yeterli olmamakla birlikte bütün enerji kaynaklarının ihracı noktasında merkez olunması gerekmektedir.

Rusya’nın enerji politikasına bakıldığında dünya petrol rezervlerinin %6,2’sine, doğal gaz rezervlerinin %19,1’ine sahip⁴¹⁸ olan Rusya’nın, 2005 yılında Putin liderliğinde düzenlediği Güvenlik Konseyi toplantısında Putin’in ifadeleriyle “enerjide liderlik” sloganıyla politikalarını şekillendirdiği ve uluslararası arenadaki rolünü bunun üzerinden yürüttüğü değerlendirilmiştir. Rusya söz konusu süper güç olma ideallerine ulaşmak için

⁴¹⁷Muazzez Harunoğulları, *Küresel Arenada Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ve Enerji Politikaları*, (Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı, 2013)

⁴¹⁸BP Statistical Review of World Energy, 2020

Putin liderliğinde enerjiyi elinde büyük bir koz olarak kullanmış ve Rusya ekonomisinin en büyük enerji şirketi olan GazProm'u millileştirerek uluslararası bir dünya şirketi haline getirmiştir.⁴¹⁹ Rusya kendisinin sahip olduğu enerji kaynaklarını maksimum ölçüde kullanırken Orta Asya ve Orta Doğu'daki kaynakları da kontrol etmek istemekte ve söz konusu kaynakların dünya pazarına kendisinin kontrolü altında açılması gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada Rusya'nın nihai hedefi; enerjide son sözü söyleyen olmak ve böylece dünyadaki siyasi ve ekonomik alanda en büyük oyuncu olmaktır.⁴²⁰ Söz konusu politikalar ABD ve Avrupa'yı ne kadar rahatsız etse de Rusya'ya olan bağımlılıkları sebebiyle Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakından sonra da verilen tepkilere bakıldığında Rusya'ya karşı fazla müdahale alanları olmadığı açıktır. Bu minvalde de Rusya enerjiyi bir dış politika aktörü hatta bir silah olarak kullanmaya devam etmektedir.⁴²¹ Zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip bir ülke olarak Rusya, özellikle Putin'in iktidara gelmesinden bu yana enerji kozunu dış politikada sürekli olarak kullanmaktadır. Putin ilk kez iktidara geldiğinde, selefi Batı yanlısı Boris Yeltsin hükümetinden devraldığı ekonomik ve politik yapıyı giderek merkezileştirmiş yukarıda da değinildiği üzere devletleştirmiştir. Bu noktada, Putin ve ekibinin iktidara geldiği günden bu yana dış politika hareketlerini anlamak için önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiğinde adından söz ettiren ve Alexander Dugin ile birlikte anılan "Avrasyacılık" fikrinden bahsetmemiz gerekmektedir. Avrasyacılık temel olarak bir Batı/Atlantik karşıtlığını temel alan, Rus milliyetçiliğini ve Ortodoksluğu savunan ve vurgulayan entelektüel ve politik bir görüştür. Bu fikir aslında bir tür Rus emperyal mantığını içermektedir. Rusya'nın süper güç olduğu eski günlerine dönmek isteyen Putin yönetimi altındaki Rusya'nın, daha önce SSCB'nin hâkim olduğu Türk devletlerinde, Kafkasya ve Hazar Denizi çevresinde de olmak istemesi kaçınılmazdır. Rusya'nın enerji stratejilerinin temelinde ana hatlarıyla; enerji verimliliğinde artış, çevre üzerindeki etkinin azaltılması, sürdürülebilir kalkınma, enerji gelişimi, geliştirilmiş etkinlik ve rekabet gücü gibi olgular yer almaktadır.⁴²² ABD ve diğer Batı ülkeleri Avrupa'nın Rusya ve kaynaklarına bağımlılığını azaltmak için sürekli bir çaba halindedir. Rus gazının büyük bir kısmı Ukrayna'dan geçen boru hatlarıyla Avrupa'ya ihraç edildiğinden, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklar diğer bazı Avrupa ülkelerini de etkilemiştir ki hali hazırda incelenen Ukrayna Krizi'nden

⁴¹⁹Alınur Nogayeva, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, (Usak Yayınları, 2011), s.62

⁴²⁰Vlad Ivanenko, *Russian Energy Policy and Its Domestic and Foreign Implications*, (International Journal Sayı.63, 2008) ,s. 263-274

⁴²¹Ivanenko, 2008

⁴²²A.g.m.

sonra bu etkiler görülmüş ve Güney Akım'ın iptalinden Türk Akım'a giden sürecin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Tezin üçüncü bölümünde Türkiye'de mevcut bulunan; Rusya'nın doğal gazını Türkiye topraklarına getiren “Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı(Batı Hattı)” ve “Mavi Akım Gaz Boru Hattı”; İran doğal gazını Türkiye'ye getiren “Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı”; Azerbaycan doğalgazını Türkiye'ye getiren “Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı” ve Azerbaycan doğalgazının Türkiye üzerinden Yunanistan'a iletilmesini sağlayan “Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkoneksiyonu” olmak üzere 5 boru hattı ve proje halinde olan Azerbaycan'da üretilecek gazın Türkiye'ye ve ülkemiz üzerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak olan “Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı(TANAP)” ve Rus gazını Türkiye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gönderecek olan “TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı” olmak üzere 2 tane boru hattı projesi hakkında bilgi verilmiştir. Proje halindeki doğal gaz projeleri hakkında bilgi verilirken TürkAkım'ın ayrıntısına girilmiş, TANAP'ın sadece tanımı yapılarak Türkiye'nin enerji transferinde merkez ülke olabilmesine katkısı olduğundan bahsedilmiştir. Çünkü Türkiye söz konusu projeye gaz tedarikçisi ülke sayısını artırarak çeşitliliği sağlamıştır. Söz konusu çalışma Türkiye ve Rusya özelinde olduğu için Azerbaycan doğal gazını Avrupa'ya taşıma amacıyla olan TANAP ve TAP projelerinde sadece tanımlama yapılmıştır. TANAP projesi de bu noktada önemli görülerek ve Türkiye'nin proje halindeki doğalgaz projeleri kısmında incelendiğinden çalışmada ele alınmıştır. Çalışmanın ana hattı Türk Akım üzerine inşa edildiğinden ve Türkiye Rusya enerji ilişkileri doğalgaz temelli olduğundan tez içerisinde Türkiye'de bulunan petrol boru hatlarına değinilmemiş sadece doğalgaz boru hatlarına değinilmiştir. İlk önce mevcut boru hatlarından bahsedilmiş daha sonra da tamamlandığı kadarıyla proje halinde olan boru hatlarının üzerinde durularak ve TürkAkım projesine geçiş buradan sağlanmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde tezin zaman sınırlaması; Kırım'ın İlhakı ile sonuçlanan Ukrayna Krizi'yle başlatıldığı için 2014'teki Ukrayna Krizi'ne değinilmiştir. Ukrayna bağımsızlığını kazandığından bu yana siyasal istikrarsızlıklarla boğuştuğu ve doğu ile batı arasında sıkıştığından dolayı sürekli siyasal krizlere sahne olmuş bir ülkedir. Bu sebeple çalışmada yeri geldiğinde Turuncu Devrim'den, Ukrayna ve Rusya arasındaki 2006 ve 2009 yıllarındaki doğal gaz krizlerinden ve Maidan Olayları'ndan da bahsedilmiştir. Zaman kısıtlamasının 2014'teki Ukrayna Krizi olarak ele alınmasının sebepleri olarak; Ukrayna Krizi ile birlikte enerji transferinde önemli değişiklikler olması, Rusya'nın Güney

Akım Projesi'nden vazgeçip Türk Akım projesini açıklaması, Ukrayna Krizi'nden sonra Türkiye'nin enerji transferinde öneminin artması olarak ele alınmıştır. İlk olarak Ukrayna Krizi'nin boyutları ve içeriği incelenerek, analizi yapılmaya çalışılmıştır. Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile iş birliği ve ortaklık anlaşmasını imzalamaktan vazgeçip bunun yerine Rusya ile iş birliğine karar vermesi krizin kıvılcımı olarak kabul edilmektedir. Bu durum üzerine Ukrayna'daki Batı yanlısı halk sokaklara dökülmüş ve Ukrayna halkı Batı destekçileri ve Rusya destekçileri olmak üzere ikiye bölünmüştür. 21 Kasım 2013'teki Maidan Olayları ile birlikte kriz iyice tırmanmış ve Yanukoviç ülkeyi terk ederek Rusya'ya sığınmıştır. Rusya'nın olaylara müdahalesi Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanmış ve Şubat 2014'teki referandumla Kırım resmen Rusya'ya bağlanmıştır. Söz konusu ilhak ve Rusya'nın Ukrayna Krizi'ndeki kızıştırıcı rolü Batının Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne destek vermesine ve Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamasına sebep olmuştur. Bölümün devamında Jeopolitik kuramlar çerçevesinde Ukrayna Krizi ve Ukrayna'nın konumu anlatılmaya çalışılmıştır. Kara Hâkimiyet Teorisi'nin öncüsü Mackinder'e göre Ukrayna Kalpgâh üzerinde bir ülke olduğu için önemlidir ve ABD, Rusya'yı dengelemek istiyorsa Ukrayna'nın Rusya hâkimiyetine girmesine engel olması gerektiğini savunur. Deniz Hâkimiyet Teorisi'nin öncüsü Mahan ise Rusya'nın denizleri kışın donarken Ukrayna kıyıları donmadığından ticaret yollarına erişim noktasında avantajlı bir konumda olduğu ve Karadeniz Hakimiyeti için Ukrayna Hakimiyetine ihtiyaç duyulduğunu belirterek yine bu noktada ABD'nin Rusya'yı dengelemek için Ukrayna kontrolüne ehemmiyet göstermesini savunmuştur. Büyük Satranç Tahtası kitabının yazarı Brzezinski ise Rusya'nın Avrasya'nın lideri olabilmek için Ukrayna ve eski SSCB coğrafyasındaki Slavlar üzerinde hâkimiyet sağlaması gerektiğini belirtmektedir. Ukrayna, Hazar Bölgesi ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını sağlayan geçiş güzergâhında olduğundan Rusya için ayrıca jeopolitik ve stratejik öneme sahiptir. Ukrayna'nın Batı'nın etkisi altına girmesi ülkedeki siyasi, ekonomik ve toplumsal manzarayı değiştirerek hem Ukrayna'da hem de Rusya'da Putin'e muhalefeti artıracak noktada önem arz etmektedir. GüneyAkım'ın iptalinden sonra gündeme gelen TürkAkım ile birlikte bu noktada gözler Türkiye'ye çevrilmiştir. Bir sonraki başlıkta Ukrayna Krizi'nin "Rusya Federasyonu", "Amerika Birleşik Devletleri (ABD)", "Avrupa Birliği (AB)" ve "Türkiye'nin" dış politikalarında meydana getirdiği etkilere bakılmıştır. Bu minvalde Rusya Ukrayna Krizi'nin yarattığı ortamı fırsat bilerek Ukrayna'yı ilhak etmiş, Avrupa'ya Ukrayna'nın tek şansı olmadığını ispat etmesi adına GüneyAkım'ı iptal, TürkAkım'ı ilan etmiştir. ABD, Krizin başından sonuna kadar barışçıl

ve demokratik çözümler bulma çabası içinde olmuş, Ukrayna'ya 1 milyarı önden olmak üzere 15 milyar dolarlık IMF desteği sağlamış Rusya'da Putin yakın çevresi dâhil bazı kişi ve şirketlere seyahat yasağı uygulayıp ülkedeki mal varlıkları dondurmıştır. NATO nezdinde ise, Rusya ile bütün sivil ve askeri iş birliklerini askıya alınmış, Rusya ile sınırlarını paylaşan NATO üyesi ülkelerde askeri varlığını artıracak girişimlerde bulunmuştur. AB, krizin başında Rusya'ya olan enerji bağımlılığı sebebiyle tepki yetersizliği göstermiştir. Lakin Kırım'ın ilhakı AB'nin norm ve değerleri ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğü noktasında AB için kırılma noktası olmuştur. AB Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımlarda işbirliği ve caydırıcılık bir arada kullanarak Rusya'dan tam anlamıyla vazgeçmekten kaçınmıştır. Bu minvalde Rusya ile vize ve ortaklık antlaşmaları askıya alınmış, "Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası" ile "Avrupa Yatırım Bankası'nın" Rusya'da yeni finans faaliyetleri askıya alınmıştır. Söz konusu krizin Türkiye üzerindeki etlilerine bakıldığında Kırım ve Türkiye arasındaki tarihsel bağlar ve Kırım'da yaşayan Tatar halkı göz önünde bulundurulmalıdır. Bugün Türkiye, birçok Kırım Tatarının ikinci ülkesi konumundadır. Sürgün sırasında ve sonrasında Türkiye'ye 2 milyondan fazla Kırım Tatarı göç etmiştir.⁴²³ Ukrayna'da krizin patlak vermesiyle Türkiye, Karadeniz'deki son gelişmeler ve Kırım Tatarlarının durumu konusunda endişelenmiş ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Bu bağlamda da Türkiye'nin Kırım Tatar Türkleri için gerçek bir garantör ülke durumunda olduğu söylenebilmektedir. Ukrayna Krizinden sonra, Türkiye adına yapılan açıklamalarda, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü her zaman savunulmuş ve Kırım'da yaşayan Türk halkının can güvenliğine dair kaygılar her fırsatta dile getirilmiştir.⁴²⁴ Krizin Türkiye-Rusya ilişkilerine etkilerine bakıldığında çok olumsuz bir hava bulunmamaktadır. Türkiye hem enerji açısından büyük oranda bağlı olduğu Rusya'ya karşı büyük tepkiler vermekten kaçınmış hem de Suriye özelindeki ittifakın bozulmamasını istemiştir. Bu sebeptendir ki Batı'nın Rusya'ya yaptırım politikalarına karşı sesiz kalmış ve taraf olmamıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Kırım'ın ilhakını kesin bir dille reddetmiştir. Türkiye bu ilhakı tanımamış ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ek olarak Türkiye, Kırım Tatar Türkleri için onların çıkarlarının gözetilmesini istemiş ve kendi topraklarında huzur ve güvenler yaşamlarını istemiştir. Türkiye söz konusu krize diplomatik yollarla çözüm aranmasını daima savunmuştur. Bunu yaparken de Rusya'yı tam anlamıyla devre dışı bırakmamış ve iletişim kanallarını açık

⁴²³Henryk Jankowski, *Crimean Tatars and Noghais in Turkey*, International Committee for Crimea, (<http://www.iccrimea.org/scholarly/jankowski.html>)

⁴²⁴Orhan Gafarlı, *Kırım Krizi ve Türkiye*, (Bilgesam, 2014)

tutmuştur.⁴²⁵ Türkiye'nin söz konusu yaptırımlara tarafsız duruşunun sebebinin ekonomik olmadığı, siyasi tarafsızlığı sağlayarak dengeyi bozmak istememesi olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden de krizden sonraki dönemde Türk-Rus ilişkilerinde ciddi sorunlar oluşmamıştır. Türkiye'yi krizden sonra en çok etkileyen sonuç ise kuşkusuz GüneyAkım'ın iptali, TürkAkım'ın ilanıdır. Söz konusu krizden sonra Putin 2014'teki Türkiye ziyaretinde GüneyAkım'ı iptal ettiğini ve yerine Rus gazını Avrupa'ya Türkiye üzerinden taşıyacak TürkAkım projesini duyurmuştur.

Beşinci Bölüm tezin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir teorik çerçeve ve tez konusunun birlikte ele alınmıştır. Konu ile ilgili soru işaretleri büyük oranda giderilmiş ve araştırma soruları büyük ölçüde cevaplanmıştır. Öncelikle Türkiye ve Rusya'nın Enerji Politikalarının Şekillenmesinde Jeopolitiğin ve Ukrayna Krizi'nin Etkilerinden bahsedilmiş; daha sonra Türkiye, Rusya, AB ve Ukrayna Dörtgeninde Türk Akım projesinin etkilerinin ne olduğuna ve bundan sonra söz konusu ülkelerin politikalarının ne yönde değiştiğine ve son olarak da Türk Akım projesinin jeopolitiği ve enerji kapsamında getirileri, geleceği incelenip tartışılarak Türkiye'nin yeni dönemde söz konusu projeler tam anlamıyla gerçekleşince Enerji Merkezi olarak değerlendirilip, değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır.

Türkiye, enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ve enerji kaynaklarını yoğun olarak tüketen ülkeler arasında enerji akışını sağlayabilecek stratejik bir jeopolitik konuma sahip bir ülkedir. Söz konusu durum Türkiye'ye bir geçiş ülkesi/transit ülke olabilme imkânı sunmaktadır. Stratejik jeopolitik konumunun farkında olan Türkiye, transit ülke olmakla yetinmek istemeyip bir enerji merkezi olma hedefine sahiptir. Türkiye bahse konu hedefine ulaşma noktasında çalışma ile de ilgisi doğrultusunda AB ülkelerine Orta doğu ve Hazar Bölgesi'nden gaz akışını sağlamak için planlanan GGK projesinin önemli bir kısmı olan TANAP'ı hayata geçirmiş, Rusya'nın doğal gazını Türkiye'ye ve AB ülkelerine taşıyacak olan TürkAkım projesinin ilk kısmı olan Türkiye'ye gaz akışını sağlamıştır. Türkiye söz konusu boru hatları ile hem kendisinin hem de Avrupa'nın gaz ihtiyacını karşılama noktasında hem tedarikçiye hem de tüketiciye alternatif bir güzergah sunmaktadır. Bu boru hatları ile Türkiye, birden fazla tedarikçi ülkeden gelen gazı topraklarından geçirip tüketiciye ulaştırmak ana hedefi olan enerji merkezi tamlamasına bu noktada uyum sağlamaktadır. Lakin daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere sadece enerji transferini

⁴²⁵ Ali Konak, *Kırım'ın İlhakı İle Sonuçlanan Ukrayna Krizi Ve Ekonomik Etkileri*, (Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 2019)

sağlamak enerji merkezi olabilmeyi sağlamamaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlar, enerji merkezi olabilmenin önünde birtakım engeller mevcuttur. 2011'deki Arap Baharı ile bölgede yaşanan istikrarsızlar, Türkiye için güvensiz bir ortam oluşturmuştur. Bölgedeki istikrarsız rejimler ve bu rejimler üzerinde etkili olmak isteyen Rusya ve ABD gibi küresel güçlerle mücadele edilmektedir. Bunun yanı sıra bölge ülkelerindeki iç savaşlar sebebiyle Türkiye sınırlarını tehdit eden terör örgütleri de Türkiye için bir tehdit oluşturmaktadır. Böyle bir ortam Türkiye'nin ulusal güvenliği, enerji politikalarını ve enerji merkezi olma hedeflerini pek tabii olumsuz etkilemektedir. "Enerji merkezi ülke olmayı hedefleyen ülke, tedarikçi ülkeler için enerji talep güvenliğini, tüketici ülkeler için ise enerji arz güvenliğini, sağlayabilecek bir enerji alt yapısına sahip olmalıdır."⁴²⁶ "Enerji politikalarını enerji merkezi ülke konumuna yükselebilmek için düzenleyen Türkiye'nin, siyasi açıdan istikrarlı tedarikçi ülkelere gelen enerji kaynaklarını, dış etkilere uzak, güvenilir enerji nakil hatlarıyla bünyesinde toplayabilmesi gerekmektedir."⁴²⁷ Küresel dinamikler ve bölgesel politika göz önüne alındığında, Türkiye'nin enerji politikası ile ilgili avantaj ve dezavantajları vardır. Enerji ihracatçısı olmayan, enerji sektöründe bir fiyat belirleyicisi bile olamayan Türkiye'nin son konjonktürde bir enerji merkezi olamayacağı açıktır. Bu noktada karşımıza çıkan soru ise Rusya'ya enerji alanında bu kadar bağımlı olan ve her geçen gün yeni boru hattı projeleriyle bağımlılık derecesi artan Türkiye enerji transfer ülkesi olmaktan enerji merkezi olma konumuna nasıl geçeceği sorusudur. Bu soruya cevap verebilmek için çalışmada jeopolitik teorilerin Türkiye'yi hangi noktalarda içine aldığına, Türkiye'nin ve Rusya'nın ayrı ayrı enerji politikalarına, Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanan 2014'teki Ukrayna Krizi'nden sonra iptal edilen GüneyAkım projesi sebebiyle enerji transferinde rolü azalan Ukrayna'nın yerine yükselen Türkiye'ye, Ukrayna Krizi'nin bölgesel ve jeopolitik açıdan etkilerine, TürkAkım projesinin de jeopolitik açıdan incelenmesine bakılmıştır. Türkiye'nin TürkAkım projesine bakışı ekonomik, Rusya'nın bakışı ise jeopolitiktir. Teknik olarak bir enerji geçiş koridoru olmak, tüm enerji kaynaklarının ilgili sistemler aracılığıyla bir taraftan diğerine geçişi veya başka bir deyişle, petrol, gaz ve elektrik gibi tüm enerji kaynaklarının tedarikçilerden alıcılara ulaşım sistemleri aracılığıyla geçişi anlamına gelmektedir. Türkiye, son dönemde faaliyete geçen TürkAkım ve TANAP gibi boru hatları da değerlendirmeye alındığında kısmen bir enerji geçiş koridorudur. Yani buradan da enerji transferinde merkez ülke olma konumunu geliştirebilmektedir. Rusya, Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarını

⁴²⁶ Kakışım, 2017

⁴²⁷ A.g.m.

Avrupa'ya taşıyan boru hatlarına ev sahipliği yapmaktadır. Yani mevcut konjonktürde Türkiye, petrol ve gaz taşıma sisteminde alıcı - verici rol oynamaktadır. Faaliyete geçen TANAP ve TürkAkım projeleriyle Türkiye artık doğal gaz transit ülkesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Enerji merkezi olmak ise enerji geçiş koridoru yani enerji transit ülkesi olmaktan daha karmaşık bir sistemdir. Enerji merkezi, petrol ve gaz boru hatları, nükleer santraller, hidroelektrik santralleri ve diğer enerji kaynakları aracılığıyla enerji dağıtımının kontrol mekanizmasını içerir.⁴²⁸ Ayrıca, yurt içi ihtiyaçlara ek olarak ihracat veya satış seçenekleri de barındırmaktadır. Dolayısıyla bir enerji ithalatçısı olan Türkiye'nin, enerji merkezi olmak ve ihracatçı düzeyine yükselmek için kaynak çeşitliliğine sahip olması gerekmektedir. Enerji merkezi olan bir ülke, enerji piyasasını fiyatlandırma ve düzenleyici eylemler yoluyla bölgesel veya küresel enerji sektörüne liderlik etme yetkisine ve gücüne sahiptir. Mevcut koşullar altında Türkiye, petrol ve gaz kaynaklarının yetersizliği, sınırlı depolama tesisleri ve mevcut enerji anlaşmalarındaki kısıtlamalar nedeniyle bir enerji merkezi değildir. Çalışmadan ele alınan kıstaslar itibarıyla Türkiye mevcut jeopolitik konumunun sağladığı fayda ile kendi topraklarından geçecek boru hatlarının sayısında artışa gidildiği, kaynak ve tedarikçi ülke çeşitliliğini sağladığı, kendi bölgesinde güvenli ve istikrarlı bir alan oluşturup yatırımcıya bu güveni sunduğu takdirde Enerji Merkezi olmak bir yana “Enerji Transferinde Merkez Ülke” konumuna ulaşabilecektir.

⁴²⁸ Mohammadi, 2017

KAYNAKLAR

Agnew, John. "The new Geopolitics, The Dynamics of Global Disorder." Blackwell, Oxford, 1989

Andrei Grachev. "Gorbachev and the new political thinking." in: Wolfgang Müller, Michael Gehler, Arnold Suppanm (Hg.): The Revolutions of 1989. A Handbook, Wien, 2015, S. 33-46.

Arbatova, Nadezhda. "Three Faces of Russia's Neo-Eurasianism, Survival: Global Politics and Strategy." V.61 s.7-24, 2019

Art, Robert J. "America's Grand Strategy and World Politics" Routledge Talor and Francis Group, 2009.

Barbashin, Anton ve Thoburn, Hannah. "Putin's Brain.", Foreign Affairs, 2014.

Bassin, Mark. "Eurasianism "Classical" and "Neo": The Lines of Continuity." 2003, http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no17_ses/14bassin.pdf, Son Güncelleme: 18.07.2020

Bauomy, Jasmin. "TurkStream: Europe needs gas and Russia has it - the story behind that new pipeline" Euronews, 2020.

Bayraç, Naci. "Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma." Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1).

Bergsten, Fred. "The World Economy After The Cold War." Weinstock Lecture on the Morals of Trade at the University of California, 1991.

Bernier, Pihla. "Yevgeny Primakov's Operational Code and Russian Foreign Policy". University of Tampere Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Blank, Stephen. "Energy, Economics, and Security in Central Asia: Russia and Its Rivals." Strategic Studies Institute U.S. Army War College, 1995

Blome, Nikoaus. "Searching for Deterrence: Ukraine Crisis Exposes Gaps Between Berlin and NATO." Spiegel Online International, 2014.

Bloomfield, Jon. "The "Prague Spring" Re-assessed." *Marxism Today*, 1978, http://banmarchive.org.uk/collections/mt/pdf/05_78_154.pdf, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Bochkarev, Danila. "The Changes in Russian Energy Policy and the Natural Gas Pipelines." *OGEL*, 2006.

Brzezinski, Zbigniew. "The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives." New York, NY: BasicBooks, 1997.

Brzezinski, Zbigniew. "The Premature Partnership." *Foreign Affairs*, Nisan 1994.

Büyükakıncı, Erhan. "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye Rusya İlişkileri." *Der. Faruk Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları*, 1994.

Caddel Jeremy. "Domestic Political Institutions in U.S. Foreign Policy Decision Making." 2013, <https://openscholarship.wustl.edu/etd/1126>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Cankut, Ayhan. "Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri." *International European Journal of Managerial Research Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eujmr/issue/38238/425854>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Cantu, Antonio. "The Vietnam War: A National Dilemma." *Series: Conflicts and Foreign Policy Series: Conflicts and Foreign Policy Organization of American Historians and the National Center for History in the Schools, UCLA*, <https://www.coursehero.com/file/23532530/Vietnam-War-L-One/>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Chapman, Bert. "Sloan on Geopolitics, Geography and Strategic History in Geopolitics" *Geopolitics, History, and International Relations*, 2018, 10(2): 7–16.

Chivvis, Christopher. "Deterrence in the New European Security Context", 2015.

Clinton, Hillary. "America's Pacific Century" , *Foreign Policy*, Ekim 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Coates, Ken. "European Nuclear Disarmament." *Spokesman* 38, 1980, Kenan Turgutluoğlu, Dodds, Klaus. "Geopolitics: A Very Short Introduction." *Oxford University Press*, 2007, s. 90,

<https://ebookcentral.proquest.com/lib/tccb/reader.action?docID=415338&query=mackinder>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Conant, Melvin ve Gold, Fern R. "The Geopolitics of Energy" Westview Press, s.3-5, 1978.

Coogan, Peter. "Geopolitics and the Intellectual Origins of Containment." the University of North Carolina Yayınlanmış Doktora Tezi, 1991, s. 426.

Cömert, Servet. "Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji." Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2000, s.3

Donchenko, Nataliia "The Variation in Russia's Foreign Policy in Near Abroad After the Disintegration of the USSR." CUNY Academic Works, 2017

Donnelly, Faye. "Security Matters: The Reconstruction of the 'New World Order' in American Foreign Policy." Journal of Global Faultlines, 2014, 2(1), 17-43.

Douhet, Giulio. "The Command of The Air." Air Force and History Program Washington D.C. 1998, https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AUPress/Books/B_0160_DOUHET_THE_COMMAND_OF_THE_AIR.pdf, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Dugin, Aleksandr. "The Fourth Political Theory." Arktos London, 2012, Son Güncelleme: 19.07.2020 <https://books.google.com.tr/books?id=Wh5afAZ-GmgC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Alexander+Dugin%22&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwit6efKjNnqAhWJp4sKHcbkCNIQ6AEwAHoECAYQAg#v=onepage&q&f=false>

Dugin, Alexandr. "Geopolitics: Theories, Concepts, Schools and Debates." 02.01.2019, <https://www.geopolitica.ru/en/article/geopolitics-theories-concepts-schools-and-debates>. Son Güncelleme: 18.07.2020

Duman, Çağdaş. "Jeopolitik Teoriler", 2020 <https://www.researchgate.net/publication/339145698>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Erkan, Ayça Ülker. "Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası." Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8 Sayı:1, 2010.

Floridan, Goran. "Improvements in the development of a common European energy policy in the years 2007-2011." *Journal of Comparative Politics*, 6(1), 43-60, 2013.

Friedrich Ratzel, *Politische Geographie*, 1897, <https://archive.org/details/politischegeogra00ratzuoft/page/n27>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Fukuyama, Francis. "The End Of The History?" *The National Interest*, 1989, https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf, Son Güncelleme: 18.07.2020

Furuncu, Yusuf. "The New Dimension Of The Turkey-Russia Energy Cooperation Turkstream." *SETA Analysis*, Ocak 2020, Sayı.57.

Gafarlı, Orhan. "Kırım Krizi ve Türkiye." *Bilgesam*, 2014.

Garthoff, Raymond L. "Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan." *Brookings Institution*, 1982, <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/pre1998/1982-625-4-Garthoff.pdf>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Gönen, Hakan. "ABD-Japonya Güvenlik Antlaşmaları: Oluşumu, Evrimi ve Sonuçları." *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Sayı 4, s. 115-139, 2004.

Gray, Colin S ve Spykman, Nicholas John. "The Balance of Power, and International Order." *Journal of Strategic Studies* 2015, 38:6, 873-897.

Greene, Bernard. "Toward a Definition of the Term Third World." *1 B.C. Third World L.J.* 13, 1980.

Grytsaienko, Oleg. "The Crisis in Ukraine An Insider's View." *Russie.Nei.Visions* No.78, Haziran 2014.

Harlow, Giles ve Maerz, George. "Measures Short of War: The George Kennan Lecture At the National War College." Washington, DC: National Defense University Press, 1991, https://www.files.ethz.ch/isn/139669/1991-05_Measures_Short_War.pdf, Son Güncelleme: 18.0.2020.

Harrison, Mark. “The Soviet Union after 1945: Economic Recovery and Political Repression, Department of Economics.” University of Warwick Centre for Russian & East European Studies, University of Birmingham Hoover Institution on War, Revolution, and Peace, Stanford University, 2006

Harunoğulları, Muazzez. “Küresel Arenada Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ve Enerji Politikaları” Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı, 2013.

Heske, Henning. “Karl Haushofer: His Role in German Geopolitics and in Nazi Politics.” Political Geography Quarterly, 1987

Hinnebusch, Raymond. “The American Invasion Of Iraq: Causes And Consequences, Perceptions.” 2007, <http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/01/Raymond-Hinnebusch.pdf>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Howard, Michael. “Marshal of the Royal Air Force Sir John Slessor and the Prevention of War.” RAF CASPS, 2018

Huntington, Samuel P. “The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.” Touchstone, 1996.

Huotari, Jussi. “Energy policy and (energy security) as a part of Russian Foreign policy.” Nordia Geographical Publications 40: 4, 121–132, 2011.

İsmayıl, Toğrul. “Türkiye İçin Rusya’ya Rağmen Dönemi”, Enerji Günlüğü, 2016.

İsmayıl Toğrul. “ABD’den Rusya’ya Karşı Metan Kuşağı”, Enerji Günlüğü, 2013.

İsmayıl Toğrul. “Azerbaycan’ın Enerji Stratejisi ve Türkiye”, Yeni Türkiye Dergisi Sayı 54, Eylül-Ekim 2013.

Ivanenko, Vlad” “Russian Energy Policy and Its Domestic and Foreign Implications.” International Journal, 2008.

İmanbeyli, Vügar. “Ülke- İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna- Kırım Meselesi.” SETA, 2014

İşcan, İsmail Hakkı. “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s. 47-79

Jankowski, Henryk. "Crimean Tatars and Noghais in Turkey." International Committee for Crimea, 2000, <http://www.iccrimea.org/scholarly/jankowski.html>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Jones, Frank L. "Engagin The World: Anthony Lake and American Grand Strategy." 1993-1997, The Historical Journal, 2016.

Jones, Minnie L ve Mitchell William B. "The Father of the United States Air Force" 2010, https://www.army.mil/article/33680/william_billy_mitchell_the_father_of_the_united_states_air_force, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Kagan Robert ve Kristol, William. "The Present Danger, The National Interest" Sayı 59 pp. 57-69, 2000.

Kakışım, Cemal. "Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası." Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(2), 460-472, 2019.

Kakışım, Cemal. "Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler Ve Bölgesel Fırsatlar." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/3, Sayı:28, s. 431-450

Karagöl, Erdal ve Kızılkaya, Mehmet. "The Turkish stream project in the EU-Russia-Turkey triangle." Insight Turkey, 17(2), 57-65, 2015.

Katchanovski, Ivan. "The Orange Evolution? The "Orange Revolution" and Political Changes in Ukraine." Post-Soviet Affairs, 24:4, 351-382, 2013.

Kennan, George. "The Sources of Soviet Conduct." Foreign Affairs, Temmuz 1947, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Kılınç, Eray. "Soğuk Savaş Uzay Rekabeti: Sputnik." Havass, 2017, <https://havassblog.wordpress.com/2017/05/02/sputnik-olayi/>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Klapper, Bradley ve Lee Matthew. "US, Russia fight over Europe's energy future." Associated Press, 2015.

Kocakenar, Mustafa. “Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler.” TASAM.

Kocaman, Muhammed Emin. “Hazar Havzası’nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği.” Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.152-171.

Komshian, Lori. “Russian Foreign Policy And Smart Power. ” Prospect, 2013.

Konak, Ali. “Kırım’ın İlhakı İle Sonuçlanan Ukrayna Krizi Ve Ekonomik Etkileri.” Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 2019.

Kostanyan, Hrant ve Meister, Stefan. “Ukraine, Russia and the EU Breaking the deadlock in the Minsk process.” CEPS Working Document, 423, 2016.

Kuzio, Taras ve D’anieri, Paul. “Towards a New Cold War?” 2018, <https://www.e-ir.info/2018/06/23/towards-a-new-cold-war/>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Lane, David. “The Orange Revolution: “People”s Revolution’ or Revolutionary Coup?” The British Journal of Politics and International Relations, 10(4), 525–549, 2008.

Leffler Melvyn P ve Painter, David S. “Origins Of The Cold War” Routledge 270 Madison Ave, New York, 1994.

Lippmann, Walter. “The Cold War: A Study of U.S.Foreign Policy.” London: Hamish Hamilton, 1947.

Lütem, İlhan. “Harry Truman: The Man and His Doctrine.” Hofstra University, The International Conference on Harry S. Truman, 1983, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5155.pdf>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

MacFarlane, Neil ve Menon, Anand. “The EU and Ukraine” Survival: Global Politics and Strategy, 56:3, 95-101, 2014.

Mackinder, Halford J. “Democratic Ideals and Reality.” National Defense University Press, https://www.files.ethz.ch/isn/139619/1942_democratic_ideals_reality.pdf, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Mackinder, Halford J. “The Geographical Pivot of History(1904)”, The Geographical Journal, Sayı 170, Aralık 2004, s. 298-321, <https://www.iwp.edu/wp->

Güncelleme: 18.07.2020

Mackinder, Halford J. “The Round World and the Winning of the Peace.” Foreign Affairs, Sayı 21, Temmuz 1943.

Mahan, Alfred Thayer. “The Influence of Sea Power upon History (1660-1783).” London, Sampson Low, Marston&Company, 1886, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.49912/page/n1> Son güncelleme: 18.07.2020.

Mahan, Alfred Thayer. “The Problem of Asia and Its Effect upon International Politics.” Boston, LittleBrown, 1900, <https://archive.org/details/problemasiaandi04mahagoog/page/n8>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Matzek, Jan. “Annexation of Crimea by the Russian Federation.” Policy Paper, Ocak 2016

Maul, Hanns. “Oil and influence: The oil weapon examined: Introduction.” The Adelphi Papers, Sayı 15, 2008.

Mcgowan, Francis. “Energy Policy, H. Kassim and A. Menon (Ed.), The European Union and National Industrial Policy.” London, Routledge, s. 132-152, 1996.

Mohammadi Mohammad, Younes Noorollahi, “Energy hub: From a model to a concept – A Review.” Renewable and Sustainable Energy Reviews, Sayı 80, 2017.

Neyfakh, Leon. “Putin’s long game? Meet the Eurasian Union.” Globe Staff, 2014

Nogayeva, Alinur. “Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları”, Usak Yayınları, 2011.

Nye, Joseph S. “Gorbachev and The End of The Cold War” New Straits Times, 2006, <https://www.belfercenter.org/publication/gorbachev-and-end-cold-war>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Nye, Joseph S. “What New World Order?” Foreign Affairs, 1992

O'Neill, Brian P. “The Four Forces Airpower Theory”, School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, 2011.

Özey, Ramazan. “Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler ve Değişimler.” Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2017.

Özey, Ramazan. “Uzay Hakimiyet Teorisi.” Altınoluk Portal, Sayı:187, s.42, 2001

Papava, Vladimer. “The Eurasianism of Russian Anti-Westernism and the Concept of Central Caucaso-Asia.” Russian Politics and Law Vol.51 No.6, 2013.

Parker, Ronald D. “Mahan for the Twenty First Century: His Principles Still Apply to National Power.” United States Marine Corps, Command and Staff College, Marine Corps University, 2003, s. 15.

Patman, Robert. “Reagan, Gorbachev and the emergence of ‘New Political Thinking.’” Review of International Studies, 25(4), 577-601, 1999.

Patrick O. Cohrs, “Pax Americana”: the United States and the transformation of the 20th century’s Global order.” Revista Brasileira de Política Internacional, 2018.

Prontera, Andrea. “Energy Policy: Concepts, Actors, Instruments and Recent Developments.” World Political Science Review, 2009, https://www.researchgate.net/publication/237338604_Energy_Policy_Concepts_Actors_Instruments_and_Recent_Developments, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Rekha, Chandra. “The Crimean Referendum: Setting The Stage For Restoration Of Russia’s Lost Glory.” In Focus, 2014.

Rexhepi, Enis H. “Ukraine’s Geopolitical Position: Between East And West.” Seeu Review, 2017.

Robertson, J Michael. “Alfred Thayer Mahan and the geopolitics of Asia.” Comparative Strategy, 15:4, 353-366, 1996

Rofe, J. Simon. “Under the Influence of Mahan”: Theodore and Franklin Roosevelt and their Understanding of American National Interest.” Diplomacy & Statecraft, 19:4, 732-745, 2008

Rostker, Bernard. “I Want You!: The Evolution of the All-Volunteer Force-Chapter Seventeen Pax Americana and the New World Order: The Clinton and Bush Years (1992–2004).” RAND Corporation, 2006.

Russell Greg. “Alfred Thayer Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist.” *Geopolitics* 11, 2006.

Scholvin, Sören. “Geopolitics: An Overview of Concepts and Empirical Examples From International Relations.” *The Finnish Institute of International Affairs*, Sayı:91, Nisan 2016.

Schubert, Samuel R. Pollak, Johannes ve Brutschin, Elina. “Two futures: EU-Russia relations in the context of Ukraine.” *European Journal of Futures Research*, 2(1), 1-7, 2014.

Secieru Stanislav. “Have EU Sanctions Changed Russia’s Behaviour In Ukraine?” On target? EU sanctions as security policy tools, 2015, [https://www.academia.edu/16159703/Have EU Sanctions Changed Russia s Behaviour in Ukraine?auto=download](https://www.academia.edu/16159703/Have_EU_Sanctions_Changed_Russia_s_Behaviour_in_Ukraine?auto=download), Son Güncelleme: 18.07.2020.

Seng Ou. “U.S. Foreign Policy In The Post Cold War Era.” *Paññisitra University Of Cambodia*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Sevim, Cenk. “Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik.” *Seçkin Yayıncılık*, 2012.

Shekhovtsov, Anton. “Aleksandr Dugin’s Neo-Eurasianism: The New Rightà la Russe.” *Religion Compass*, 2009.

Shevel, Oxana. “Russia and Near Abroad” *Great Decisions*, 2015.

Souleimanov, Emil ve Kraus, Josef. “Turkey: An important East-West energy hub.” *Middle East Policy*, 19(2), 157-168, 2012.

Sönmez, Sait “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetiminin Doğu Batı Politikalarının Analizi.” *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, (6), 2010.

Sönmez, Sait, Bıçakçı, Harun ve Yıldırım Cuma. “Kırım Sorunu Bağlamında Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Analizi.” *International Journal of Social Sciences and Education Research* Sayı: 1(3), 2015,

Sönmezoğlu, Faruk ve Arıboğan, Deniz Ülke. “Uluslararası İlişkiler Sözlüğü.” *D&R Yayınları*, 2017.

Speck, Ulrich. “German Power and Ukraine Conflict.” *Carneige Europe*, 2015.

Spykman, Nicholas J. "America's Strategy in World Politics" New York, Harcourt Brace and Company, 1942, s.123
<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.5673/page/n25>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Spykman, Nicholas John. "The Geography of the Peace" New York, Harcourt Brace and Company, 1944.

Sumida, Jon "Alfred Thayer Mahan, geopolitician." The Journal of Strategic Studies, 22:2-3, 39-62, 1999

Sylvest, Judy Marie. "Glasnost: The Pandora's box of Gorbachev's reforms." Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers. 2458, 1999.

Tecer, Ömer Çağrı. "Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri". Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2014.

Tokmakoglu, Gürsel "Gerçekle Yaratılmışın Kısacasında Montrö." Politik Merkez, 2018.

Tolz, Vera. "Conflicting Homeland Myths and Nation-State Building in Postcommunist Russia." Cambridge University Press, 2017

Torbakov, Igor. "Russia's Eastern Offensive: Eurasianism Versus Atlanticism." Eurasia Daily Monitor Volume: 1 Issue: 38, 2004.

Trenin, Dmitri. "The Ukraine Crisis And The Resumption Of Great-Power Rivalry." Carneige Moscow Center, 2014.

Truman Harry. "Truman Doctrine." 1947,
https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp, Son Güncelleme: 18.07.2020

Tuathail, Gearóid Ó, Dalby, Simon ve Routledge, Paul. "Geopolitics Reader." Taylor & Francis e-Library, 2003

Tuathail, Gearóid. "Critical Geopolitics." London: Routledge, 1996.

Uyaniker, Halit Burak. "Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uyuşmazlığı." Karadeniz Araştırmaları, Güz 2018, s.137-168.

Varacalli, Thomas. "National Interest and Moral Responsibility in the Political Thought of Admiral Alfred Thayer Mahan." Naval War College Review 69 (2), 2016.

Victor, David. "Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040." Cambridge University Press, 2006.

Wasniewski, Matthew A. "Walter Lippmann, Strategic Internationalism." *The Cold War, And Vietnam, 1943-1967*, s.102.

Whitaker, Christopher. "The Domino Theory in the Popular Geopolitics of the U.S. News Media 1989-2009", Florida State University Libraries Electronic Theses, Treatises and Dissertations, 2011, <https://pdfs.semanticscholar.org/ebb3/3f9abb1f14caa43424139e1a86c305dd9cd6.pdf>, Son Güncelleme: 18.07.2020

Wojtowicz, Natalia. "Strategic Significance of the Crimean Annexation." *Panorama*, Ocak 2015.

Woźniak, Michał. "The Ukraine Crisis and Shift in US Foreign Policy" *International Studies Interdisciplinary Political And Cultural Journal*, 2016.

Yalçın, Osman. "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci." *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Sayı: 8/5, 2013, s. 919-958.

Yaniki Lerna K. "*Debating Eurasia: Political Travels of a Geographical Concept in Turkey*", *Uluslararası İlişkiler*, Sayı 16, No. 63, 2019, s. 33-50

Yılmaz, Sait. "Jeopolitik ve Strateji." *Jeopolitik Strateji Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 61, (Şubat 2009), s.74-77.

Zengin, Hüseyin. "Karl Haushofer ve Jeopolitik Teorileri." https://www.academia.edu/4022290/Karl_Haushofer_ve_Jeopolitik_Teorileri, Son Güncelleme: 18.07.2020.

Zhdanov, Andrei. "Report on the International Situation to the Cominform." 1947, <http://www.csun.edu/~twd61312/342%202014/Zhdanov.pdf>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR- HABER YAZILARI

“2020'nin en güçlü ülkeleri listesi açıklandı.” Son Güncelleme: 18.07.2020,
<https://tr.euronews.com/2020/06/18/2020-nin-en-guclu-ulkeleri-listesi-aciklandi>

“Ali Arif Aktürk: Eğer hub olmada 2026'ya kadar gelişim sağlayamazsak bu bizim ayıbımız olur.” <https://daktilo1984.com/roportajlar/ali-arif-akturk-eger-hub-olmada-2026ya-kadar-gelisim-saglayamazsak-bu-bizim-ayibimiz-olur/>

“Annexation of Crimea unjustified: Chancellor Merkel.” Son Güncelleme: 18.07.2020,
<https://www.aa.com.tr/en/politics/annexation-of-crimea-unjustified-chancellor-merkel/97908>,

“National Archives and Records Administration, Department of State Records (Record Group59).”Son Güncelleme: 18.07.2020,
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178>,

“Avrasyacılık'ta Slavofil ve Türkofil İki Damar.” Son Güncelleme: 18.07.2020,
<https://turkau.com/avrasyacilikta-slavofil-ve-turkofil-iki-damar/>

“AB Rusya'ya Kırım yaptırımları uygulama kararı aldı.” Son Güncelleme: 18.07.2020,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140317_ab_kirim

“Brief History of Ukraine Since Independence.” Son Güncelleme: 18.07.2020,
<https://www.contactukraine.com/about/ukraine-since-independence>

“Churchill delivers Iron Curtain speech.” Son Güncelleme: 18.07.2020
<https://www.history.com/this-day-in-history/churchill-delivers-iron-curtain-speech>

“Common Sense and Common Danger- Policy Statement of the Committee on The Present Danger.” Son Güncelleme: 18.07.2020
<http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Common%20Sense%20and%20Common%20Danger.pdf>

“Containment - Critiques of mr. x's doctrine, American Foreign Relations.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.americanforeignrelations.com/A-D/Containment-Critiques-of-mr-x-s-doctrine.html>

“Eksileri ve artılarıyla TürkAkım projesi.”
<https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/turkakimin-arti-ve-eksileri-5560382/>

“European Parliament, Economic impact on the EU of sanctions over Ukraine Conflict.”

Son Güncelleme: 18.07.2020,
[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2015\)569020](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2015)569020)

“Excerpts From Acheson's Speech To The National Press Club.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://web.viu.ca/davies/H102/Acheson.speech1950.htm>

“T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye’deki Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Transit-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

“TürkAkım için Bulgaristan'da 120 kilometre boru döşendi.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.timeturk.com/turkakim-icin-bulgaristan-da-120-kilometre-boru-dosendi/haber-1387409>

Hungary Decides to Build Its Turkish Stream Gas Line, <http://caspiabarrel.org/en/2020/06/hungary-decides-to-build-its-turkish-stream-gas-line/>

Kırım Krizi: ABD ve Rusya’dan karşılıklı yaptırımlar, Son Güncelleme: 18.07.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140320_abd_rusya_yaptirimlar

“Poroşenko'dan Türkiye ile stratejik ortaklık vurgusu.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/porosenkodan-turkiye-ile-stratejik-ortaklik-vurgusu-238876.html>

“President Obama Meets with Prime Minister Yatsenyuk of Ukraine.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2014/03/12/president-obama-meets-prime-minister-yatsenyuk-ukraine>

“Putin, before vote, says he'd reverse Soviet collapse if he could: agencies.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.reuters.com/article/us-russia-election-putin/putin-before-vote-says-hed-reverse-soviet-collapse-if-he-could-agencies-idUSKCN1GE2TF>

“Putin: Russia Cannot Continue South Stream Construction in Current Situation.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://sputniknews.com/business/201412011015368062/>

“Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Güney Akım Projesi'nin İptal Edildiğini Açıkladı.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <http://www.dogalgaz.com.tr/yayin/0/rusya->

devlet-baskani-vladimir-putin-guney-akim-projesinin iptal edildiğini
acıkladı_6902.html#.XwCNgSgzbIU

“The US-Russia-Ukraine Trilateral Statement and Annex.” Son Güncelleme: 18.07.2020,
<http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/Trilateral.shtml#:~:text=January%2014%2C%201994&text=The%20three%20Presidents%20agreed%20on,creation%20of%20effective%20market%20economies>

“Türk Akım doğalgaz boru hattı açıldı: 'Türkiye ile Rusya arasındaki işbirliğinin son nişanesi.’” Son Güncelleme: 18.07.2020,
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/202001081040982030-turkakim-dogal-gaz-boru-hatti-acilisi-erdogan-putin-turkiye-rusya-isbirligi/>

Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi.” Son Güncelleme: 18.07.2020, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa

“Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı?” Son Güncelleme: 18.07.2020,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu

“Putin:Russia Cannot Continue South Stream Construction in Current Situation.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://sputniknews.com/business/201412011015368062/>

“BP Statistical Review of World Energy 2020 69th edition.” Son Güncelleme: 18.07.2020,
<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>

“Brezhnev Doctrine Speech by First Secretary of the Soviet Union Leonid Brezhnev.” 1968, Son Güncelleme: 18.07.2020,
<https://loveman.sdsu.edu/docs/1968BrezhnevDoctrine.pdf>

“Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

“George Kennan's 'Long Telegram.’” Şubat 22, 1946, The Soviet Union (Washington, DC: United States Government Printing Office, 1969), 696-709.
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178>, Son Güncelleme: 18.07.2020.

“EPDK, 2019 Temmuz Ayı Doğal Gaz Piyasası Raporu.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/5-7916/2019-yili-temmuz--ayi-sektor-raporlari-yayinlanmi>

“ABD, Polonya’ya savaş jetleri gönderiyor.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.dunyabulteni.net/avrupa/abd-polonyaya-savas-jetleri-gonderiyor-h291933.html>

“Budapest Memorandum.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000000280401fbb&clang=en>

“Avrasya.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrasya>

“Türk Akım Projesi.” Son Güncelleme: 18.07.2020 <https://turkstream.info/tr/project/>

“Navy Fleet Strengths (2020)” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.globalfirepower.com/navy-ships.asp>

“Türk Akımı Projesi Nedir?” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/turk-akimi-projesi-nedir-5556883/>

Obama’dan Ukrayna Hükümetine Uyarı, Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.ihb.com.tr/haber-obamadan-ukrayna-hukumetine-uyari-333692/>

Rusya, Son Güncelleme: 18.07.2020 <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/rusya.htm>

“TANAP Projesi.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>

“Ukrayna’da anlaşma sağlandı.” Son Güncelleme: 18.07.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140221_ukrayna_1

“Chatham House, What’s Geoeconomics?” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.chathamhouse.org/system/files/publications/twt/WiB%20YQA%20Geoeconomics.pdf>

“Ronald Reagan: Foreign Policy.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.khanacademy.org/humanities/us-history/modern-us/1980s-america/a/ronald-reagan-as-president-part-2-foreign-policy>

“Rus-Türk ticaret hacmi 2019'da 21,7 milyar dolara yükseldi.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://tr.sputniknews.com/rusya/202001081040981231-rus-turk-ticaret-hacmi-2019da-217-milyar-dolara-yukseldi/>

Russian National Security Strategy, December 2015 – Full-text Translation, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>

“The other 9/11: George H.W. Bush's 1990 New World Order speech.” Son Güncelleme: 18.07.2020, <https://www.dallasnews.com/opinion/commentary/2017/09/08/the-other-9-11-george-h-w-bush-s-1990-new-world-order-speech>

